

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

**Muhu obstsöönne uuem rahvalaul:
Kogumislugu, esituskontekst, temaatika ja vaatepunkt**
Magistritöö

Marti Mereäär
Juhendajad Janika Oras PhD ja Ergo-Hart Västriik PhD

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Obstsöönus ja euroopalikud väärtused 19. saj. teisel poolel ja 20. saj. alguses	10
1.1. Trükikõlbmatu rahvaluule.....	10
1.2. Eesti haritlaskonna kujunemine ja Muhu eripära.....	12
1.3. Võimuinstitutsioonid väärtuste ja normide kujundajatena.....	15
1.4. Eesti rahvaluule avaldamine ja tsensuur	20
2. Muhu (obstsöönse) uuema rahvalaulu kogumine	24
2.1. Vene impeeriumi periood	24
2.2. Maailmasõdade vaheline periood.....	30
2.2.1. Rahvaluule professionaalne kogumine	30
2.2.2. Muhu lauluvara aktsioon 1944.....	35
2.3. Nõukogude periood.....	37
2.3.1. Rahvaluuleteaduse ja kogumispoliitika muutumine	37
2.3.2. Laulude jäädvustamine kõrgaeg.....	40
2.3.3. Muhu laulude institutsioonide-poolne kontrollimine.....	48
2.4. Muhust jäädvustatud uuemad rahvalaulud arvudes	52
3. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude esituskontekst, temaatika ja vaatepunkt	56
3.1. Laulude esituskontekst.....	56
3.1.1. Laulude suuline ja kirjalik loomine	57
3.1.2. Laulude funktsioon ja laulmise aeg.....	59
3.1.3. Lauljate sooküsimus ja enesekontroll	66
3.2. Laulude temaatika ja sisu.....	69
3.2.1. Maagiline ja müütiline käsituslaad	71
3.2.2. Fantastiline käsituslaad	75
3.2.3. Realistlik käsituslaad	78
3.2.4. Kuulujutuline ja pilkav käsituslaad.....	84
3.3. Jutustaja vaatepunkt ja laulutegelaste sugu.....	88
3.3.1. Jutustaja vaatepunkt	88

3.3.2. Laulutegelaste sugu.....	97
Kokkuvõte.....	104
Allikad:	107
Kirjandus:.....	108
Summary: Obscene rhymed folksongs of Muhu island: collecting history, performance context, themes and point of view	118
Lisa 1. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude nimeloend, viited ja kogumisandmed.....	122

Sissejuhatus

Olen lapsena korduvalt pühade ajal Muhu mehi obstsöönse sisuga rahvalaule laulmas kuulnud. Minu vanaonu ütles kord ühe ümberütlevat keelt kasutava, kuid selgelt obstsöönse laulu kohta, et see on „pehmelt ropp laul“. Mäletan, et selliseid laule ei lauldud igal ajal ning neil lasus omamoodi saladuseloor, mida kergitati vaid sobivas situatsioonis, näiteks kui oli pidu peetud ja rohkem alkoholi pruugitud. Samuti jäid Muhu obstsöönseid laulud mulle silma Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA) oma bakalaureusetöö jaoks allikmaterjali koondades. Magistrantuuri vältel sedalaadi arhiiviainesega kokku puutudes olen jõudnud veendumusele, et ka obstsöönseid laulud on Muhu (ja laiemalt kogu Eesti) rahvakultuuri täieõiguslik osa, ent see ei ole senimaani küllaldaselt uurijate tähelepanu köitnud. Elavas esituses uuemaid rahvalaule Muhus enam väga tihti ei kuule, see-eest leidsin magistritööd tegema asudes ERAst veel hulga enda jaoks uusi Muhust üles kirjutatud obstsöönseid uuemaid rahvalaule.

Siinse uurimustöö eesmärgiks on anda ülevaade, kui palju ja milliseid obstsöönseid uuemaid rahvalaule on Muhust ERAse jäädvustatud. Magistritöö keskseks küsimuseks kujunes, mida võib arhiivimaterjali põhjal teada saada Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude esituskonteksti, funktsiooni, temaatika ja loomemehhanismide kohta Muhus nende laulude elava esituse perioodil.

Samuti huvitab mind küsimus, kui representatiivne on arhiivis leiduv obstsöönne laulurepertuaar: kas arhiivi võib olla jäädvustatud enamik Muhu sedalaadi lauludest või peegeldab see elavat laulutraditsiooni vaid osaliselt?

Obstsöönseid uuemaid rahvalaule lähemalt vaatlema asudes tuli mul esmalt endale selgeks teha, missugune tähendusväli on omadussõnal *obstsöönne* ja mõistel *obstsöönne rahvalaul*. Eesti Keele Seletav Sõnaraamat (EKSS 2009) annab obstsöönse vasteks ‘nilbe, rõve, ropp’. Ka Võõrsõnade Leksikon (VSL 2012) annab mõistele sama tähenduse. VSLi põhjal tuleneb omadussõna *obstsöönne* ladinakeelsest sõnast

obscoenus, mis tähendab vastikut, inetut ja koledat. Seega tähistame sõnaga *obstsöönnne* midagi ebasobivat, mittesoovitavat, sündsustunnet solvavat, moraali riivavat ehk mingite ühiskonnas kehtestatud normide ja väärtustega vastuollu minevat. Folklorist Thomas A. DuBoisi (1997: 593) sõnul lähtub obstsöönsuse defineerimine igal ajahetkel väärtustest ja hinnangutest, mis on ühiskonnas parajasti valdavad ehk obstsöönsuse mõistmine võib olla grupiti erinev ning selle tähendus muutuv. See tähendab, et sõna *obstsöönnne* on hinnanguline ning selle tähendus lähtub alati obstsöönsuse defineerija positsioonist.

Magistritöö puhul olen obstsöönsust käsitlenud eelkõige uurijapoolsest ehk eetilisest (ingl. k. *etic*) vaatepunktist, mis tähendab, et millegi obstsöönsust on määratletud pigem uurijate poolt, mitte rahvapärasest ehk eemilisest (ingl. k. *emic*) vaatepunktist. Tõenäoliselt ei käsitlenud esitajad obstsöönnseid rahvalaule omaette eemilise liigina, kuigi ilmselt tajuti selle materjali puhul muudest lauludest eristuvaid tunnuseid. Ka uurijate poolt ei ole konstrueeritud eraldiseisvat obstsöönnse rahvalaulu liiki, kuid vähemalt Eesti folkloristid on eristanud obstsöönnseid laule omaette kategooriana – näiteks tähistades need arhiivi registris sõnaga lori/lora¹ (vt Kalkun, Sarv 2014: 92), või luues Vanas Kandles nende jaoks omaette alaosa *Carmina obscoenae*. Teisalt võib obstsöönsust näha teisese, laulude liigitamise seisukohast kõrvalise tunnusena (kõigis Vana Kandle väljaannetes eraldi obstsöönnsete laulude alaosa ei ole).

Magistritöö seisukohalt on kogujate ning arhiivitöötajate poolt obstsöönnse rahvaluule iseloomustavat „märgistamist“ siiski oluline rõhutada. Äramärgitud laule kasutasin obstsöönnsete laulude tekstikorpuse koostamisel aluseks ja eeskujuks. Liigimääratluselaadse „lori“ märgistusele lisaks jälgisin ka teatud mõttes halvustava laetusega märgistusi, mis viitasid obstsöönnsete laulude keelamisele ja eraldamisele muust rahvaluulest. Nendeks Nõukogude perioodist pärinevateks tähisteks olid *obsc.*, *kinnine fond* ja *prohib*.

Folklorist Horace Becki (1962: 199) sõnul on obstsöönsus rahvaluules tihedalt seotud seksuaalsuse, erootilisuse ja muude kehaliste toimingutega. Ka eesti regilaulude puhul on uurijad obstsöönsust määratlenud peamiselt seksuaaltemaatika esinemise

¹ Huvitava faktina võib esile tuua, et rahvalaulude suurkoguja Jakob Hurt kasutas oma kogumistöö algusperioodil väljendit „lori“ ka üldiselt uuema rahvalaulu kohta (vt Mälk 1963: 54).

põhjal. Folklorist Cathy Lynn Prestoni (1997: 233) sõnul on erootilisus samuti kultuuriline konstruktsioon, mis tähendab lihtsustatult, et näiteks ühe grupi jaoks ei pruugi teise grupi erootiline rahvaluule sellisena mõjuda. Selle tõttu kasutan ka seksuaalse sisuga rahvalauludest rääkides minu arvates üldisemat obstsöönuse mõistet. Magistritöö raames mõistan Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude all laule, mille sõnalist ja sisulist poolt iseloomustavad tabustatud keele² kasutamine ning temaatika, milles lauldakse suguelunditest, suguühetest, lubatud ja keelatud seksuaalsetest naudingutest ning muudest kehalistest intiimtegevustest nagu roojamine, urineerimine ja peeretamine (vt Kalkun, Sarv 2014: 92). Oluline on mõista, et rahvalauludes esinev obstsöönus on väga heterogeenne: obstsöönust võib esineda sõna, värsi, motiivi, süžee vm tasandil. Teema poolest võib obstsöönne olla kogu laul, aga sellele võivad osutada ka vaid üksikud värsid või sõnad. Siinses uurimuses keskendun eelkõige laulude tekstidele ning võimalusel ka laulude esitamise kontekstile. Obstsöönsete Muhu laulude muusikalise poole olen täiel määral kõrvale jätanud.

Uurimuse allikaks on Muhust jäädvustatud obstsöönsete uuemad rahvalaulud, mis on kogutud küll erinevate institutsioonide poolt (sh Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektor ja Tartu Riikliku Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder), kuid praeguseks hetkeks koondatud Eesti Rahvaluule Arhiivi. Tekstikorpuse koostamisel lähtusin mitmest aspektist.

1. Kõigepealt koondasin obstsöönsete laulude alla need laulud, mis olid Nõukogude perioodil arhiivitöötajate poolt ebasobivaks või kinnistesse fondidesse märgitud, kogude kontrollijate³ poolt kustutatud, soditud või eemaldatud (va poliitilistel põhjustel eemaldatud laulud).

² Ajalooliselt on tabusõnad olnud seotud uskumuste, kartuse või arusaamadega süüdsusest. Need olid sõnad, mida tuli nt ohu tõrjumiseks vältida. Eestis olid tabusõnad eriti levinud jahinduses, kalanduses jms, kus saaklooma nimetamine oli saagionne säilimise põhjusel keelatud. Tänapäeval peetakse tabusõnadeks ehk keeldsõnadeks enamikke varjatud (so intiimsete) kehaosade nimetusi ning suguakti kirjeldavaid sõnu (EKKR 2000: 484).

³ Kaisa Kulasalu sõnul on tsensuur ja materjalile kehtestatud juurdepääsupiirang Eesti Rahvaluule Arhiivi kontekstis kaks paralleelset nähtust. Juurdepääsupiirang tuleneb Nõukogude perioodi ajal kehtestatud ajalooarhiivide praktikatest, kus isikute, ettevõtete ja riigi huvides osa materjalist erifondidesse viidi, kustutati või muul moel eemaldati. Tsensuuri all nähakse pigem riiklikku kontrolli trüki avaldatava materjali üle, et takistada võimuesindajate arvates kahjulike ideede ja andmete levimist. (Kulasalu 2013: 11-15) Magistritöö kontekstis olen tsensuuri kasutanud kahes tähenduses: 1) Ajaloolisest ja riiklikust

2. Teiseks tegin valiku 1944. aastal Vassili Kolga Muhu lauluvara aktsiooni raames kogutud materjalide hulgas aktsiooni läbiviija poolt „Roppude ja rõvedate laulude“ klassesse (EFA, Kolk 12) koondatud uuemate rahvalaulude seast. Sealt jätsin välja 10 laulu, mida ei osanud tänapäeva arusaama järgi enam mitte kuidagi obstsöönseks pidada.
3. Kolmandaks koondasin analüüsitavasse korpusesse laulud, mida oli võimalik iseloomustada eelnevalt mainitud obstsöönsete rahvalaulude tunnuste alusel ning mis olid oma sisult sarnased arhiivitöötajate poolt eemaldatud või äramärgitud lauludele.

Laulutekstide korpus on koostatud peamiselt rahvaluulekogude registrite põhjal. Registritest märkisin üles kõik viited, mis osutasid Muhu uuematele rahvalauludele. Leitud viited koondasin kokku ja kandsin tabelisse, mille abil pidasin laulude arvu kohta eraldi arvestust kogude ja köidete kaupa. Laule asusin läbi töötama ajalises järjestuses – vanemad kogud esimestena, kogude laulumahukamad köited kõigepealt. Fonoteegi materjalide läbitöötamise puhul järgisin helisalvestiste registrisse kandmise järjestust.⁴

Ajalisel skaalal paigutuvad läbivaadatud ja hiljem analüüsitavaks tekstikorpuseks koondatud laulud vahemikku 1890–1983. Eraldi tasub mainida uurimuses kasutatud Muhu lauluvara aktsiooni kogust pärinevaid obstsöönseid laule, mis koguti 1944. aasta suvel muhulaste endi eestvedamisel ja teostusel. Selle kogu puhul on oluline teada, et obstsöönsete rahvalaulude määramine toimus aktsiooni eestvedaja Vassili Kolga isikliku nägemuse põhjal ning ehkki laule kirjutati lisaks käsikirjalistele laulikutele üles ka suulisest esitusest, ei ole nende laulude puhul loojaid ja esitajaid teada.

tsensuurist kirjutades (ptk. 1.) olen silmas pidanud viimast, riigipoolset ametlikku kontrolli avaldatava materjali üle; 2) Rahvaluulekogude tsenseerimisest kirjutades (ptk. 2.) lähtun ERAs tänapäevalgi kasutatavast üldistusest, mida kirjeldab Kulasalugi. Selle põhjal tähistab sõna tsensuur rahvaluulekogude kontrollimist, nendele (või üksikutele paladele) juurdepääsupiirangute kehtestamist ning materjali eemaldamist ja kustutamist.

⁴ Muhu uuemaid rahvalaule on ERAsse koondatud suurel hulgal. Kõigi laulude leidmine ning läbi lugemine/kuulamine osutus üsna ajamahukaks ning seetõttu jätsin peale tähtsamate kogumisaktsioonide materjalidega tutvumist teadlikult mõningad kogud ja köited läbi töötamata, kus arvasin obstsöönseid laule vähem leiduvat. Reeglina ei leidunud obstsöönseid laule köidetes, kuhu olid koondatud üksikud uuemad rahvalaulud. Osalt selle ja läbivaatamist vajavate uuemate laulude suure arvu tõttu jäid läbi vaatamata need RKM kogusse kuuluvad köited, milles leidis registri järgi viis või vähem Muhu uuemat rahvalaulu. Heliarhiivist jäid ajapuudusel läbi kuulamata EKRR, Fon ja KKI, RLH kogudesse kuuluvad helisalvestised.

Esitatud laulunäidete juures ning laulikutest rääkides olen enamasti loobunud informandi pärisnimest, märkides viidetes lauliku elukoha, vanuse ja soo. Otsustasin nii käituda laulikute ja nende järeltulijate isikute ja maine kaitsmiseks. Samuti olen eetilistel kaalutlustel jätnud informandi nime välja tsitaatidest, mis pärinevad kogujapäevikutest.

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude koondamisel, analüüsimisel ja tõlgendamisel olen kasutanud kultuuriajaloolist ja historiograafilist lähenemist, mida olen kombineerinud statistilise analüüsiga (st olen teinud laulukorpuse liigendamisel eri tunnuste alusel statistikat). Uurimuse tekstianalüüsi osas olen rakendanud ka kirjandusteaduslikku lähenemist laulude jutustajavaatepunktide määramisel. Magistritöös olen läbivalt toetunud Andreas Kalkuni ja Mari Sarve (2014) seksuaalse sisuga regilaulude käsitlesele, seda nii rahvalaulude obstsöönse määratlemisel kui ka obstsöönsete uuemate rahvalaulude sisulises analüüsis.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist.

Esimeses peatükis vaatlen laiemalt, kuidas 18. sajandil alguse saanud ühiskondlikud, majanduslikud ja kultuurilised muutused vormisid 19. sajandi kultuurilisi väärtusi ning norme ning mõjutasid seeläbi tolaegsete Euroopa ja Eesti haritlaste suhtumist ja arusaamu obstsöönssusse üldiselt ning kitsamalt obstsöönssesse rahvaluulesse. Lühidalt kirjeldan ka Muhu kui uurimuse fookuses oleva piirkonna kultuurilisi erinevusi ning seda, kas ja kuivõrd sellel perioodil Eestis toimunud muutused saarest elu mõjutasid.

Teises peatükis annan kronoloogilise ülevaate Muhu uuemaid rahvalaule jäädvustanud tähtsamatest kogujatest, ulatuslikumatest kogumisaktsioonidest ning põhiperioodidest, mil obstsöönseid uuemaid rahvalaule jäädvustati. Lühidalt puudutan ka Nõukogude perioodi alguses läbi viidud tsenseerimisprotsessi, mis juba arhiivi talletatud obstsöönsete Muhu rahvalaulude kättesaadavust mõjutas.

Kolmandas peatükis analüüsin obstsöönsete uuemate rahvalaulude ning vähese arhiivi jõudnud esituskonteksti kohta käiva info põhjal kõnealuste laulude suulise ja kirjaliku loomise protsessi, võimalikke funktsioone, kirjeldan populaarsemaid esitussituatsioone ning puudutan lühidalt laulikute ja laulude autorite soo ning enesetsensuuri küsimusi. Peatüki teises osas pööran tähelepanu obstsöönsete uuemate

rahvalaulude temaatikale, lähtudes seksuaalse sisuga regilaulude liigitusest (vt Kalkun, Sarv 2014). Peatüki kolmandas osas vaatlen põgusalt Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes esinevaid jutustajahoiakuid. Peatüki selle osa üks eesmärk on välja selgitada, milliseid jutustajavaatepunkte on Muhu lauludes kõige enam kasutatud. Lisaks analüüsin jutustaja vaatepunktist lähtuvalt, kumma sugupoole silme läbi on seksuaalset tegevust lauludes enam vahendatud ja kuidas need vahendajad näevad ühe või teise soo esindajate rolle või käitumist seksuaalses suhtlemises.

Töö lõppu olen lisanud tabeli kujul kõigi leitud Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude viidete loendi. Tabelis kajastub laulu esimene värsirida või laulu nimi, seda juhul, kui nimi on esitaja või käsikirjalise lauliku kaudu arhiivi jõudnud. Muhu lauluvara aktsiooni laulude puhul olen kohati üles märkinud nii koguja poolt üleskirjutatud laulu nime kui ka laulu esimese värssi, sest selle kogu puhul mitmed pealkirjad kattuvad. Pealkirju olen tähistanud püstkirjas ning värsiridu kaldkirjas. Lisaks on tabelisse märgitud võimalusel esitaja sugu, rahvaluulepala lühike viide, kogujad ja laulu kogumise aasta. Viimases lahtris märgin eraldi ära laulud, mis on arhiivitöötajate poolt tsensuuri käigus ära märgitud või mille teksti on kustutatud või eemaldatud.

Töö valmimisel on mulle abiks ja toeks olnud mitmed inimesed. Kõigepealt tahan tänada kõiki neid, kes olid toeks ja abiks siinse töö teema leidmisel. Toetavaid sõnu ja ideid jagasid paljud Eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna töötajad, neile kõigile suur tänu, sealhulgas eriline tänu Merili Metsvahile. Sügava kummarduse tahan teha Kaisa Kulasalule. Ilma tema ideede ja igavese abivalmiduseta poleks see töö ilmselt sellisel kujul valminud. Samuti tänan teda alati kiirete vastuste eest minu küsimustele ning tema väsimatuse eest joosta Eesti Rahvaluule Arhiivi keldri vahet. Lahke vastuvõtu ja abi eest tänan ka Kadri Tamme ja teisi ERA töötajaid, kes samuti minu tõttu mõnel päeval mitu korda fondidesse pidid jooksuma. Veel tahan tänada oma elukaaslast Ethelit, kes oli terve selle stressirohke perioodi vältel ääretult hoolitsev ja mõistev.

Lõpetuseks olen suure tänu võlgu oma juhendajatele Janika Orasele ja Ergo-Hart Västriku, kes leidsid endas jõudu mind üsna väheste ajaga täiesti uue teemaga tagasi rajale juhatada. Ühtlasi tänan neid ka selle eest, et nad andsid endast alati parima, et jõuda parimate lahendusteni.

1. Obstsöönsus ja euroopalikud väärtused 19. saj. teisel poolel ja 20. saj. alguses

Andreas Kalkuni ja Mari Sarve (2014: 91) sõnul peegeldab Eesti Rahvaluule Arhiivi jäädvustatud pärimus selle kogumise aega ehk seda, missugune on olnud lauljate mõttemaailm, millised on olnud populaarsed teemad jms laulude jäädvustamise ajal. Lisaks peegeldab arhiivi jõudnud pärimus mitte ainult lauljate, vaid ka laulukogujate ja -uurijate mõttemaailma, uurimisparadigmasid jms. Obstsöönse rahvaluule puhul tuleb arvestada, et üsna kindlalt on suur hulk sedalaadi ainekogumist jäänud kogujate poolt jäädvustamata (võrreldes muu rahvaluule kogumisega) ning arhiivis leiduv kajastab elava esituse mitmekesisust vaid osaliselt. Tänapäevaks ERAsse koondatud obstsöönse rahvaluule mõistmiseks tuleb seetõttu arvestada obstsöönse rahvaluule kogumisaia kontekstiga. Kogumiskonteksti tuleb arvesse võtta ka selle ainese hilisemal tõlgendamisel. Obstsöönse rahvaluule teadlik kogumine Eestis (ja Muhus) algas 19. sajandi teisel poolel ning ühe või teise pala obstsöönse ühe otsustas rahvaluulekoguja. Nii on õigustatud küsida, miks pidasid toonased rahvaluulekogujad mingit osa folkloorist ebasobivaks ning kuidas kujunesid nende arusaamad ja hoiakud obstsöönsest üldiselt?

1.1. Trükikõlbmatu rahvaluule

Obstsöönse rahvaluule, olles olemuselt küll kultuuri täieõiguslik osa, on tõenäoliselt oma ebasobivaks peetud olemuse tõttu pigem vähe folkloristide tähelepanu pälvinud. Nii oli obstsöönse rahvaluule saatuseks juba 19. sajandil jääda, mõningate eranditega, publitseerimise asemel pigem rahvaluulekoguja või –uurija käsikirjalistesse kogudesse. Siiski on uurijatepoolne suhtumine obstsöönse rahvaluulesse tänapäevaks tunduvalt leebemaks muutunud.

Ameerika folklorist D. L. Ashliman kirjutab oma essee „Tales not fit to print“ (2006), et tänapäeval tunduvad reeglid ja nõuded, mida rakendati 19. sajandil trükki minevale folkloorimaterjalile (ta peab silmas erinevate Euroopa rahvaluulekogujate materjalide publitseerimist) äärmuslikult ranged. Ta väidab, et veel 20. sajandi alguseski jälgiti rahvaluulekogude trükkimisel iga sõna suure tähelepanuga, välistamaks igasugust solvavate väljendite või episoodide avalikuks saamist. Ashliman kritiseerib viktoriaanliku ajajärgu ja hilisemate perioodide õpetlasi selles, et nood ei näinud vastuolu argikultuuri säilitamises ilma sellele omaste vulgaarsete väljenditeta. Siiski hakati aegamisi aru saama, et teaduse seisukohalt on vajalik ka obstsöönuste jäädvustamine. Ta viitab üksikutele kogujatele nagu vennad Grimmid ja Aleksander Afanasjev, kes on materjali valikuliselt avaldanud või obstsöönse rahvaluule vähemalt oma kogudes tervikuna säilitanud. Ashliman toob välja levinumad põhjendused, miks selline (peamiselt erootiline) folkloor teostest kõrvale jäi: jutte ja muid rahvaluuleliike peeti sobimatuks lastele ja nende emadele; veel 20. sajandi alguses ei peetud obstsöönusi sisaldavaid tekste sobivaks teostes, mida kasutati „džentelmenide“ harimiseks; samal perioodil usuti, et sellised tekstid mõjuvad kaasaegsete laste jaoks liialt primitiivsetena jne. (Ashliman 2006) Sellest järeldub, et 19. sajandil ja 20. sajandi alguse folkloristid seostasid obstsöönust eelkõige (negatiivse) mõjuga inimeste moraalile ja sündsustundele.

Probleeme „trükikõlbmatu“ rahvaluule avaldamisega esines folkloristikas veel 20. sajandi keskpaigani. Gershon Legman on analüüsinud mõningate sajandialguse folkloorikogujate välitööpraktikaid ja toob nende näitel välja, et põhiline tõrge obstsöönsete rahvalaulude kogumisel oli enamasti kogujapoolne. Mõne koguja puhul ei jäädvustatud obstsöönseid rahvalaule ainult seepärast, et neid poleks saanud avaldada. Teiste kogujate puhul näiteks obstsöönseid laule küll koguti, ent väljaandesse jõudsid nendest vaid fragmendid või mitte-obstsöönsed salmid. (Legman 1990: 262-263) Varem on Legman välja toonud, et paljudel folkloristidel oli veel 20. sajandi keskel obstsöönse rahvaluule avaldamisega seoses hirm oma senine positsioon ja tõsiseltvõetavus kaotada, ehkki on ka näited selle kohta, et taolise rahvaluule avaldamine pole avaldaja karjäärile kuidagi negatiivselt mõjunud (Legman 1962: 204-205). Niisiis peitus folkloristide jaoks

obstsöönse rahvaluule (mitte-) avaldamises lisaks moraaliküsimusele ka nende isikliku uurijakuvandi ja autoriteedi hoidmise probleem.

Publitseerimisest keeldumine ja kontrolli rakendamine 19. sajandil ning veel 20. sajandi alguses peegeldab tolleaegsete haritlaste distantseerumist kultuurist, kust obstsöönne rahvaluule pärineb. Distantseerumist esines isegi juhul, kui rahvaluulekoguja kuulus samasse rahvusrühma, kuhu kuulus obstsöönse folkloori kandja. Võiks isegi arvata, et sellisest rahvaluulest enda distantseerimine ning selle „trükikõlbmatusele“ viitamine näitab uurijate ja kogujatepoolset hirmu, justkui oleks tegemist millegi ohtlikuga.

Lähenedes 19. sajandi obstsöönse rahvaluule avaldamise küsimusele koguja- ja uurija-keskselt, tuleb tõdeda, et otsustajaks selle üle, mida publitseerida ja mida mitte, mida peeti sobivaks ja mida sobimatuks, oli lõpuks individ. Ent sel individil tuli lisaks isiklike piirangute seatud piiridele (vt Halpert 1962: 191) tegutseda mingites ühiskonna, kultuuri ja ilmselt ka seaduste poolt ette antud raamides. Väidan siinkohal, et Euroopas valitses 19. sajandil hulk ühiseid väärtusi ning norme, mis kujundasid tolleaegsete (ka Eesti) haritlaste, rahvaluulekogujate ja varaste folkloristide arusaama ja suhtumist obstsöönssesse rahvaluulesse. Samadele ühistele väärtustele ja normidele tuginesid ilmalikud ja vaimulikud institutsioonid, mis kehtestasid väärtuste kaitse nimel seadusi ja piiranguid. Need mõjutasid omakorda obstsöönse rahvaluule kogumist ja publitseerimist.

1.2. Eesti haritlaskonna kujunemine ja Muhu eripära

Euroopas toimus 18.–19. sajandi vahetusel kultuuriline murrang, mille käigus intellektuaalid avastasid enda jaoks lihtrahva suulise kultuuri, mida tuli kirjaliku kultuuri massilise pealetungi eest „päästma“ asuda. Levisid ideed lihtrahva harimisest ja valgustamisest, nende elujärje tõstmisest. (vt Jaago 2009) Romantismi levik ning selle tekitatud nõudlus „primitiivse“ ja „metsiku“ vastu tõi kaasa folkloori ulatusliku kogumise. Nendes oludes kerkisid esile ka esimesed eesti soost haritlased, kes hakkasid rahvusromantismi vaimus Eesti rahvuskultuuri kujundama.

Haritlaskonna kujunemine. Et mõista paremini Eesti rahvaluulekogujate suhtumist obstsöönsesse folkloori, tuleb vaadelda, kuidas ja milliseks kujunesid ühised kultuurilised väärtused, mis mõjutasid folkloriste ja rahvaluulekogujaid nii meil kui mujal Euroopas 19. teisel poolel ja 20. saj alguses. Varaste folkloristide-kogujate kultuurilise ühisosa olen piiritlenud sotsioloog Robert Bierstedti kultuurimääratluse kahe peamise komponendi põhjal: 1) ühised ideed – siia hulka kuuluvad ühised religioossed tõekspidamised (üdisem kristlik maailmavaade), valgustuslike ideede levik jms, folkloori väärtustamine ja sellest tulenev kogumise tähtsus jne; 2) ühised normid – Eesti, baltisaksa ja ka Venemaa haritlaskond oli 19. sajandil tihedalt seotud euroopalike väärtuste ja normidega, sh hariduslikud põhimõtted jm. Need kaks komponenti on tihedalt seotud ideoloogiaga. See tähendab, et ühiste väärtuste mõjualas olevaid inimesi mõjutavad samad ideed ja nende tegutsemist juhivad ühiselt kujundatud normid. (Bierstedt 1970: 148-165)

Poliitiliselt kuulusid Eesti alad 18. sajandi algusest 20. sajandi alguseni Vene impeeriumi koosseisu, samal ajal tagas aga alates 18. sajandi algusest kehtinud Balti erikord siin tegelikult lääneliku baltisaksa kultuuri domineerimise. Etnoloog Elle Vunderi sõnul oli eesti haritlaskond üldiselt kuni 19. sajandi lõpuni tugeva baltisaksa kultuurilise, religioosse, ja majandusliku mõju all. Isegi eesti oma rahvuskultuuri eripära teadvustamine toimus esialgu baltisaksa kultuuri kontekstis, viimasest asuti teadlikult eemalduma alles sajandi lõpus. (Vunder 2008: 468-469)

Pärast pärisorjusest vabastamist hakkas talurahva hulgas senisest enam levima kirjaoskus. Samuti suurenes koolihariduse andmise kvaliteet ja koolide arv. See soodustas omakorda eesti soost haritlaste arvu kasvu ja levitas talurahva hulgas euroopalikke ideid. Usuelu seisukohalt domineeris eestlaste hulgas enamasti luterlus ja selle loodud kultuurilised väärtused ja normid. Isegi vennastekogudused, kes esindasid lihtrahva jaoks senisest vabamat, jäikadest dogmadest eemalduvat isiklikku usku ning kes mujal Euroopas väga iseseisvalt tegutsesid, jäid Eestis ametlikult luteri kiriku koosseisu. (Jansen 2008: 498-499) Ka eesti soost intelligentsi hulgast olid paljud (sh rahvaluulekogujad) kiriku teenistuses. Luterlus oli (hilisemast õigeusu pealetungist hoolimata) tsaarivõimu poolt soodustatud ning kohalike luteri pastorite jaoks tähendas igasugune kõrvalekalle luteri usust kiriku senise võimu vähenemist. Vennastekogudused

sattusid siiski pikapeale oma süveneva äärmusluse tõttu luteri pastorite ebasoosingusse ning said rahvakultuuri suhtes vaenuliku suhtumise tõttu ka 19. sajandi lõpuveerandil tegutsenud folkloorikogujate kriitika osaliseks (vt Plaat 2009).

Muhu eripära. 19. sajandil Mandri-Eesti rahvakultuuris edukalt vastu võetud uued Euroopalikud ideed jõudsid Muhusse tunduvalt aeglasemalt. Võrdluses kiire ühiskondliku, majandusliku ja kultuurilise arenguga Mandri-Eestis jäi areng Muhus ülejäänud Eestile tublisti alla. Ago Rullingo sõnul säilisid Muhus peamiselt asendilise eraldatuse ja kehvade majanduslike tingimuste tõttu tugevamalt senised, eelmodernsele agraarühiskonnale tunnuslikud arhailised jooned, mis peegeldusid rahvakommetes ja igapäevastes toimetustes veel 20. sajandi alguskümnetelgi. Küllaltki kehvad kooliolud 19. sajandi alguses ja 1840ndatel läbi viidud usuvahetus, mis senistele juba tõusuteel olnud luterlikele koolidele laastavalt mõjusid, vähendasid kirjaoskusliku talurahva arvu tublisti. Sajandi lõpupoole kooliolud küll paranesid, kui luteri ja õigeusu kirikud sunniti hariduse andmisel koostööd tegema, ent probleeme jätkus siiski. Alamotiveeritud ja halvasti tasustatud kirikuõpetajatest ning koolmeistritest moodustus küll saare väikene haritlaskond, ent see ei olnud viletsate olude tõttu eriti aktiivne. 19. sajandil oli Mandri-Eesti kultuuriringkondadega tihedamalt seotud vaid üks muhulane, Rinsi köster-koolmeister Aleksei Pallasmaa (vt lähemalt ptk. 2.1.). Koolmeistrite harimine väljaspool saart oli kulukas ning saarel pakutav haridus jäi algtasemele. Kõige selle tulemusena ei levinud terve 19. sajandi vältel Muhusse mujal Mandri-Eestis populaarsed rahvuslikud ideed ning muhulased tõrkavast eesti kultuurielust eriti osa ei võtnud. Ka muhulaste suhtumine kirikusse ja usku põhines osalt majanduslikel ja õiguslikel hüvedel. 1846. aastal alanud massiline usuvahetusliikumine oli kantud justnimelt lootusest paremale elule ning saksa soost võimuesindajate ja vaimulike hoiatused pigem õhutasid protsessi. (Rullingo 2001: 188; 543-557)

Tõenäoliselt tähendas arhailisem elulaad ka teistsugust suhtumist obstsöönsesse rahvaluulesse ja obstsöönsesse eneseväljendusse üldisemalt. Küsitav on seegi, kas 19. sajandi Muhu talurahva seas obstsöönsust uute ideede valguses üldse uutmoodi ja häbenemisväärsena tajuti. Vähene haritlaskond ning kesiste kooliolude tõttu aeglane kirjaoskuse levik ei soodustanud ilmselt ka uute, modernistlike ideede kiiret vastuvõttu, mis oleks toonud kaasa obstsöönsuse „märkamise“ ja sellest võõrandumise. Uue

elustiiliga kaasa läinud lihtrahvas maal ja töölised linnades võtsid kõrgemate ühiskonnakihtide vaateid suurel määral üle. Näiteks 19. sajandi lõpuperioodi Peterburis võtsid niiöelda kultuursusest ja eneseväärtusest teadlikud töölised üks ühele üle eliidi arusaama obstsöönsustest (Smith 1998: 181). Modernne linlik elulaad võeti Muhus omaks alles 20. sajandi alguses, mis tähendab, et eliiti kopeerivad protsessid 19. sajandi Muhus kuigi tugevalt ei toimunud. Selle asemel säilis saarel traditsiooniline elulaad ja vanapärased hoiakud.

1.3. Võimuinstitutsioonid väärtuste ja normide kujundajatena

Poliitiline võim. 19. sajandi alguses tekkinud kirjaoskuslik, kihistunud, linlik elulaad tõi kaasa modernse kõrgkultuuri tekke kogu Euroopas. Riigivõim muutis selle kogu ühiskonna toimimise aluseks ning asus kõrgkultuuri soodustama ja kaitsma. (Vunder 2008: 460) See tähendab, et uute väärtuste ja normide kandjateks said nii poliitiline eliit kui ka intelligents, kelle kultuur seati teistele ühiskonnakihtidele eeskujuks.

Modernsete ideede levikuga muutusid ka arusaamad obstsöönsusest. Senisest enam hakati seksuaalteemaatika vahendamist nt trükiväljaannetes ja suulises suhtluses nägema ebasobivana ja inimese moraali õõnestavana. Ajaloolane Lynn Hunt väidab, et seksuaalse akti kirjeldamist (peamiselt trükitud kujul) on juba 16.-18. sajandil kasutatud riigivõimu ja religiooni kritiseerimiseks. 19. sajandi alguses hakati seda järjest enam poliitilise vahendi asemel nägema erutuse tekitajana ning seega moraalile ohtlikuna. (Hunt 1993: 12-13) Samas üritas riigivõim inimeste moraalseid väärtusi kujundada ja kontrollida, sest ka moraalitunnetuse muutumises nähti ohtu kehtivale korrale. Folklorist Gershon Legman (1962: 201) on rõhutanud, et seksuaalset huumorit on kasutatud vahendina autoriteedi (olgu need siis võimuesindajad, preestrid või oma vanemad) vastu. Kultuuriloolane Sarah Leonard lisab omalt poolt, et obstsöönsusel oli oma roll ka modernistlikes muutustes, mis toimusid Saksamaal. Näiteks toob ta välja, et ehkki 19. sajandi alguse Saksamaal ei olnud religioon nii tugevalt võimuga seotud kui Prantsusmaal, kus valgustuslike ideede kandjad religiooni ja seeläbi võimu aktiivsemalt ründasid, siis oldi ettevaatlik ideede suhtes, mis trükitud kujul sealt Saksamaale üsna

edukalt levisid. Lisaks vabariiklikku valitsuskorda propageerivatele ideedele kardeti, et levivate seksuaalsete tekstide moraalitus mõjutab saksa lugeja haavatavat hingeelu. (Leonard 2005: 30-32) Seega nägid nii religioosne kui riigivõim obstsöönsuses ohtu senisele võimustruktuurile.

Ameerika ajaloolane Lisa Z. Sigel toob välja, et 19. sajandi keskpaigas asusid mitmete Euroopa riikide võimud kontrollima seksuaalse kirjanduse levikut. Moraalset allakäiku peeti niivõrd ohtlikuks, et oma tegevuse põhjenduseks toodi “nõrkade” kaitse, kusjuures nõrkade all mõeldi eelkõige noori naisi, aga ka mehi, keda usuti olevat amoraalsustele vastuvõtlikumad. (Sigel 2005: 5-6) Teine ameerika ajaloolane, Gary D. Stark on toonud Saksamaa riikliku tsensuuri näitel välja tõsiasja, et selline tegevus ei kaitse mitte kõige nõrgemate huve – nagu seda on püütud näidata –, vaid vastupidi kindlustab kõige tugevamate, domineerivate ühiskonnakihtide seljatagust, säilitamaks senist seisusekihtide vahelist hierarhiat ja suhet (Stark 2009: xxiv). Näiteks kehtestati Saksamaal alates 19. sajandi algusest mitmeid seadusi, mis lubasid ringlusest välja korjata nn häbitu kirjanduse (*unzüchtige Schriften*). Probleemiks polnud niivõrd seksuaalse tegevuse kirjeldamine kui sellest õpitav teadmine normist erinevatest sugudevahelistest suhetest ning elustiilist, mis allus vaid naudingutele. (Leonard 2005: 28-29)

Suhtumine obstsöönsusesse ja selle defineerimine lähtus niisiis mõjust inimese vooruslikkusele, moraalile ja seega ka käitumisele ning võimudepoolset kontrolli õigustati sellega, et see pidi kaitsma kogukonna huve ning üldist sotsiaalset korda. Leonard lisab, et sajandi lõpuks oli rõhk kogukonna huvide kaitsmiselt nihkunud indiviidi huvide kaitsmisele ning obstsöönsuse käsitusse lisandus ka seksuaalsuse kujutamine erutuse tekitamise eesmärgil, mida tuli hakata indiviidi moraali päästmiseks suulises ja kirjalikus kultuuris piirama (samas 2005: 30).

Euroopalikud väärtused levisid 19. sajandil samal ajal ka Vene impeeriumis ning sealgi pidasid võimuesindajad oluliseks senise korra kaitseks samme astuda. Et Eesti alad kuulusid käsitletud perioodil Vene impeeriumi koosseisu, mõjutasid keisririigis levitatud ideed ka Eestimaal tegutsevaid haritlasi. Seda ajajärku iseloomustavad läänelike reformide läbiviimine ja riigi moderniseerimine sajandi alguses, talurahvaseaduste alusel pärisorjuse kaotamine, saksa kultuuri mõjuvõim balti

provintides, mis mõjutas ühtlasi ka koolikorraldust, sest põhines peamiselt saksakeelsel õppel, kirikukorralduse muutused, millega allutati senini üsna iseseisev luteri kirik ülevenemaalise luteri kiriku järelvalvele, massiline usuvahetusliikumine sajandi keskosas ning keiser Aleksander III venestuspoliitika sajandi lõpukümnetel, mis üritas kaotada senist balti erikorrast tulenevat saksalikku kultuuri ja ühtlustada elukorraldust kõigis Venemaa provintides.

Ajaloolane Steve Smith on kirjutanud, et 19. sajandi teises pooles oli vene intelligentsi omavahelises suhtluses lihtrahva madal intelligentsus ja ignorantsus põhiliseks jututeemaks: lihtrahvast peeti pimedaks massiks ja sotsiaalse taandarengu kandjateks. Huvitaval kombel nähti lihtrahva taandarengu põhjusena moderniseerumist ja linlikku elulaadi, mis tõi kaasa järjest enam leviva harimatuse ja seksuaalse allakäigu. (Smith 1998: 172-173) Vahe talupoegade, linnades elava lihtrahva ja eliidi vahel oli Venemaal veelgi teravam kui 19. sajandi Eesti aladel, kus linliku elulaadi ilmingud võeti maapiirkondades kiiremini omaks ning läbikäimine maa- ja linnaeestlaste vahel oli tihedam (vt Pärdi 2008: 479).

Talupoegade linnadesse siirdumine tundus eliidile kuidagi ohtlikuna. Võimalik, et peljati kõrgkultuuri, mille kaudu eliit end ülejäänud klassidest eristas, veelgi kiiremat mandumist. Seetõttu asusid võimukandjad lihtrahva ja teiste madalamate ühiskonnakihtide esindajate väljenduslaadi järjest enam piirama. Smithi sõnul peitus eliidi arvates Venemaa kultuuritus vandumises ja obstsöönses eneseväljenduses – see takistas Venemaad jõudmast kultuursete Euroopa riikide hulka ja paigutas pigem Aasiasse, seetõttu nähti keele ja emotsioonide kontrollimist kultuurseks saamise vaieldamatu vahendina. Kontrolli keelekasutuse üle nähti kui vahendit tagamaks sotsiaalset ja (kristlikku) religioosset korda. Sündsusetus keelekasutuses nähti ohtu riiklikele institutsioonidele ja riiklikule autoriteedile. (Smith 1998: 174; 178)

Siingi näeme sarnasust 19. sajandi Lääne-Euroopa valitsevate institutsioonide tegevusega. Ehkki Venemaa eliit arvas, et tegemist on ainult nende probleemiga, eksisteerisid sarnased hirmud ka Lääne-Euroopas. Erinevusena näiteks Saksamaal kehtestatud seadustega, mille alusel ei keelatud ära kõiki seksuaalse sisuga trükitud teoseid, kehtestas Venemaa obstsöönsuste kontrolliks mõnevõrra tugevamad meetmed. Tsaar Aleksander II andis juba 1866. aastal politseile käsu leviva liiderlikkuse ja

moraalitusena tugevamalt tegeleda. Sihitult lonkimine ja obstsöönsete laulude laulmine määratleti veel 20. sajandi alguseski huligaansuseks ja see tegevus oli seadusega karistatav. Obstsöönsetes keelekasutustes nähti nii suurt probleemi, et 1904. aastal viis politsei Peterburis läbi ulatusliku arreteerimislaine, mille käigus arreteeriti kõik, keda kuuldi vandumas. (Samas: 174-176)

Kirik. Ka religiooni tuleb käsitleda omamoodi võimuinstrumendina, sest kristlikel väärtustel oli 19. sajandi ja 20. sajandi alguse Euroopa kultuuris keskne koht. Vene keisririigis valitsenud riigivõimu ja religiooni suhet iseloomustab 1906. aastal üles märgitud dialoog sama küla elanike vahel, kus üks meestest hakkas tsaari pilti nähes tsaari roppude väljenditega sõimama, mille peale küsis teine, kas mees Jumala viha ei karda (vt Smith 1998: 174-175). Moderniseerumisega kaasnenud moraali allakäiku rõhutasid tegelikult konservatiivsed kristlikud ringkonnad (ja eriti katoliku kirik) ka Saksamaal ja muudes Lääne-Euroopa maades veel 20. sajandi alguses. Romantismi vaimus sündinud modernistlikest ideedest kantud maailmakorraldus kõigutas konservatiivide arvates senist kristlike väärtuste põhist maailma, kus korra aluseks oli maailmavaateline arusaam, milles kõik jumalik ja püha tähistas moraalselt ja inimlik kõike amoraalselt. 20. sajandi alguseks sai senise ühe, kõigutamatu kristliku tõe maailma suurimaks ohuks arvamuste ja tõlgenduste paljususe. (Vt Dickinson 2014: 47) Ka obstsöönse rahvaluule avaldamist teaduslikel eesmärkidel võiks vaadelda kui senise konservatiivse maailmapildi muutmist uute, vabamalt tõlgendavate valikutega.

Modernistlikud ideed levisid 19. sajandil senisest laialdasemalt ka Eestis. Põhiliselt toimus see tänu eestikeelse trükisõna levikule. Järjest enam hakati religioosse kirjanduse kõrval välja andma ilmalikku ilu- ja aimekirjandust. (Pärdi 2008: 479) Ka Eestis esines valgustuslike ideede vahendajate teostes teatavat konservatiivsust. Õpetlike ja silmaringi avardavate tekstide kõrval avaldati ohtralt kristliku moraali teele suunavaid juhiseid. Näiteks vägisõnade pruukimise, varastamise, joomise ja muu sarnase negatiivsest mõjust kirjutas juba Otto Wilhelm Masing oma 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi alguse Uue Testamendi lugudes ja lugemisõpikutes, sh 1823. aastal ilmunud „Täielises ABD-Ramatus“ (Mattheus 2012: 519-520; vt ka Masing 1823). Huvitav on ka Masingu isiklik suhe seksuaalteemaatika vahendamise, sest tuleb ju piiblilugude stseenides ette meeste ja naiste vahelise, kohati üsna vabameelse seksuaalelu

kirjeldamist. Nende lugudega puutus Masing kokku, kui koostas kaht mahukat usuõpetusraamatut, mis põhinesid üks Vana ja teine Uue Testamendi lugudel (ilmunud 1819 ja 1824). Kirjandusloolase Ave Mattheuse sõnul oli Masing seksuaalsuhete vahendamisel üsna konservatiivne, jättes oma Vana ja Uue Testamendi lugude ümberjutustustest välja enamiku vabameelse seksuaalsuhte kirjeldustest. See tulenes Masingu püüdest propageerida uut, moraalselt vaoshoitud kodanlikku peremudelit. Naisigi on Masing nimeliselt maininud äärmiselt vähe. Mattheus selgitab, et Masingu „konservatiivsus“ võib oma algetelt ulatuda 18. sajandi keskpaika, sest alles siis asuti saksa ja inglise lastepiiblites rakendama moraalset kontrolli. (Mattheus 2012: 522-524) Seega hakati vaimulikes tekstides esinevaid seksuaalseid suhteid obstsöönsetena käsitlema võrdlemisi hilja ja seoses modernistlike ideede levikuga. Obstsöönset eneseväljendust nii kõnes kui rahvaluules käsitleti 19. sajandi vaimulike silmis tõenäoliselt vananenud ühiskonnakorra ning harimatu inimese tunnuseks ja peeti seega modernsele kodanikule ühiskonnale sobimatuks.

Konservatiivsemad kirikuõpetajad nägid muutunud oludes ja eestikeelse kirjanduse abil levivates ilmalikes ideedes ohtu kiriku positsioonile ka 19. sajandi teisel poolel. Ajaloolase Mati Lauri sõnul moodustas luteri vaimulikkond veel 18. sajandil omaette seisuse koos õiguste ja kohustusega. Baltimaade pastorite elujärge peeti paremaks isegi Saksamaa pastoritega võrreldes, sest peamine tulu tuli pärisorjadest talupoegade kirikumaksudest ning kiriklike talitluste eest lisaks laekuvatest tasudest. Paradoksaalsel moel olid just pastorid need, kes algatasid kriitikat talupoegade pärisorjuse teemal ning ärgitasid rahvahariduse edendamist, ehkki senine majandussüsteem tagas Balti pastorite sissetuleku ning sotsiaalselt jäi vaimulikkonna positsioon mõisnikuga sarnaseks. Valgustus kui vaimne liikumine 18. sajandil tähendas teoloogilise ratsionalismi levikut ning Baltikumi luteri kiriku jaoks vaimuelu ilmalikustumist, kuid kaugeltki kõik pastorid ei läinud teoloogilise ratsionalismiga kaasa. Seega esines 19. sajandilgi konservatiivsete ja uuenduslike luteri pastorite vahel ühiskondlike muutustega seotud vastuseisu. (Laur 2003: 219-223; 238-239)

Huvitav on siinkohal jälgida, kuidas alles kujunev rahvaluuleteadus oma julge lähenemisega otsis teed kristliku moraaltunnetusega haritlaskonna keskel, kelle kriitikast ei jäänud puutumata ka alates 1870ndatest laiahaardelist rahvaluule alast tööd

korraldanud Jakob Hurt. Hurdale valmistas rahvaluule kogumise ja avaldamise teadusliku tähtsuse tõestamine eriti usuringkondades kohati tõsist raskust. Peamiselt ei peetud rahvaluule kogumist pastorile sobivaks tegevusalaks, selles nähti ohtu kiriku autoriteedile ja rahvaluule tähtsustamist peeti pühakirja solvavaks. (Põldmäe 1959: 409-421)

Näiteks Eesti Kirjameeste Seltsi päevil Jakob Hurda rahvaluulekogumist toetanud kirikuõpetaja Rudolf Kallas asus hilisemal perioodil Hurda tegevuse vastu aktiivselt võitlema. Kallase arvates soodustas seni härrasrahva hulka kuulunud pastorite liigfamiliarne suhtumine talupoegadesse seisustevaheliste piiride (ja ka võimuvahekorra) hägustumist, mis võis tema arvates viia kirikutegelaste ja kiriku senise võimupositsiooni langemiseni. Samuti sidus ta rahvaluule kogumise üldiselt rahva vähenenud huviga evangeeliumi vastu, sest vanade muinasjuttude väärtustamine haritud meeste poolt võis rahvaluule seada jumalasõnast kõrgemaks. (Samas: 416-421, vt ka Kallas 1889: 2) Ka Tartu Maarja koguduse õpetaja Adalbert Hugo Willigerode avaldas oma kirjas Jakob Hurdale kartust, et lihtrahvas asub ebasündsaid laule aktiivsemalt laulma, eriti nüüd, kui pastor ise obstsöönseid laule avaldab (Mälk 1963: 161). Nagu tõdeb Rudolf Põldmägi, on vähemalt Kallase arvamusel puhul tegemist tollaegsete pastorite seas äärmusliku suhtumisega, ent kriitikat obstsöönse rahvaluule avaldamisele (ja seeläbi rahvale kättesaadavaks muutmisele) Jakob Hurda poolt tegid tõepoolest paljud vaimulikud (vt Põldmäe 1959: 410). Kriitika, mis kaasnes Hurda poolse obstsöönse rahvaluule kogumise ja selle avaldamise teadusliku õigustamisega, näitab, et toonased kirikutegelased (ja miks mitte ka laiemalt muud võimuinstitutsioonide esindajad) tundsid muutuvast maailmast oma võimupositsioonidele ohtu.

1.4. Eesti rahvaluule avaldamine ja tsensuur

19. sajandil mõjutas tsensuur rahvaluule publitseerimist peamiselt kahel tasandil. Üks nendest oli koguja/uurija/avaldaja enesetsensuur, mis lähtus talle omastest tõekspidamistest, väärtushinnangutest ja normidest, mida ta järgis. Teine tsensuuri vorm,

riiklik tsensuur, mõjutas omalt poolt uurija enesekontrolli, sest autor või kirjastaja pidi paratamatult arvestama ametliku tsensuuri poolt kehtestatud nõuetega.

Riiklik tsensuur ehk kontroll on olnud kaitsevahendiks riigivõimule, kirikule ja valitsevatele poliitilistele liikumistele, toetades seeläbi kehtivat poliitilist korda, religiooni ja moraali (Aarma 1995: 8). Ehkki Eesti aladel valitses Balti erikord ja domineerisid euroopalikud väärtused, mõjutas ka siinset trükisõna (ja sisuliselt ka ideede levikut) Vene impeeriumi võimudepoolne trükiste sisuline ja keeleline kontroll. Esimene ulatuslikum tsensuuriseadus kehtestati Vene impeeriumis 1804. aastal, see oli oma olemuselt võrdlemisi vabameelne, kuid kontrolli alla määrati kõik trükis ilmuvad teosed. Ebasoovitavad osad parandati tsensuri poolt ning põhilist tähelepanu pöörati sellele, et avaldatav ei oleks muuhulgas kahjulik valitsusele, religioonile ja moraale.⁵ Tsaar Nikolai I võimuletulekuga 1825. aastal kontrollipoliitika tugevnes ning tsensuur tähendas nüüd lisaks parandustele ka ebasobivate teoste eemaldamist trükist tsensuri poolt. Peale keisri surma 1855. aastal saabus lühikeseks perioodiks vabam õhkkond ning trükiste kontroll vähenes. 1860ndatel ilmutasid aga baltisakslased rahulolematust seoses eestikeelse kirjanduse leviku ja seeläbi saksavastaste ideede levitamisega. Kaebustes rõhutati eestlastepoolset rahvuste- ja seisustevahelise vaenu tekitamist, luteri kiriku ja pastorite autoriteedi õõnestamist ja seeläbi senise korra alustugede nõrgendamist. Alates sellest hetkest hakkas võimupoolne kontroll taas tugevnema. Aastatel 1881-1894 võimul olnud tsaar Aleksander III venestuspoliitika muutis trükisõna kontrolli veelgi jäigemaks. (Lumiste 1977: 111-114)

Trükitud väljaannete kontroll tähendas ka folklooritekstide publitseerimise kontrollimist. 19. sajandi esimesel poolel ei olnud Eesti rahvaluule trükis avaldajaid veel kuigi palju. Olulisematest estofiilidest, kes ka rahvaluule publitseerimisega tegelesid, võib ära nimetada J. H. Rosenplāneri, K. J. Petersoni, A. F. J. Knüpfferi, Fr. R. Faehlmanni, A. H. Neusi ja Fr. Kreutzwaldi (Jaago 2009: 14). Mõnel kogujal tekkis omaaegsete tsensuri tõttu rahvaluule avaldamisega ka probleeme. Näiteks plaanis Aleksander Heinrich Neus 19. sajandi keskpaigas välja anda teadusliku eesti rahvalaulude antoloogia. Neusi kolmeosaline „Estnische Volkslieder“ ilmus lõpuks aastatel 1850-1852, kuid laulukogumiku avaldamise käigus kurtis Neus kirjas

⁵ MH 1933: 7.

Kreutzwaldile, et tsensor eemaldas tema kogumiku käsikirjast mitmed laulud. Peamiselt eemaldati poliitilistel põhjustel orjus- ja nekrutilaule. (Mälk 1963: 29-32)

Teise näitena võib tuua Friedrich Nikolaus Russowi ja A. H. Neusi plaani avaldada 1859. aastal regilaulude rahvaväljaanne. Selle esimene osa ei läinud tsensuurist läbi ning käsikiri kadus (Kõiva 2012: 53). Riikliku kontrolliga pidid arvestama kõik rahvaluulet avaldada soovijad, kuid kas ka kõik kogujad riikliku tsensuuri käsul oma käsikirjadesse suuri muutusi pidid sisse viima, on praegu tagantjärele keeruline selgitada.

19. sajandi teisel poolel, kui Jakob Hurt kutsus inimesi koguma muuhulgas ka obstsöönset rahvaluulet⁶, kerkis rahvaluule publitseerimisel teravamalt üles küsimus, mida on moraalitunnetuse seisukohalt sobiv/ebasobiv trükki lasta. Jakob Hurda „Vana kandle“ I ja II osa (mõlemad ilmunud 1886) olid esimesed mahukad kihelkondlikul printsiibil koostatud teaduslikud rahvalaulupublikatsioonid. Tiiu Jaago sõnul püstitas Hurt avaldatavale materjalile mitmed teaduslikud nõuded, muu hulgas tekstide originaalkuju, murde ja erikuju säilitamine. Erinevalt Kreutzwaldist ei aktsepteerinud Hurt tekstide poeetilist töötlemist. (Jaago 2009: 41-43) Vaina Mälgu (1963: 158-161) sõnul rõhutas Hurt ühelt poolt „Vana kandle I“ osa saksakeelses eesõnas, et tegemist on „teadusliku väljaandega“, mis andis talle seeläbi laulude valikus vabamad käed. Teiselt poolt tegi esimese osa puhul lõpliku valiku ikkagi Hurt ise, lähtudes teadlase-eetika kõrval tugevalt isiklikest väärtushinnangutest.

Rahvaluuleteaduse väljakujunemisega muutus teadlikumaks ka avaldatava materjali valik, nt Hurda poolt loodi kriteeriumid, mida pidada rahvaluuleks ja mida mitte. Kui varasemalt tuli avaldajal arvestada peamiselt riikliku tsensuuri nõuetega, mis lähtusid pigem poliitilis-ideoloogilistest küsimustest, siis Hurda tegevuse puhul lisandus suurenenud enesetsensuur moraalsete küsimuste vallas. Ehkki ta soovis avaldada kõik vastavast piirkonnast kogutud laulud, jättis ta „Vanast Kandlest“ siiski ainsa erandina välja enamiku obstsöönse sisuga laule ja laulud, mille üksikud väärsid olid ebasüüdsad. „Vana Kandle“ I osas on ta siiski teadlikult avaldanud ühe obstsöönse regilaulu. Sellest vähesestki piisas toonaste haritlaste seas pahameele külvamiseks, sest Hurt sai kolleegidelt ja mõttekaaslastelt kriitikat ka ainult ühe avaldatud obstsöönse laulu eest. (Samas)

⁶ Üleskutsest on juttu 2. peatükis.

„Vana kandle“ II osa laulude puhul lähtusid väljaandjad samadest põhimõtetest nagu „Vana kandle“ I osa puhul, lähenedes allikmaterjalile võib-olla kogetud kriitika tõttu isegi veel karmimalt, sest käsikirjast eemaldati ka laule, mis sisaldasid vaid üksikuid ebasündsaid sõnu. „Vana Kandle“ II osa puhul ei olnud tegemist üksnes Hurda enesekontrolliga, vaid materjali valikut mõjutasid ka Hurda abilise väärtushinnangud ja tõekspidamised. Teose koostas küll Jakob Hurt, kuid käsikirja keeleliseks redigeerijaks oli Peterburis Hurda juures abiõpetajana viibinud Jaan Bergmann, kes kohaliku meheena Kolga-Jaani murret tundis. Mälgu põhjal aga tundub, et Hurt andis Bergmannile ka üsna vabad käed laulude valimiseks ja muutmiseks. On ebatõenäoline, et Bergmann omaalgatuslikult ja Hurda valikust sõltumatult laule käsikirjadest välja jättis, kuid Hurt on teinud „Vana Kandle“ II osa trükitud varianti algkäsikirjaga võrreldes märkusi Bergmanni redigeeritud laulude kohta. Hurda arvates oli Bergmann mõnes kohas laule põhjendamatult muutnud. (Mälk 1963: 165-170) See kehtis ka obstsöönsete laulude puhul. „Vana Kandle“ II osa eesõnas antud selgitus, mille järgi on teosest välja jäänud laulud, mis õrnemale lugejale võivad „liig kange tubakana“ (Hurt 1886: xii) mõjuda, illustreerib toonaste haritlaste ja kirikutegelaste üldist muret obstsöönse materjali mõjust ka eesti lugeja moraalile.

2. Muhu (obstsöönse) uuema rahvalaulu kogumine

2.1. Vene impeeriumi periood

Muhu saare uuema rahvalaulu jäädvustamine sai alguse 1870ndatel aastatel.⁷ Esimese meieni jõudnud obstsöönse uuema laulu kirjapanemiseni jäi siis veel paarkümmend aastat, ent eeldused sedalaadi laulude arhiivi jõudmiseks olid loodud. Obstsöönse rahvaluule arvukam kirjapanemine oli tõenäoliselt seotud Jakob Hurda 1871. aastal algatatud aktiivse rahvaluule kogumisega, mille üleskutset levitas ta trükitud kujul⁸ (vt Viidalepp 1934: 234-240). „Eesti Postimehe“ lisalehes ilmunud üleskutse lõpus rõhutas Hurt vajadust korjata „ka kõige inetumaid rahva mälestusi ja kõige jõledamat ebausku“ ning see „sündsaste kirja panna“ (Hurt 1989: 25), ning juba 1872. aastast pärinevad Muhust esimesed obstsöönse sisuga regivärsilised pulmalaulud, mille on saatnud keegi initsiaalide „O.T.K.“⁹ taha peituv talupoeg.¹⁰ Samal aastal jõudis O.T.K. sulest Hurdani ka üksikuid siirdevormilisi ja uuemaid rahvalaule, milles küll obstsöönsus puudub. Samuti on 1870ndatel Eesti Kirjameeste Seltsile uuemat rahvalaulu saatnud Saaremaa kooli- ja ajakirjandustegelane Villem Rattur¹¹, kes oli Muhus ka hiljem Jakob Hurda kaastööline (vt Viidalepp 1934: 246).

Vaadeldes Hurda kogusse Muhust jõudnud obstsöönsete (peamiselt siiski regivärsiliste) laulude üsna arvestatavat hulka – umbes 30 laulu¹² –, võib oletada, et Hurda tolleaegsete kaastööliste teadvusesse oli jõudnud arusaam ka obstsöönsete laulude kogumise teaduslikust tähtsusest. Üldisi kultuurilisi väärtusi ja norme, mis rahvaluule kogumist 19. sajandil mõjutasid, käsitlesin juba esimeses peatükis. Muhu

⁷ Lühiülevaadet rahvaluule kogumisest Muhus vt Rullingo 2001: 570-574.

1872-1881. aastatel juhtis J. Hurt rahvaluule kogumist läbi Eesti Kirjameeste Seltsi tegevuse. Hurt lahkus seltsist 1881. aastal ning rahvaluule suurokogumine algas peale mõningast pausi 1888. aastal. (Saukas 2005: 99-111; 125-130).

⁹ H I 4, 537/43; 548.

¹⁰ Kaastöölise „O.T.K.“ kohta vt Saukas 2004: 165.

¹¹ EKS 4°2, 5/22; 25/37.

¹² Eesti regilaulude andmebaasi otsingu tulemus novembris 2014.

obstsöönsetest lauludest kui ka nende taustainfo olemasolust või mitteolemasolust parema ülevaate saamiseks on vajalik veidi avada ka Muhus tegutsenud kaastööliste taustu. Olgu alustuseks juba öeldud, et erandina tundmatuks jääda sooviva O.T.K. kõrval, kes pidas ennast “vähese mõistusega talupojaks”,¹³ kuuluvad kõik teised valdavalt haritud ringkondadesse.

Võrdlesin regilaulude andmebaasi põhjal Muhust kogutud laule, nende kogujaid ja laekumisaega ning esmase ülevaate põhjal selgub, et haritud seltskond ei ilmutanud kogumise vastu suuremat huvi enne 1888. aasta üleskutset, ehkki siingi eksisteerib erandeid (nt V. Rattur). Iseenesest pole see üllatav, sest just 1888. aasta üleskutsel järgnes rahvaluulekogumise hüppeline kasv ja haritlaskonna aktiveerumine terves Eestis. Samas andis Richard Viidalepp 1934. aasta ülevaateartiklis Jakob Hurda kaastöölistest ning nende kogutud rahvaluulest Saaremaalt (sh Muhust) kogutud materjali¹⁴ mahule võrreldes Mandri-Eestist (eriti Lõuna-Eestist) kogutud rahvaluulega küllaltki kesise hinnangu. Ja seda hoolimata sellest, et kaastööliste hulk Saaremaal ja Muhus oli üsnagi arvestatav (Viidalepp 1934: 243-246).

1887., 1888. ja 1894. aastast pärinevate (muu hulgas ka obstsöönsete) regilaulude saatjaks osutub Muhus sündinud õpetaja ja kirjanik ning hilisem koolijuhataja Timotheus Kuusik¹⁵. Haritud koolimehe seost obstsöönse materjaliga ei tule siiski kaugelt otsida: nimelt oli koguja ema, Jekateriina Kuusik, Muhus tunnustatud ja suure lauluvaraga pulmalaulik (Rullingo 2001: 604-605). Obstsöönsete leidumine Muhu pulmalauludes leiab aga kinnitust nii varasemates kui hilisemates arhiivijäädvustustes (vt nt pkt 3.1.2) – seega võib arvata, et Kuusik oli taolise materjaliga tuttav varem ning üleskutse peale selle teaduslikel eesmärkidel üleskirjutamine ja Hurdale saatmine ei mõjunud talle kuidagi loomuvastaselt.

1888. aastal tegi Hurdale kaastööd ka Muhust pärit kooliõpetaja ja ajakirjanik Aleksei Pallasmaa¹⁶ (vt Rullingo 2001: 615), kelle saadetud siirdevormiliste laulude hulgas küll obstsöönset materjali ei leidu. Samuti ei leidu obstsöönset J. Roosimanni

¹³ H I 4, 552.

¹⁴ Kahjuks ei täpsusta Viidalepp kogutud materjali žanrilist kuuluvust. Artiklis ja lisatud kaartidel on „rahvaluuleainese“ ja „vanavara“ mahtu arvestatud lehekülgedes.

¹⁵ H IV 2, 413/47; H IV 6, 525/72; H, R 3, 59/62; H, R 4, 51/4; 13/4.

¹⁶ H II 41, 540, 549/54.

kogutud ja J. Wälli¹⁷ 1889. aastal saadetud laulude seas, ent siit leiame ühe uuema laulu juurde lisatud märkuse, mis annab aimdust uuema laulu tegelikust levikust:

*Siia panen seekord veel ühe J. Roosemanni üles kirjutatud laulu, mis Muhu saare töömehed ette ütelnud. Aga ta on uuema aja vormis, aga siiski annab ta pilti rahva elust, kui pruuki võite, seesugusid on veel suur kogu.*¹⁸

Mahukam obstsöönsete regilaulude saadeti pärineb 1890. aastast ning selle kogujateks olid üliõpilased Peeter Saul ja hiljem Hurda suurokogujaks tõusnud Gustav Seen¹⁹ (vt Viidalepp 1934: 253). Kummagi mehe peale kokku on kogutud ligi 20 obstsöönset laulu. Ligi kolmandikku neist võib pidada pulmalauludeks. Temaatiliselt puudutavad pea kõik laulud seksuaaltemaatikat. Laadilt leidub nii naljatlevaid ja mängulisi kui ka tõenäoliselt sõimuna funktsioneerinud laule. Uuema rahvalaulu esinemine Hurdale saadetud Muhu materjalide hulgas on pigem erand kui levinud nähtus – neid on regilaulude vahele sattunud mõni üksik. See on ilmselt tingitud kogumistöö põhisuunast, mis lähtus peakorraldaja J. Hurda soovist kirja panna eelkõige regivärssi ning mitte uuemat laulu, mida toona ei käsitatud rahvaluulena (Tedre 2003: 13). Sellest hoolimata ning kindlasti osalt ka tänu uuema rahvalaulu suurele levikule ja aktuaalsusele Muhus, leidub 1890. aasta Gustav Seene saadetises esimene obstsöönse uuema rahvalaulu üleskirjutus. Tegemist on Koguva küla *noorte meeste* lauldud (tõenäoliselt) naljalauluga „Viiuli lugu“.²⁰

*Tere Säere kõrdsi Viiu,
Keel venekieli kuiu;
Sõrulane tõi käiu,
Lõi Liisu taha vaiu;
Saarlane raius nuia,
Tahtis Muhulast lüüa,
Muhulane kargas taeva,
Situs saarlase kaela.*

¹⁷ H III 3, 567/72.

¹⁸ H III 3, 570/2.

¹⁹ H II 6, 325/612; 615/753.

²⁰ H II 6, 418/9 (73) < Muhu khk., Koguva k. – Gustav Seen < Schmuulid, Tüürid, Aerud (noored mehed) (1890).

Veidi hiljem, 1890ndate teises pooles kogusid Muhus rahvalaule ning sealhulgas ka obstsöönseid regilaule kunstnikud Kristjan Raud²¹ ning Hans Laipmann²² (hiljem Laikmaa). Üksikud laulud (sealhulgas ka uuemat rahvalaulu) on saadetud Alexander Melsase²³ poolt 1895. aastal. Tõsi, obstsöönset uuemat rahvalaulu neist kogudest ei leia. Oluline on mainida ka Soome rahvalaulu-uurija A. Niemi²⁴ 1898. aastal kogutut, mille hulgast leiame lausa kaheksa uuemat rahvalaulu, ent tegemist ei ole obstsöönsete lauludega.

Teadusloos seisukohalt on tegemist folkloristika kujunemisperioodiga, mida iseloomustab tohutute materjalikogude koondamine. Rahvaluuleteadus iseseisvus, eraldus teistest uurimisvaldkondadest ning süvenes spetsialiseerumine, mis kulmineerus nn soome ehk ajaloolis-geograafilise uurimismeetodi väljakujunemisega (Jaago 2000: 10). 1888. aastal Olevikus ilmunud üleskutse põhjal jääb mulje, et Jakob Hurda jaoks oli vajalik võimalikult paljude tekstide talletamine. Ta võrdleb „vanavara“ materjaliga, mille abil eesti teadust üles ehitada ning seeläbi otsekui esemestab kogutava. Tema arusaamise järgi oli tegemist hääbuva teadmise, mis tuleb enne lõplikku unustamist kokku koguda. (Hurt 1989: 45-56) See tähendab aga, et oluline oli vaid rahvaluulepala ise ning mitte olustikuline taust. Ülo Tedre on oma 1950ndate alguses valminud väitekirjas kritiseerinud soome meetodi mõju tolleaegsele rahvaluule kogumisele, sest meetod keskendus tema arvates liialt tekstile ning selle kõrval jäeti kõrvale olustikulised andmed. Seega puuduvad meil tolle perioodi materjalidest piisavad selgitavad ja kommenteerivad märkused, mis ei lase uurijal rahuldaval tasemel tõlgendada näiteks laulude funktsiooni. (Tetre 2003: 16) Tõepoolest ei leidu nende üksikute uuemate laulude juures ühtki täiendavat märkust, õigupoolest ei leidu midagi märkimisväärtset ka regilaulude juurest, kui välja jätta pulmalauludele lisatud lühikesed kombestikukirjeldused ning obstsöönsete laulude pealkirjaks märgitud „Lori“ või „Poiste lori“, millest võiks teha järeldusi lauljate soo ja laulu staatuse ning võimalike eesmärkide kohta laulu esituskeskkonnas.

²¹ H II 65, 73/182.

²² H II 54, 365/516.

²³ H IV 7, 147/66.

²⁴ SKS, Niemi I, nr 24-38.

Hurda-perioodi laulukogumise tulemuste põhjal Muhus²⁵ ei saa veel obstsöönsuse jäädvustamist ja uuemat rahvalaulu koos iseloomustada, kuid edasiste kogumisaktsioonide tausta selgitamiseks tuleb kumbagi lühidalt vaadelda:

1) Obstsöönsust kui sellist kogumistöö organiseerijate ja informantide seisukohast üldiselt ei peljatud (seda üldises plaanis – mis kõik päriselt ütlemata või kirjutamata jäeti, pole võimalik ilmselt kunagi teada saada). Obstsöönne „vanavara“ oli rahva mõistmiseks ja õpetamiseks²⁶ sama tähtis kui „ilus“ materjal ning selle olemasolu ei eitatud. Haritud ringkondadesse kuuluvate kogumise läbiviijate seas võis obstsöönse rahvaluule vastu esineda vastandlikke tundeid, näiteks Hurdale ebatsensuurseid mõistatusi jäädvustades võisid ühed muutmata kujul kirja panna kõik kuuldu, kui teised üleskirjutamisest loobusid või viisid rahvaluulepalades Hurda tahte vastaselt läbi omapoolseid muudatusi (vt Saukas 2005: 165-167). Milline oli kogumise läbiviijate isiklik suhe obstsöönsustesse Muhus, me täpselt ei tea, ent jäädvustatud obstsöönsete laulude hulga põhjal ei saanud vastuseis olla väga tugev.

2) Uuem rahvalaul ei olnud veel (hinnatud) rahvaluule. Sellise põhimõtte järgimine selgitab uuema laulu vähest esinemist mainitud perioodi materjalides. Samas aspektis peegeldub ka rahvaluuleteaduse spetsialiseerumine ja žanripiiride väljakujunemine: haritud kaastöölised teevad Hurda õpetuste põhjal paremini vahet regilaulul ning uuemal laulul, talupoeg O.T.K. pole žanrimääratlusel nii range olnud – temalt esineb regilaulude kõrval mitmeid siirdevormilisi ja uuemaid rahvalaule. Huvitaval kombel on just tema teistest kogujatest enam laulude juurde selgitavaid märkmeid kirjutanud.

Oluliseks versta-postiks uuema rahvalaulu kogumisel Muhus võib lugeda Oskar Kallase poolt algatatud Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) rahvaviiside ja -laulude kogumisaktsiooni, mis saarel viidi läbi 1907. aastal. EÜSi aktsiooni iseloomustab võrreldes varasemate kogumistega tunduvalt teadlikum lähenemine kogutavale, informandile ning koguja tööle. Siin kasutati Soome uurijate eeskujul välja töötatud meetodeid, mida välitööde käigus täiustati: kogujatele maksti sõidu- ja elamiskulud,

²⁵ Hurda perioodi laulukogumine – nimetan selliselt, sest tegemist oli esimese ja tol perioodil ainsa suurema laulude kogumisega, Eiseni materjalidest leiame üksikuid regilaule ja uuem rahvalaul puudub.

²⁶ Hurt kirjutab sellest 1871. aasta „Eesti Postimehe“ lisalehes nr 26 ja 27, kus ta leidis, et tunda on vaja nii talurahva „mälestuste“ „kaunist“ kui „inetut“ poolt. Ta leidis, et nn „inetu“ poole tundmine aitab kiriku- ja kooliõpetajatel välja juurida talurahva seas levivat „ebaustku“ (Hurt 1989: 24-25).

küsitlemiseks kasutati muusikateadlase Ilmari Krohni koostatud juhendit, millele üsna kogumistöö alguses lisas Oskar Kallas omapoolse küsimustiku laulude konteksti, funktsiooni, esitajate, päritolu, saate ja muu sarnase taustainfo kohta (Sarv 2002: 283-286, vt ka Tamm 2002a: 90). EÜSi laulude ning viiside kogumise kaugem eesmärk oli eesti rahvaviiside baasil loodud rahvusliku heliloominguga Euroopasse jõuda. Tõenäoliselt valitses EÜSis jätkuvalt hurdalik arusaam kogumismeetoditest ning pärimuslikust materjalist, mida kogumis- ning päästmisväärsaks pidada – seega oli regilaulude kogumine ja eelistamine aktsiooni käigus vaikimisi iseenesestmõistetav. Ometi ei sõnastatud üheski EÜSi kogumisjuhendis regilaulu eelistatust, vaid vastupidi õhutati kõigi rahvaviiside kirjapanekut. (Oras 2006: 191; 205-206) Selle tulemusena esineb EÜSi kogus ohtralt uuemat lõppriimilist rahvalaulu (Tedre 2003: 14).

EÜSi kogus ulatub Muhu uuemate rahvalaulude hulk ca 40 lauluni, mis on võrreldes varasemalt erinevate kogujate poolt kogutuga (~15 laulu) tuntav hüpe. Teadlike meetodite ja küsimuste kõrval mängis sellise tulemuse saavutamisel kindlasti rolli ka kogujate teadlik valik. Muhu viisid kogumistöö läbi Mihkel Pehka, kes oli Riia muusikakooli õpilane (vt Sarv 2002: 284), ja saarelt pärit Villem Grünthal²⁷, kes samal perioodil (1906-1909) õppis Helsingi ülikoolis soome keele ja kirjanduse ning Põhjamaade ajaloo kõrval ka folkloristikat (vt Rullingo 2001: 594-595). Oskar Kallas lisas kogujatele mõeldud juhendisse juba kogumisaktsiooni käigus ka reisikirjelduse nõude, mida võib oma põhiosas kõrvutada tänapäevase kogumispäevikuga. Ehkki 1907. aastal nõuti kogujatelt reisikirjeldust, jäi reaalsuses nii mõnigi kirjeldus koostamata või ei jõudnud kuidagi Kallaseni. (Tamm 2002a: 90-91) Mihkel Pehka ja Villem Grünthali reisikirjeldus kuulub nende hulka, mis on kahjuks jäänud koostamata, seda selgitas Pehka ise arusaamatusega kogujate vahel: */../ meie õieti ära ei otsustanud, et kumb meist kirjutab, lootsime vist teine teise peale ja nii viisi on seniajani kirjutamata.*²⁸ Selles hoolimata kirjeldas ta paari lausega üldist kogumise käiku, mis heidab veidi valgust tolleaaja koguja-informandi suhtele ja materjali loovutamisele:

Paljud lauljad ja mängijad oliwad suurele maale tööle läinud, nõnda et ei saanud neid kätte. Wastu wõtmine Muhulaste poolt oli lahke, mõnes külas olliwad

²⁷ EÜS IV 1259/462.

²⁸ EÜS IV 1267.

*mõned umbukslikud ja ei tahtnud ilmalige laulusid laulda, et see olewad patt. Hulga aja peale ajamisega saime wiimati ikka sõnad wälja ja ka laulud. Ilma wiinata oli see asi raske, pärast muretsesime enestele wiina, siis läks see asi natukene paremine, ka rahwas ise ütlesiwad, et siis saawad natukene julgust juure, et muidu ei saawad kuidagi peale hakkada.*²⁹

Selliste teadlikult loodud tingimuste ja välitöömeetodite (ja võib-olla ka V. Grünthali Muhu päritolu) tulemusena leiame EÜSi Muhu materjalidest hulga obstsöönsete regilaulude kõrval ka viis obstsöönse sisuga uuemat rahvalaulu. Vabariigi-eelse perioodi uuema rahvalaulu kogumise lõpetab 1910. aastast pärinev Lalli-Saadu Riina laulude kogu, mille on saatnud Hurda kaastöölise Timotheus Kuusiku poeg Vladimir Kuusik.³⁰ Selle peamiselt regilauludest koosneva kogu hulgas leidub ka neli uuemat rahvalaulu.

2.2. Maailmasõdade vaheline periood

2.2.1. Rahvaluule professionaalne kogumine

Ago Rullingo (2001: 571) on ka sõdadevahelise rahvaluulekogumise tulemust Muhus ja Saaremaal hinnanud kesisemaks võrreldes ülejäänud Eestiga ning Muhu materjali omakorda vähemaks Saaremaa omast, sealjuures rõhutab ta siiski laulude osatähtsust kogutud materjalis. Vähene huvi kohaliku pärimuse ja selle kogumise vastu 1920-30ndatel aastatel ei ole Muhus õigupoolest midagi uut, sest juba J. Hurda 1888. aasta üleskutse leidis Muhus üsna vähest vastukaja, nii et Hurt pidi kogumistöös kasutama mujalt pärit kaastöölisi (Rullingo 2001: 570).

Eesti Vabariigi väljakuulutamise pani aluse ka rahvaluule kogumise ning uurimisega tegelevate professionaalsete institutsioonide süsteemile. 1919. aastal loodi Tartu Ülikooli juurde Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, mille esimeseks professoriks kutsuti Walter Anderson, kes oli veendunud ajaloolis-geograafilise meetodi teoreetik ja

²⁹ EÜS IV 1267/8.

³⁰ EKS 41, 2/49.

esindaja. Omariikluse esimestel aastatel oli rahvaluule kogumine ning uurimine koondunudki õppetooli, kuni 1927. aastal loodi Eesti Rahvaluule Arhiiv,³¹ mille ülesanne oli koondada kõik olemasolevad rahvaluulekogud (ka J. Hurda kogu) ning mis muutus seeläbi eelkõige rahvaluule kogumisel kandvaks institutsiooniks. (Leete, Tedre, Valk, Viires 2008: 17, 20-21) Kuidas ja millal mainitud institutsioonid tekkisid ning kes mingitel aastatel kogumistööd korraldasid, on mõjutanud ka uuema rahvalaulu kogumist Muhust. 1920ndate alguses jõudis Muhusse W. Andersoni³² lastelaulude kogumise aktsioon, mille raames koguti laule 1922. ja 1923. (ning hiljem ka 1936.) aastal. Laulude kogumisel rakendas Anderson aktiivselt kohalike kooliõpetajate abi, samas tõi koolilaste ja -õpetajate kasutamine välja uudse probleemi, mahakirjutamise, mis mõjutas ühtlasi kogutud üleskirjutatud laulude variantide ja koguarvu usutavust (samas: 20). Et Muhus võtsid aktsioonist osa algkoolid, siis polnud obstsöönse materjali leidmine Andersoni kogust väga tõenäoline.

Korrespondentide vahendusel jätkas oma kogumistööd M. J. Eisen ning kasutas aastatel 1921-1927 selleks stipendiaatide abi (samas). Eisen oli vabariigi alguseperioodil üks väheseid, kes üldse aktiivse kogumisega tegeles, samas oli tema kogumise põhirõhk jutupärimusel ning lauludestki eelistas ta regivärsilisi (Tedre 2003: 14). 1927. aastal tegi Muhus Eisenile kaastööd muuhulgas Vassel Noot³³, kes tol perioodil õppis Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas (vt Rullingo 2001: 555). Mujale suunatud rõhuasetuse tulemusena on temalt 1927. aasta materjalide seas arhiivi jõudnud vaid üksikuid uuemaid rahvalaule. 1930ndate alguses kogusid Kuressaare ühisgümnaasiumi õpilased³⁴ vähemal määral uuemat laulu. Aastatel 1930-1931 jäädvustas Eisenile Muhust rahvaluulet Tartu ülikooli üliõpilane Oskar Peters³⁵, kes oma hilisemas magistriväitekirjas uuris just uuemat rahvalaulu. Petersi väitekirja puhul on tegemist monograafilise uurimusega laulust „Eesti mees ja tema sugu.“ Uurimismeetodilt esindas Peters soome koolkonda, otsides laulu tekkeage ja -kohta ning algkuju ning autorsust. (Tedre 2003: 19; vt ka Jaago 2014)

³¹ Eesti Rahvaluule Arhiivi loomisest täpsemalt vt Berg 2002.

³² A 878/97; 2406/8; 16 212/36.

³³ E, StK 38, 3/55; E, StK 42, 165/6; 192; 219/47.

³⁴ ERA I 3.

³⁵ ERA II 34, 117/34.

Tugevama tõuke rahvalaulukogumisele andis 1927. a asutatud Eesti Rahvaluule Arhiiv, mis asus väljatöötatud süsteemis (välitööd, korrespondendid, üliõpilased) taas ulatuslikemaid välitöid tegema (Rumm 2012: 8-9). Asjaolu, et Eesti Rahvaluule Arhiivi ulatuslikumad välitööd Muhusse jäid alles 1930ndate lõppu, on ilmselt seotud noore institutsiooni ülesehitamise ning ressursipuudusega. Esimestel aastatel koondati arhiivi kõik olemasolevad käsikirjalised rahvaluulekogud, mida asuti seejärel korraldama: koostati registrid, kopeeriti materjale, loodi kartoteegid. Kaastööliste abil alustati järelkorjandusi eelkõige kihelkondadest, kust oli varasemast materjali kõige vähem. Põhiliseks kogumistöö organiseerijaks ja läbiviijaks tõusis Richard Viidalepp ning laulude alal ka Herbert Tampere. Inimressursi puudusele viitab ka vajadus kasutada lisatööjõudu, mida tasustati töötute abiraha fondist saadud toetusega. (Leete jt. 2008: 21)

Sõdadevahelise perioodi olulisim rahvaluulekoguja Muhus oligi Eesti Rahvaluule Arhiivi folklorist Richard Viidalepp³⁶, kes teostas välitöid 1937. ja 1938. aastal (koos Marta Viidalepaga). Muu materjali kõrval ei ole uuemad rahvalaulud ka temal väga mahukalt esindatud (ca 50 laulu ringis), kuid sellest hoolimata on tema kogutu seas ka obstsöönseid laule. Kaastöödena jõudis 1930ndate keskel arhiivi rahvaluulet Ed. Puumannilt (1934)³⁷ ja Lõetsa kooliõpetajalt Georg Viltolt³⁸ (saatjaks A. Hanko) (1936). Uuemat rahvalaulu jõudis arhiivi ka Madis Peegli materjalide seas, saatjaks Juhan Peegel³⁹ (1938) – materjali hulgas leidub ka üks obstsöönne laul. Oluline on kindlasti ära märkida 1939. aastast pärinev peamiselt uuemat rahvalaulu sisaldav materjalikogu, mille koostajaks ja saatjaks oli kohalik mees Vassili Põld.⁴⁰ Sõdadevaheline rahvalaulukogumine toimus Muhus niisiis paari juhtfiguuri eestvedamisel ning lisa andsid üksikud saadetised, sealhulgas vastused Eesti Rahvaluule Arhiivi poolt koostatud küsimustikele.

Mis aga soodustas vaadeldud perioodil uuema rahvalaulu, sh obstsöönse materjali teadlikku kogumist ning kuidas võime kogunenud materjali folkloristikas toona tooni andnud seisukohtade valguses iseloomustada? Eeldus selleks loodi arvatavasti juba

³⁶ ERA II 130; ERA II 191, ERA II 201, ERA II 298.

³⁷ ERA II 84, 363/7; 373/9.

³⁸ ERA II 132.

³⁹ ERA II 201, 569/71.

⁴⁰ ERA II 255, 9/104.

varem, sajandivahetusel, mil O. Kallas EÜSi jaoks tulemuslikku laulude kogumismetoodikat välja töötades nõudis, et regilaulude kõrval peetaks oluliseks ka uuemate laulude kogumist. See põhimõte viidi ka EÜSi kogumisaktsiooni käigus ellu. Lisatõuke andis kindlasti Friedebert Tuglase 1912. aastal kirjutatud essee, milles kirjeldatakse esmakordselt riimilise rahvalaulu tekkimist ning levikut. Seni vähe tähelepanu saanud žanri jäädvustamisele suunas isikliku eeskujuga ka professor W. Anderson, kelle jaoks uuem lõppriimiline rahvalaul oli äärmiselt huvipakkuv, mis peegeldub nii tema enda kui ka tema üliõpilaste töödes. Ehkki uurimistööle pöörati võrreldes kogumisega vähem tähelepanu, valmis 1930ndate alguses uemale rahvalaulule soodsamaks muutunud oludes mitu uurimustööd W. Andersonilt, H. Tampereelt ning A. Kurlentsilt, millele 1935. aastal lisandus veel ka Muhust materjali kogunud Oskar Petersi magistritöö. Ajastut iseloomustades esindas enamik nendest töödest soome koolkonda ning tegeles pelgalt värsianalüüsiga. Hulgaliselt koostati ka väiksemaid uurimusi. Uemale rahvalaulule hakati enam tähelepanu pöörama ka Eesti Rahvaluule Arhiivi töös: muu materjali kõrval hakati uuemat rahvalaulu ulatuslikult koguma. Näiteks koostas Herbert Tampere 1934. aastal küsimuskava uuema rahvalaulu talletamiseks. (Tedre 2003: 16-20)

Teadusloo seisukohalt oli tegemist perioodiga, kus vähemalt uuema rahvalaulu uurimises valitses eelkõige võrdlev-ajalooline⁴¹ koolkond. Aktiivselt analüüsiti uuema rahvalaulu kujunemist ning võimalikke eeskujusid kirjalikust kultuurist, samuti vormilisi tunnuseid ning erinevusi võrreldes regilauluga. Olulisel kohal oli võrdlev-ajaloolisel meetodil põhinev värsianalüüs, mille abil otsiti laulude algvormi, tekkeaega ning -levikut (tuli ette ka võrdlusi trükivariandiga). (Rüütli 2012: 36-42) Seega on uurijatele oluline olnud tekst ise ning vähem selle juurde kuuluv taustinformatsioon. Siiski on ka sellele tähelepanu pööratud. Herbert Tampere 1934. aastal koostatud küsimuskavas esinevad küsimused laulu esitaja, laulu päritolu, laulude kirjutamise (loomise) aja ning laulude laulmise või laulmaõppimise kohta (Tampere 1934: 1). Vajalikuks on peetud ka välitööpäevikute pidamist ning informanti ning esituskonteksti puudutavate märkmete tegemist (vt lähemalt Rumm 2012: 9).

⁴¹ Ingrid Rüütli (2012) kasutatud määratlus. Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastiku järgi geograafilis-ajaloolise koolkonna/meetodi sünonüüm (Seljamaa 2008).

Sõdadevahelises teaduses valitsenud suunad peegelduvad üsna ilmekalt ka Muhust kogutud aineses. Laulude juurde lisandus järjest enam informatsiooni laulja nime, vanuse ning sageli ka elukoha kohta, samas kui J. Hurdale saadetud materjalis oli osa sellest teabest sageli puudu. Jätkuvalt vähe tehti lisamärkmeid laulu päritolu ja laulmist puudutava kohta; erandina võib tuua R. Viidalepa kogutud materjali, kuhu on lisatud ka laulu loojate nimesid ning nende elukohainfot. Samuti on Viidalepp üles märkinud üksikute laulude esituskonteksti puudutava teabe. Oma välitöökogemuse põhjal kirjutas Viidalepp artikli „Muhu külalaulikuist ja nende lauludest“, mis ilmus 1938. aastal ajakirja „Eesti Nooruse“ 6. numbris. Selles kirjeldas ta üsna ülevaatlikult Muhu uuema rahvalaulu loojaid, loomispõhimõtteid ja -tehnikaid, laulude temaatikat, laulmiskonteksti ning traditsiooni muutumist ajas (vt Viidalepp 1938).

1930ndatel ilmsid teravamalt professionaalsete folkloristide välitööjäädvustuste ja kohalike kaastööliste saadetiste erinevused. Näiteks Vassili Põllu saadetises, mis koosneb peamiselt käsikirjalistest laulikute ümber kirjutatud tekstidest, puuduvad igasugused andmed allikate kohta, samas kui R. Viidalepp on üles märkinud lauliku omaniku, tema vanuse ja elukoha.⁴² Mis puutub obstsöönse materjali kogumisse, siis sõdadevahelisel iseseisvusperioodil teadvustasid eesti folkloristid obstsöönse materjali olemasolu ning jätkasid selles küsimuses J. Hurda põhimõtteid. Obstsöönse pärimuse kogumise praktikast annab tunnistust ka 1920-30ndatel H. Tampere ja R. Põldmäe poolt WC seintelt ning juhuvestlustest üles kirjutatud ropp rahvaluulematerjal (Kulasalu 2013: 18). Ühe „pehmema“ näitena võib tuua H. Tampere poolt 1929. aastal Pärnu Turu klosetist kirjutatud uuema rahvalaulu laadse salmi:

*Oh armu juur,
sinu auk on suur,
ei täida teda täkk ei ruun,
ei rattarumm, ei raiepakk,
vaid veskivõllgi selleks napp.*⁴³

⁴² ERA 130, 473.

⁴³ ERA II 16, 9 (4) < Pärnu, Turu klosett – Herbert Tampere (1929). Konkreetne salm ja sarnane pärimus asub hetkel ERA tsenseeritud materjalide hulgas.

Sel perioodil WC seintelt kogutud veelgi julgema sõnakasutusega salme võib sarnasuse poolest võrrelda Teise maailmasõja ajal Muhust kogutud uuema rahvalauluga, mida järgnevas alapeatükis põhjalikumalt käsitlen.

2.2.2. Muhu lauluvara aktsioon 1944

Edasise põhjalikuma kogumistöö katkestas Teise maailmasõja algus. Režiimide muutusega kaotasid mitmed folkloristid töö, suunati mujale või lausa vangistati. Institutsioonid vahetasid alluvussuhteid, mis tekitas materjalide käitlemises segadust. Uue rahvaluule kogumise asemel tuli esimeses järjekorras päästa olemasolev – nii evakueeriti ERA kogud 1943. aastal maale ning toodi 1944. aasta sügisel taas Tartusse. (Leete jt. 2008: 28) Selles keerulises olukorras viidi Muhus üllatuslikult läbi ulatuslik rahvalaulude kogumise aktsioon, mille tulemusena tekkis kogu, mis annab senise kogumisega võrreldes üsna mahuka ja hea ülevaate tol ajaperioodil Muhus olemas olnud rahvalauludest. Tõsi, kogu tegelik väärtus selgus alles 2001. aastal, kui see Nõukogude perioodi talupööningul peidus olnud materjal leiti. (Vt Mereäär 2010; Oras 2002)

Rahvalaulude kogumine ehk „Muhu lauluvara aktsioon“⁴⁴ viidi põhiosas läbi 1944. aasta suvel ning tagasihoidlike järelkogumistega kuni 1952. aastani välja. Kogumise initsiaator ja põhiline läbiviija oli kohalik ettevõtja ja kodu-uurija Vassili Kolk. Laulukogujana tegi Kolk arhiivile kaastööd juba aasta varem (1943), kuid pettus tellitud välitöö metoodikas ja materjaliootuses (Oras 2002: 298-304, vt ka Mereäär 2010: 14). Põhiline kriitika, mida Kolk seniste välitööde aadressil väljendas, seisnes selles, et tema arvates ei tunnetanud professionaalsed kogujad (folkloristid, üliõpilased) kohaliku materjali kogu väärtust ning kippusid koguma vaid nende arvates väärtuslikke laule.⁴⁵ Sellegipoolest otsustas Kolk 1944. aastal võtta abi saamiseks ühendust Eesti Rahvaluule Arhiiviga, kus tal õnnestus saada kontakti Richard Viidalepaga. Järgnenud kirjavahetuses sai Kolk Viidalepalt nõu aktsiooni läbiviimiseks ning laulude kogumiseks vajalikke juhiseid. Praktikas osutus Kolga kogu üheks suurimaks

⁴⁴ EFA, Kolk.

⁴⁵ EFA, Kolk 1, 64.

puuduseks isiku- ja täpsemate kohaandmete puudumine, millele Viidalepp kirjavahetuses ka koheselt viitas. Osaliselt vabandas Kolk end sõjaolukorra teadmatusena ning sellest tuleneva ohuga laulude esitajate või loojate vabadusele-elule ning arhiivijuhiste liiga hilise saabumisega. (Oras 2002: 299-306)

Kogu iseloomustabki ühest küljest suur tekstide arv – kokku üle 1500 teksti, millest valdava osa moodustab uuem rahvalaul, peale selle veel regilaule ning albumisalme, kusjuures teisendid (so variandid) praktiliselt puuduvad (Mereäär 2010: 16-18). Tegelikult on Kolga poolt juba 1944. aastal Viidaleppale saadetud 223⁴⁶ laulu selle aja välitöid arvestades üsna suur kogus, ent kahjuks on need arvatavasti peamiselt keeruliste aegade tõttu suurema tähelepanuta jäänud ning vähemalt osa nendest arhiveeriti alles 1950ndate alguses.⁴⁷ Kolga kogu on heaks näiteks professionaalse ja isehakanud rahvaluulekoguja tööpõhimõtete ja tulemuste erinevustest. Kolga suhtumine laulude „rahvapärasusse“ oli tunduvalt vabam, liigituse- ja stiilipuhtuse asemel oli oluline laulude lauldavus ja populaarsus. Samalaadne vabam suhtumine esines juba eelmainitud O.T.K. saadetise juures.

Teisest küljest on kogu miinuseks tekstikesksus. Kogumiskäiku selgitavast osast (EFA, Kolk 1) leiame üksikud aktsiooni piirkonnajuhtide ametikohal olnud isikute nimed ning piirkonnakaardid, kust küladest laule koguti. Laulude juures puudub täpsustav informatsioon pea täiesti. Kõigest hoolimata on tegu tänuväärse lisaga Muhust kogutud lauludele, seda eriti obstsöönse materjali seisukohalt. Et Kolga eesmärgiks oli *korjata kokku või kirjutada üles kõik laulud mida leitakse rahvasuus liikumas või mis laulukladesse üleskirjutatud on*, siis rõhutas ta, et korjamata ei tohi jätta ka *roppe või rõvedaid laule*.⁴⁸ Selle tulemusena sisaldab „Muhu lauluvara aktsiooni“ kogu kladet number 12⁴⁹ „Ropud ja rõvedad laulud“, millesse on kogutud umbes 70 laulu, mis kogumise läbiviijate tõekspidamiste põhjal obstsöönseksena ära märgiti ning mis moodustab kõigist varem ja hiljem Muhust kogutud obstsöönsetest uuematest lauludest pea poole. Kui palju obstsöönseid laule kogu teistes klades võib peituda, jäi selle töö mahukuse tõttu kontrollimata.

⁴⁶ EFA, Kolk 1, 7.

⁴⁷ RKM II 36.

⁴⁸ EFA, Kolk 1, 98.

⁴⁹ EFA, Kolk 12.

2.3. Nõukogude periood

2.3.1. Rahvaluuleteaduse ja kogumispoliitika muutumine

Nõukogude perioodi algusega muutusid olud ka rahvaluule kogumise ja uurimisega tegelevates asutuses. Varasema kahe institutsiooni – ERA ja TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli – asemel tekkis nüüd kolm asutust, mis kõik tegelesid rahvaluule kogumisega. ERA tegutses edasi Kirjandusmuuseumi⁵⁰ rahvaluule osakonnana (RO), õppetool Tartu Ülikooli juures muutus TRÜ (Tartu Riikliku Ülikooli) eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedriks. 1947. aastal loodi Tartus lisaks eelnevatele Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi (TA KKI) rahvaluulesektor, mis 1952. aastal Tallinnasse üle kolis. (Oras 2008: 58-60)

Sõjajärgsetel aastatel kasutati esmalt varem väljakujunenud meetodit: välitööd viidi läbi üksi või paari-kolme kaupa, samuti kasutati kogumisel tudengite abi ning välitööd ei kestnud väga pikalt. Alates 1948. aastast alustati asutustevahelise koostöö raames korraldatud ühiskogumistega. Välitööde perioodid muutusid pikemaks, nt KM rahvaluule osakond hakkas 1956. aastast alates läbi viima pikaajalisi (kuu või rohkem aega kestvaid) ekspeditsioone. (Tamm 2002b: 228) Ka korrespondentide kasutamisel säilis sõjaeelne praktika. Pärimuse kogumisel peeti välitööde kõrval jätkuvalt väga oluliseks kohalike kaastööliste kasutamist, eriti kuna see kogumismeetod aitas katta ka piirkonnad, kuhu organiseeritud ekspeditsioonid ei jõudnud. Korrespondentide töö organiseerimiseks, jäädvustatava pärimuse mahu ja kvaliteedi tõstmiseks peeti kaastöölistega tihedat kirjavahetust, saadeti välja trükiseid (sh korrespondentide juhendamiseks mõeldud „Rahvapärimuse koguja“) ja korraldati regionaalseid kogujatele mõeldud konverentse. (Haan 1966: 190)

1940ndate lõpus kritiseeris Eduard Laugaste varasemat kogumistöö metoodikat, mis põhinevat geograafilis-ajaloolise meetodi põhimõtetel ning mis ei arvesta Nõukogude

⁵⁰ Ametlikult ENSV Teaduste Akadeemia (TA) Riikliku Kirjandusmuuseumi (1953. alates Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum) – Oras 2008: 58

rahvaluuleteadlaste vajadustega (Ahven 2007: 32-33). Selle tulemusena asetasi rahvaluule kogumisega tegelevad institutsioonid 1950ndate alguseks kogumise rõhuasetuse Laugaste poolt (ning ka Moskvast) rõhutatud kolhoosnike ja töölisklassi kaasaegse pärimuse kogumisele. Näiteks KKIs valmistuti muu hulgas revolutsiooniliste uuemate laulude kogumiseks. (Ahven 2007: 80-81, vt ka Oras 2008: 60-64) Samal ajal ei tohi kahe silma vahele jätta tolleaegse kogumise ja uurimise põhimõttelisi erinevusi ja vastuvõetud otsuseid, mis mõjutasid otseselt ka laulude kogumist. Sellest kirjutab Janika Oras: Kogumise formaati muudeti ning seati ka uued eesmärgid, ent võrreldes uurimisega jäid kogumisel materjali valides domineerima sissekujunenud, sõjajärgsed traditsioonid. Valitsevatele oludele kohandati ka sõjajärgseid ideid kogutava rahvaluule spektri osas – näiteks otsustati enam tähelepanu pöörata folkloori funktsioonile, mis oli olnud juba Oskar Looritsa ideede seas. (Oras 2009: 708) Klassikalise folkloori kogumise juurde siirduti ulatuslikumalt tagasi 1950ndate teises pooles ja 1960ndate alguses (Oras 2008: 65).

Samasse perioodi jääb ka ulatuslikum noorte teadlaste pealekasv. Kui senimaani töötasid kolmes eelmainitud institutsioonis peamiselt sõjajärgse taustaga (ERAs alustanud) inimesed (H. Tampere, R. Viidalepp, S. Lätt jt), siis nüüd lisandusid värske verena noored uurijad, kes tegelesid aktiivselt uuema rahvalaulu uurimise ja kogumisega (Ingrid Rüütel, Olli Kõiva, Kristi Salve, Ingrid Sarv, Ülo Tedre jpt.) (samas: 58-60). See tõi rahvalaulu (ka uuema) uurimisse ja kogumisse (kus – eriti ülikoolis – valitses juba mõnda aega tekstikeskse lähenemisega filoloogiline suund) senise metodoloogia kriitikat ja uusi lähenemisnurki (Jaago 2000: 11): Kui osa vanemast generatsioonist (E. Laugaste) lähtus tüpoloogias arhetüübi tinglikust olemasolust, siis nooremad uurijad hakkasid analüüsis järjest enam arvestama laulude funktsiooni ja kasutuskontekstiga, mis oli seotud Tampere esindatud etnoloogilise suunaga (samas: 16-17). Tähelepanu pöörati uuema laulu tekkimist toetanud põhjuste kogumile, laulude sisule, sh sotsiaal-olustikulisele tagapõhjale, laulude tekke ajaloolisele olukorrale jms (Rüütel 2012: 43-36). Tekstikeskne lähenemine, kuid samal ajal järjest enam teksti „tagusest“ ja funktsioonist huvitumine tähendas uuema laulu kogumisel lisateabe (laululoojate elulugude, laulmiskoha ja -aja, laulmise põhjuse ja laulmisel muu iseloomuliku, nt käitumusliku eripära) aktiivsemat ja mahukamat ülesmärkimist.

Sellel oli omakorda lahutamatult seotud tehnika areng ning kasutuselevõtt välitöödel. Aktiivsem folkloori audiovisuaalne jäädvustamine algas 1950ndate teisel poolel, mil folkloori uurimisega tegelevatesse asutustesse hangiti uued, senistest fonograafidest töökindlamad magnetofonid ja filmikaamerad. Taustaandmete salvestamist mõjutasid ühelt poolt eelmainitud nn klassikalise pärimuse „päästmine“ ja teisest küljest tehnilised võimalused. Lindipuudusel jäeti osad palad lindistamata või arhiveerimata, linte puhastati sissejuhatavatest või laulule järgnevatest märkustest. Lintide puhastamine ning muude taustaandmete kustutamine lõpetati, kui Ingrid Rüütel sai 1969. aastal KM rahvamuusika sektori juhatajaks. (Oras 2008: 74-86) Näiteks 1970ndatel Muhus tehtud salvestustel on laulude juurde kuuluvat lisajuttu juba võrdlemisi rohkem. Samas meenutab Ingrid Rüütel, kuidas rahvaluulepalade helikvaliteedi tagamise taha võis teinekord jääda väärtuslikku infot konteksti jms kohta:

Kui lindistasin ise, küsisin alati palju taustandmeid ja võtsin kõik lindile. Olulisemate salvestuste juurde oli tavaks kutsuda kvaliteedi tagamiseks heliinsener, kes ta siis parasjagu juhtus olema. Nemad tihti lülitasid mikrofoni sisse vaid laulu või muusikapala ajaks, muud juttu ei salvestanud. Nii ka Muhu meeste puhul, kahjuks.⁵¹

Üldse vähendas lindistustehnika kasutuselevõtt käsitsi tehtavate märkmete osakaalu tublisti (seda on tunda ka 1960.-1970ndate käsikirjalistes köidetes). Kirjandusmuuseumi helilindistamise põhirõhk oli kuni 1970ndateni suunatud laulude lindistamisele, seda tänu laulu-uurijast arhiivijuhataja Herbert Tamperele. (Oras 2009: 713).

1980ndate aastate jooksul suurenes konteksti roll rahvaluuletekstide analüüsil veelgi, samuti väljendus see välitööpraktikas (vt Jaago 2010: 593-595). Paraku viidi Muhus pärast 1970ndaid läbi veel vaid mõni üksik ulatuslik rahvalaulude kogumise ekspeditsioon ning ka kaastööliste saadetised vähenesid märgatavalt.

⁵¹ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

2.3.2. Laulude jäädvustamine kõrgaeg

1940ndad. Nõukogude periood oli Muhu rahvaluule kogumise poolest üsnagi viljakas. Välitöid ja küsitluskavadele saadetud vastuseid leidub igast aastakümnest. Esimesed pärast sõda arhiivi jõudnud uuema rahvalaulu saadetised on pärit juba 1946. ja 1947. aastast ning need sisaldavad üle 40 laulu. Tõenäoliselt on tegemist Kuressaare kirjandusringi⁵² kogutud materjalidega, mille kogumisel osales ka muhulasi (Rullingo 2001: 573). Esimene ulatuslikum kogumisretk teostas vastloodud KKI samuti juba 1947. aastal, läbiviijateks Muhus juba korduvalt käinud Richard Viidalepp⁵³ ja tema noor kolleeg Udo Mägi.⁵⁴ Uuema rahvalaulu koha pealt ei olnud tegemist väga tulemusliku kogumiskäiguga – laulude koguarv jäi kahe mehe peale alla kümne. See-eest esineb (eelkõige Mägi kogutus) nii obstsöönset regi- kui uuemat rahvalaulu. Sama kümnendi lõpus, 1949. aastal, külastasid Muhut ka KM rahvaluule osakonna töötajad Selma Lätt⁵⁵ ja Herbert Tampere koos Tallinna Riikliku Konservatooriumi üliõpilase Lembit Verliniga⁵⁶. Viimaste põhirõhk oli peamiselt rahvaviiside kogumisel⁵⁷ ja uuema rahvalaulu tekste kirjutati üles äärmiselt vähe.

1950ndad. 1950ndate alguses kogusid rahvaluulet Muhu keskkooli õpilased õpetaja Aarne Vinkeli⁵⁸ juhatusel, arhiivi jõudnud saadetised pärinevad 1951., 1952. ja 1954. aastast, sisaldades üsna suurel hulgal uuemat rahvalaulu, kokku ca 350 teksti. Tegemist on selle perioodi suurima uuema rahvalaulu koguga Muhust. Peamiselt üliõpilaste osalusel toimunud ekspeditsioon, koosseisus E. Veskisaar, I. Tammekand, I. Sarv, S. Saks ja H. Tamm, viidi Muhus läbi 1954. aastal⁵⁹. Kirjandusmuuseumi poolelt võttis juhendajana osa Otilie-Olga Kõiva (siis Niinemägi). Uuema rahvalaulu osas on tegemist suhteliselt eduka välitööga, üliõpilastel õnnestus jäädvustada ka mõni

⁵² RKM II 5, 281/460.

⁵³ KKI 3, 11/323.

⁵⁴ KKI 1, 383/552.

⁵⁵ RKM II 1, 245/374.

⁵⁶ RKM II 57, 73/92.

⁵⁷ Rullingo 2001: 574.

⁵⁸ RKM II 36; RKM II 38; RKM II 39; RKM II 41.

⁵⁹ EKRK I 6.

obstsöönne laul, saadud materjal jaotati Kirjandusmuuseumi ja TRÜ kirjanduse ja rahvaluule kateedri rahvaluulekogude vahel.

1956. aastal korraldasid KM folkloristid (teiste hulgas H. Tampere, E. Tampere, O. Niinemägi)⁶⁰ ekspeditsiooni tollasesse Orissaare rajooni, mille raames tehti välitöid ka Muhus. Ehkki uuema rahvalaulu osatähtsus kogutus on pea olematu, oli rahvaluule kogumise seisukohast tegemist olulise sündmusega: Saaremaa välitöödel õnnestus esimest korda fonograafi kõrval kasutada uut kaasaskantavat magnetofoni Dnepr 8. (vt Oras 2008: 76) Esimene koostöö Kirjandusmuuseumil Eesti Raadio ja Aino Strutzkiniga⁶¹ Muhus toimus 1958. aastal, mil käidi lindistamas Pauliine Vapperit, kellelt kogutu hulgas leidis ka mõni üksik uuem rahvalaul. 1959. aastal käis pärimust kogumas Muhu juurtega Alviine Schmuul⁶², kes lõpetas aasta varem folkloristina TRÜ ning töötas esimest aastat KKI assistendina (Ahven 2007: 227). Uuemat rahvalaulu ta eriti ei jäädvustanud, ent üsna pikalt on üles märgitud laulmissituatsioonide kirjeldusi. Obstsöönsusi Schmuuli kogutust ei leia. Ühtlasi oli tegemist Keele ja Kirjanduse Instituudi korraldatud viimase iseseisva välitööga Muhus, mille käigus koguti ka uuemat rahvalaulu. Samal aastal kogus Olli Jõgever⁶³ Saaremaal Leisis välitöid tehes mõne Muhust pärit uuema rahvalaulu.

1960ndad. 1960ndate algus uuema rahvalaulu koha pealt suurt lisa ei toonud. KM rahvaluulearhiivi jõudsid üksikud saadetised, ulatuslikumaid välitöid läbi ei viidud. Teistel Saaremaa ajalooliste kihelkondade aladel elavatelt muhulastelt kogutud laule saatis 1961-62 aastal arhiivi A. Kald⁶⁴. Pärnumaalt saatis Muhus kirjutatud kaustikutest ja käsikirjalistest laulikute ümberkirjutatud laule 1962. aastal Salme Karu⁶⁵. Kümnendi keskpaigas, 1966. aastal, kogus Muhu kihelkonna 8-klassilise kooli kirjandusring⁶⁶ Saaremaal Kihelkonna vanadekodus viibivatelt muhulastelt pärimust, sealhulgas kirjutati üles ka uuemat rahvalaulu. 1960ndate teises pooles taaselustus ulatuslikum uuema rahvalaulu kogumine akadeemiliste institutsioonide korraldatud

⁶⁰ RKM, Mgn II 11-15.

⁶¹ RKM, Mgn II 304-306.

⁶² KKI 27, 165/302.

⁶³ RKM II 85, 598/603.

⁶⁴ RKM II 122, 574/7; 603/4, 649/59.

⁶⁵ RKM II 127, 98/321.

⁶⁶ RKM II 129, 223/40.

välitöödel. 1968. aastal jäädvustasid KM ekspeditsiooni raames Hanila kihelkonna aladelt muhulase Georg Heina esituses paarteist Muhu uuemat rahvalaulu Herbert ja Erna Tampere⁶⁷. Samal retkel kogus Hanilase elavate muhulaste rahvaluulet veel Regina Praakli⁶⁸. Samal aastal viisid ulatuslikuma kogumise läbi TRÜ üliõpilased Anita Rõõm, Mare Luuk, Andrus Esko ja Ivo Linna⁶⁹, muude laulude hulgas usaldati üliõpilastele ka paar obstsöönse sisuga laulu.

1970ndad. 1970ndad olid uuema rahvalaulu kogumise seisukohalt Muhus oluline ja tulemusrikas periood. Tähelepanu pööramine Muhu rahvaluulele just siis tulenes arhiivi tööpoliitikast: 1950ndatest alates lootis Herbert Tampere kogu Eesti kogumisekspeiditsioonidega taas süstemaatiliselt läbi käia, see sai KM RO järgmiste aastakümnete missiooniks (Oras 2008: 68). Ingrid Rüütel meenutab, et 1970ndateks oli Herbert Tampere koostatud plaanide järgi Muhu aeg lihtsalt kätte jõudnud. Kogumise viljakusele aitas tema sõnul kaasa ka asjaolu, et laulmine oli meeste seas jätkuvalt aktiivne tegevus, lindistamisel oli tunda, et vanu laule oli isekeskis lauldud ka varem.⁷⁰ Sel perioodil viidi läbi kaks suuremat välitööretke, lisaks väiksemaid järelkorjandusi ning materjali laekus mitmetelt korrespondentidelt. Oluline on märkida, et ei varem ega hiljem pole uuemat rahvalaulu sellises ulatuses üles lindistatud.

1970ndatel helilindistatud uuemate rahvalaulude arv Muhust ulatub üle 900. 1972. aastast pärinevad lindistused paariteistkümnest laulust ja lõõtsaloost, kogujaks kohalik Leida Vokk⁷¹. 1973. aasta aprillis käis Muhus rahvaluulet kogumas Jaan Kaplinski⁷², kelle üheks informandiks oli teiste hulgas laulik Pauliine Vapper ehk Kõue Liina. Kaplinskilt pärinevad ka V. Tormise kaudu saadud Eesti Raadio jäädvustatud laulude üleskirjutused. Arvatavasti samal aastal lindistas Muhus meeste laule Moskva telefili salvestusmeeskond⁷³, keda abistas kohalik Martin Kivisoo. Osa sellest materjalist saatis Kivisoo talvel KM rahvaluule arhiivi ning saadetud materjal oli ühtlasi ajendiks, et

⁶⁷ RKM II 252, 620; RKM, Mgn II 1416-1418.

⁶⁸ RKM II 253.

⁶⁹ EKRK I 65.

⁷⁰ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

⁷¹ RKM, Mgn II 2650-2651.

⁷² RKM II 310, 337/54.

⁷³ RKM, Mgn II 2647-2648.

Muhus ulatuslikum meestelaulu kogumine läbi viia – tegemist oli elava traditsiooniga ning arhiivi fonoteegis praktiliselt puudusid sellelaadsed laulud.⁷⁴

18.-28. juunil 1974. aastal korraldas KM RO ulatuslikumad välitööd Muhu pärimuse kogumiseks. Teiste hulgas võtsid neist kogujatena osa I. Rüütel, O. Kiis, K. Salve, O. Kõiva ja KKI poolt L. Briedis⁷⁵. Eesmärgiks oli jäädvustada rahvaluulet kõikidest liikidest võrdselt, siiski eelistati neid žanreid, mille abil loodeti saada lisa planeeritud väljaannetele, ning eraldi tõusis esile ka meestelaulu helisalvestamine (Paar sammukest eesti..., 1984: 135-136). Edukale ekspeditsioonile tuli järg juba järgmise aasta juunis, mil ekspeditsiooniga liitusid enne lõppu ka Eesti Raadio lindistusmeeskond. Seekord oli kogujaid vähem: I. Rüütel, K. Salve, E. Tampere ja O. Kiis.⁷⁶ Kummagi välitöö⁷⁷ kogumispraktika oli sarnane: kogujale oli määratud oma piirkond (kindlad külad ja talud), esimestel päevadel külastati talusid, loodi kontakte ning märgiti käsikirjaliselt üles rahvaluulepalu. Oluline on märkida, et 1970ndatel oli helilindistamine veel suhteliselt piiratud ning lindistamisvahendeid tuli uurijatel jagada, seetõttu lepitati infomantide juures eraldi kokku lindistamispäevi, mis mõjutas omakorda kogutud materjali hulka ja kvaliteeti. Sageli juhtus seda, et esimesel kohtumisel kuulnud rahvaluulet ei õnnestunud kogujatel kokkulepitud kohtumisel enam salvestada. Välitööde edu kiire muutumise näiteks toon Erna Tampere 1975. aasta välitööpäevikus kirjeldatud seiga:

Lõpuks leian [informandi], kes on sündinud 1898. aastal, aga veel reibas ja rõõmus ning on kohe nõus laulma Rassa papa laule.⁷⁸ Rassa on siin naaberküla. Laule on ta kuulnud palju, aga osalt ununenud. Ja peamine laulmine on olnud purjus peaga. Saan paberile panna mõned laulud ja märkmed Rassa papa kohta. Mees laulab neid mõlaga (viisiga). Siit juhatatakse mind Rassa külla. /../ [Neli päeva hiljem- M.M.] Viimane peatus on Võikülas, kus tahame lindistada Rassa papa laule. Siit leiame aga suure seltskonna noormehi eest, kes ilmselt parandavad esmaspäeva puhul päid, tundub aga, et mõnel mehel on homme pea

⁷⁴ Kristi Salve kogumispäevik 1974 – RKM II 315, 485.

⁷⁵ RKM II 310, 240/82; 289/336; RKM II 315, 175/536; RKM, Mgn I 1-6; RKM, Mgn II 2641-2645; RKM, Mgn II 2649; RKM, Mgn 2652-2654; RKM, Mgn II 2704-2708.

⁷⁶ RKM II 315, 175/536; RKM, Mgn II 2655-2698, RKM, Mgn II 3532-3533.

⁷⁷ Kristi Salve ja Erna Tampere kogumispäevikute põhjal – RKM II 315.

⁷⁸ Rassa Papa kohta lähemalt vt ptk. 3.1.1.

*sama haige, kui täna. Ka meie laulik [informant] on nende hulgas. Kui saame ta laulma, milleks hoogu annab ka seltskond, selgub, et ta ei pea hästi viisi ning sõnugi pole tal palju meeles. Teeme lühidalt ja sellega ongi tänaseks kõik.*⁷⁹

Siinjuures tasub mainida, et Tampere koges sarnaseid vahejuhtumeid veelgi. Rässa külas kohtus ta ühe teise laulikuga, kes tundis paljusid Rässa papa ning ka muid laule.⁸⁰ Mees oli naabrimehega parajasti heinatööl ning tööd saatis ka koduõlu. Tampere kuulis mehe käest mitmed laule, sealhulgas ka regilaule. Kahjuks puudus Tamperel tol päeval lindistamisvõimalus. Kokkulepitud lindistamispäeval ei soodustanud olukord aga esialgu laulmist:

*12. juunil sõidame hommikul Rässa, et lindistada [informant] taadi laulud. Täna on asi täbar. Ta magab pärast eilset tööd ja õlle ning viina maitsmist nii raskelt, et ei kuule meie koputusi. Ma lähen naabertallu vaatama ehk on seal. Naabriperenaine tuleb ise vaatama ja leiab [informandi] voodist. Nüüd tuleb ta üles aga tuju on üsna räbal ja pea haige, kuidas sa ikka laulad. Eilne sõber toob veel pudelipõhja jäänud peaparandust ning [informant] hakkab laulma. Nüüd on meil toas kolm meest ja igaüks tahab anda seletusi.*⁸¹

Alkoholist ja muudest põhjustest tingitud takistused laulude lindistamisel esinesid õigupoolest juba 1974. aastal Kristi Salvel:

*[Meeste] lindistamine ei läinud korda nii lihtsalt. Esimene üritus ebaõnnestus, sest [informant] oli lihtsalt kadunud. Otsisime küll kodunt, küll põllult, kus ta pidi väetist külvama, kuid asjatult. Pärast olid isegi pereliikmed, kes küll enne meid kui tülitajaid veidi viltu oldi vaadanud, otsima hakanud. Teisel korral said laulud siiski lauldud, kuigi mõnigi kord kippusid sõnad käest ununema. [Informant] otsis rohtu veinipudelist, kuid see tegi asja pikapeale hullemaks.*⁸²

Samuti mõjutas kogujaid nende hallatava tehnika töökindlus ja saavutatud kvaliteet. 1970ndatel oli salvestustehnika veel kogukas ja raske ning saavutatud helikvaliteet ei rahuldanud paljude kogujate nõudmisi. Nii kurtis Kristi Salve 1975. aastal, et ei teadnud

⁷⁹ RKM II 315, 371; 379/80.

⁸⁰ Huvitavaks vahemärkuseks, millest Erna Tampere ka oma kogujapäevikus kirjutab, on fakt, et kõnealune informant oli poisikesena ühe Rässa papa tehtud „Kirju koera laulu“ peategelaseks. Laulus kiusab poisike koera ja saab siis viimase käest pureda.

⁸¹ RKM II 315, 384/5.

⁸² RKM II 315, 489/91.

õigeaegselt Eesti Raadio helitehnika välitöödele saabumisest ja kahetses, et see jõudis kohale liiga hilja. Eesti Raadio tehnikaga oleks salvestuste kvaliteet olnud tuntavalt parem. Ühtlasi lootis ta, et tema Reporter-5ga tehtud lindistused jäid ikkagi piisavalt head.⁸³ Samas hindas Ingrid Rüütel 1970ndatel kasutatud helitehnikat juba piisavalt korralikuks.⁸⁴

Rahvaluulelaste välitööde seisukohalt üsna omapärane aktsioon oli 1974. aasta meestelaulu lindistamine. Lindistamine⁸⁵ oli planeeritud jaanilaupäevaks. Selleks oli kokku kutsutud hulk mehi, erinevatest küladest. Kaetud oli suupistelaud ja joogiks Martin Kivisoo poolt valmistatud koduõlu. Meeste suur hulk, erinev taust (küla ja kogukond) ja osalt ka joogiks pakutav õlu muutsid lindistamise kokkuvõttes keeruliseks – esile tõusid tugevamad solistid, nende repertuaarieelistused ning ilmnes, et laulueelistused erinevad ka piirkonnapõhiselt.

*Esialgu aeti niisama juttu ja rüübati õlut. Üht-teist sai juba üles kirjutada. Kui lauluks lahti läks, siis selgus, et kokkukutsutud meestekamp oli liigagi suur. Viga paistis olevat just selles, et mehi oli liiga mitmest külast ja ühine repertuaar oli vaid üheküla meestel.*⁸⁶

Seega tuli kogujatel väiksemate gruppidega kokku leppida lisa-lindistusaegu. Ingrid Rüütli sõnul repertuaarierinevused eriliseks probleemiks ei ostunud, mehed olid ennemini varmad laule esitama:

*Kui mitu meest oli koos, polnud üldse raske neid laulma saada, nad laulsid lausa võidu! Üks juhtlaulja lõpetas, teine alustas, kusjuures kaasa laulsid kõik, sest ka uuemaid meestelaule lauldi ridu või siis värsipaare korrates. Enamik mehi oli ka varem koos laulnud ja osa laule teadsid kõik. Aga ikka oli nii, et mõne laulu sõnu teadis üks või teine paremini.*⁸⁷

Lõbusas õhkkonnas lindistati meestelt kokku üle 60 laulu, millest enamiku moodustas uuem rahvalaul. Esitati nii klassikalisi meestelaule⁸⁸ kui ka sentimentaalsema sisuga

⁸³ RKM II 315, 532.

⁸⁴ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

⁸⁵ Kristi Salve kogumispäevik – RKM II 315.

⁸⁶ RKM II 315, 485/7.

⁸⁷ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

⁸⁸ Ingrid Rüütli sõnul tähistab *meestelaul* laiemalt kogu meeste poolt lauldud repertuaari, kitsamalt meeste lauldud olustikulisi külalaule, külakroonikat, sõduri-, meremehe jms meeste tegevusega seotud laule.

laule. Mitmed laulud esindasid nõ külakroonika žanri, kus iseloomustati Muhu külasid ja inimesi, veel lauldi Muhu pühadekommetest, meremeeste elust, õlletegemisest ja -joomisest, noortevahelistest suhetest ja paljust muust saarelise eluga seonduvast. Võrreldes laulude koguarvuga obstsöönseid laule väga palju ei esitatud, kokku saadi neid linti viis.

Teine sarnane (mitte küll kogujate poolt) eelnevalt organiseeritud laulude jäädvustamine toimus 1975. aastal kuue Muhu naisega, mille kohta Kristi Salve kirjutas:

Tagasitulek jäi üsna hiliseks ja kui Saare talu uksest sisse astusin, oli pidu juba käimas. Laua taga, millel oli toidupoolise kõval ka veini ja viinapudel, istus kuus vana naist. [Informant] ütles: „Teil võib-olla tundub imelik, et vanaeided niimoodi viinapudeli ümber istuvad, aga noh, tühja kah!“ Pakuti mullegi ühte kui teist, aga mul polnud mahti süüagi, sest naistel kippus laul peale ja pidin vaatama, et aga magnetofon käima saada.⁸⁹

Uuema rahvalaulu kogumise seisukohalt oli mõlemal aastal tehtud välitööde puhul tegemist eduka ettevõtmisega. Materjal näitab uuema laulu kõrget positsiooni 1970ndate eesti folkloristikas. Siiski võib mõlema koguja (Salve ja Tampere) välitööpäevikutest välja lugeda, et jätkuvalt oli enam kui soovitatav lindistada ka regilaulu. Et regilaulud olid 1970ndatel elavast esitusest praktiliselt hääbunud, siis on mõistetavad ka kogujapäevikutes leiduvad üksikud emotsionaalselt laetud märkused uuema rahvalaulu kohta. Iseloomustagu seda väidet Kristi Salve lühike märkus: *M. Tarvis oskas „Musta naist“, kahjuks oli selle lõpp paari riimis reaga rikutud.*⁹⁰ Samuti kogunes nimetatud välitöödel obstsöönset materjali: uuemat rahvalaulu koguti paarikümne laulu ringis, lisaks veel obstsöönseid siirdevormilisi- ja regilaule ning lastelaule ja ütlusi.

Kristi Salve⁹¹ viis veel üksinda 1976. aasta juunis läbi ulatuslikuma järelkogumise. Arvatavasti andis selleks tõuke kogujate üldine ajapuudus ja külastamata jäänud piirkonnad, millest ta tegi juttu juba mõlema eelneva ekspeditsiooni puhul. Seekordne

Siinse töö kontekstis on kasutatud viimast, kitsamat tähendust. – Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

⁸⁹ RKM II 315, 518/9.

⁹⁰ RKM II 315, 532.

⁹¹ RKM II 346, 277/376; RKM, Mgn II 2829-2837.

välitöö keskendus pigem jutupärimusele, ent sellegipoolest lindistas Salve ja märkis käsikirjaliselt üles üle 80 uuema rahvalaulu. Seekord obstsöönset materjali arhiivi ei jäädvustatud.

1977. aastal salvestas toonase Tallinnfilmi helioperaator Enn Säde⁹² Muhus L. Meri filmi „Linnutee tuuled“ tarvis eranditult meeste esituses rahvalaule. Enamik lauludest olid uuemad rahvalaulud ning jäädvustati ka obstsöönse sisuga laule. 1970ndate lõppu jäävad veel 1978. aastal Jaan Kaplinski ja Martin Kivisoo⁹³ teostatud kogumine, mille käigus jäädvustati üle 30 uuema rahvalaulu, sealhulgas obstsöönseid laule ning 1979. aastal U. Lippuse ja I. Garšneki⁹⁴ läbi viidud helisalvestamine, kus jäädvustati üle 40 uuema rahvalaulu. Arvatavasti nende abil jõudis arhiivi ka kohaliku mehe, August Voki lindistatud laulude lint, millel peal viis uuemat rahvalaulu. Lippuse ja Garšneki jäädvustatud laulud on saadud peamiselt naistelt ning nende puhul on tegemist sentimentaalsete ja ringmänglauludega, ehkki esindatud on üksikud olustikulised laulud, seda ka meeste esituses. Samal aastal jäädvustasid I. Rüütel ja M. Jallai⁹⁵ Tallinnas Adele Sulase laule. Kohalikest kaastöolistest tasub mainida Ludmilla Luhti⁹⁶ ja Raissa Rulli⁹⁷ kogutud materjale, eelnevate välitööde käigus mõlemat naist ka lindistati.

1980ndad. 1980ndad tõid kaasa languse uuema rahvalaulu kogumisesse Muhus. 1984. aastal käis taas Muhus laule lindistamas Ingrid Rüütel⁹⁸. Arvatavasti toimus lindistamine koos M. Soosaare filmitava ringvaatefilmi „Rahvalaulikutest Muhus“ jäädvustamisega. Linti saadi üsna mitu uuemat rahvalaulu, sealhulgas meeste esituses, ent tulemuses andis juba tugevalt tunda vanemate laulikute kadumine, sõnade unustamine ja uuemate laulude elava esituse kadumine. Üks viimaseid ulatuslikumaid välitöid TRÜ üliõpilaste poolt Muhus korraldati 1983 aastal, osalejateks Mare Janneste, Signe Söömer, Paul Hagu, Urmas Oras, Janika Oras, Juunika Lõhmus, Tiina Saluvere⁹⁹.

⁹² RKM, Mgn II 3680-3681.

⁹³ RKM, Mgn II 3001-3004.

⁹⁴ RKM, Mgn II 3361-3364.

⁹⁵ RKM, Mgn II 3835; RKM, Mgn II 3837.

⁹⁶ RKM II 315, 390/2.

⁹⁷ RKM II 321, 264/314; RKM II 326, 337/62.

⁹⁸ RKM, Mgn II 3891.

⁹⁹ EKRK I 82; EKRK I 83.

Janika Oras¹⁰⁰ on Muhust materjali kogunud ka hiljem, 1989. ja 1990ndal aastal. 1987. aastal jäädvustas Anu Korb¹⁰¹ Juurus Muhust pärit Juuli Mägilt üksikuid uuema laulu fragmente. Arhiivile on sel kümnendil ning veidi ka 1990ndate alguses kaastööd teinud tollal 14 aastane Irena Vapper¹⁰² (1985), Ludmilla Luht¹⁰³ (1989; 1990; 1991) ja Salme Abe¹⁰⁴, kes on saatnud nii omaloomingut kui õpilaste kogutud materjale (1988/89; 1990; 1991).

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise hetkeks oli nn meestelaul, sealhulgas obstsöönne rahvalaul elavast traditsioonist hääbumas. Seda näitab juba eelneval aastakümnel kogutud meestelaulude vähesus ja meesoost laulikute kadumine informantide nimestikest. Näiteks Ingrid Rüütli sõnul oli 1984. aasta kogumisretkeks nendest kümnest Suuremõisa mehest, kes kümme aastat tagasi lindistamisel laulsid, elus ainult kaks.¹⁰⁵ Juba uuemate rahvalaulude kogumise kõrghetkel tundus kohalike eneste jaoks meestelaulu laulmise aega läbi saavat. Kõva laulumees Vassili Oidekivi (Kiisa Vassel) kommenteeris hääbuvat laulmistraditsiooni 1974 aastal nii: *Vanast sai kaks nädalat talust talusse käidud (mõeldud jõuluaegset külaskäimist), siis olid laulud meeles. Nüüd on laulukoorid, kuula neid, ise ole vakka.*¹⁰⁶ Ka Kapi küla Matvei Soop (Riida Madis) kurtis juba järgmisel aastal, et enam ei peeta selliseid pühasid, kus hea laulda oleks ja varsti polevat ka enam kellegagi koos laulda. Hiljuti oli peetud ühe laulumehe matuseid.¹⁰⁷

2.3.3. Muhu laulude institutsioonide-poolne kontrollimine

Nõukogude perioodiga seostub ka eesmärgipärane obstsöönse rahvaluule kontrollimine ja sellele juurdepääsu piiramine. Järgnevalt avangi selle seoseid Muhust kogutud ja

¹⁰⁰ RKM II 418, 317/78; RKM, Mgn II 4231-4232; RKM, Mgn II 4235; RKM, Mgn II 4280; RKM, Mgn II 4295.

¹⁰¹ RKM, Mgn II 4015.

¹⁰² RKM II 384, 367/94.

¹⁰³ RKM II 423, 393/519; RKM II 436, 290/412; RKM II 443, 443.

¹⁰⁴ RKM II 423, 311/92; RKM II 436, 413/45; RKM II 443, 272/432.

¹⁰⁵ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

¹⁰⁶ Kristi Salve kogumispäevik – RKM II 315, 397 (4).

¹⁰⁷ Kristi Salve kogumispäevik – RKM II 315, 517.

arhiividesse jäädvustatud obstsöönsete rahvalauludega. Tegemist on arhiivipoolse kontrolliga, seda nii poliitilis-ideoloogiliste aktsioonide korras kui ka kogujapoolse enesekontrolliga (esitajate enesekontrolli kohta vt ptk 3.1.3.). Muhust professionaalsete folkloristide kogutud ja korrespondentidelt saadetistena arhiivi jäädvustatud (v.a. Muhu lauluvara aktsioon) obstsöönsete laulude seast vähemalt pooled on mingil ajahetkel registrites märgitud ebasobivaks, laulude tekst on muudetud loetamatuks või laule kandvad leheküljed koguni eemaldatud. Põhiline kogude kontroll, ebasobiva sisu eemaldamine või peitmine ja piirangute seadmine toimus Nõukogude perioodi ajal, ehk ajal, mil ERA oli ümber nimetatud Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnaks (RO). RO ja tegelikult ka KKI kogude¹⁰⁸ kontrollimise lugu on pikk ja nüansirikas, läbivaatamisele ja eemaldamisele kuulunud rahvaluuletekste oli palju ning põhjuseid selleks mitmeid – nii ideoloogilisi, poliitilisi kui eetilisi. Täpse ja detailse ülevaate hilis-stalinistlikul perioodil läbi viidud rahvaluule kontrollimisaktsioonidest on teinud Kaisa Kulasalu oma magistritöös (vt Kulasalu 2013), seega ei lahka ma siin lähemalt RO ja KKI läbi viidud tegevuse tagamaid ja käiku.

Esimese ulatuslikuma kontrollimislaine käigus 1945.-46. aastatel oli tähelepanu pööratud peamiselt poliitiliselt tundlikule materjalile. Obstsöönse materjali kontrollimisega tegeldi ROs peamiselt 1950. aastate alguses. Kontrolli peamine rõhk oli enamasti erootilise või seksuaalse sisuga, tabulist kehalisust kirjeldavatel, suguelundeid ja muid intiimkehaosade nimetusi sisaldavatel paladel. Kontrollimine oli keeruline ja mahukas töö, eriti obstsöönse mõiste hajusate piiride tõttu. 1950ndate kontrolli iseloomustab korraga äärmine detailsus obstsöönse materjali leidmisel (ebasobivaks on märgitud ka nt seksuaalset tegevust väga möödaminnes kirjeldavaid kohti) kui sellest tuleneva töömahu tõttu paljude kergemate obstsöönsete „rahulejätmine“. (Kulasalu 2013: 81-86).

EÜSi käsikirjad on kõige vanem Muhu obstsöönseid uuemaid rahvalaule sisaldav kogu, mille sisu arhiivi poolt kontrollima ning osalt ebasobivaks märkima asuti. Tekste loetamatuks muudetud ega köitest eemaldatud selle kogu puhul ei ole. Seevastu on registrites vastavad laulud tähistatud märkega *obsc.* Selle põhjuseks võib olla

¹⁰⁸ Mainin siin alapeatükis vaid neid kahte, sest mujale jäädvustatud Muhu laule 1950ndate kontrollimislaine ei puudutanud.

kontrollijate põhitähelepanu suunamine Eesti Vabariigi ja saksa okupatsiooni aegadel kogutud rahvaluulele (vt Kulasalu 2013: 26). Laulude puhul on tegemist seksuaalsele tegevusele õhutamise või selle kirjeldusega, vähesel määral esineb ka tabustatud keelt, kuigi enamasti käsitletakse teemat pigem kujundlikult.

Sõdadevahelisel perioodil jäädvustatud obstsöönsete rahvalaulude puhul on kasutatud juba füüsilist lauluosade kustutamist või eemaldamist. Näiteks 1937. aasta materjali sisaldavas köitest (ERA II 130) on üks laul tindiga üle kaetud. Siiski pole tindikiht olnud väga paks ning laulusõnad on sinise korra alt täiesti loetavad. Hiljem ongi laulu juurde lisatud paberileht kustutatud laulu sõnade ja märkega: *9.III.1973, VK*,¹⁰⁹ mis tähendab, et laul on uuesti kirjutatud 1973. aastal. 1939. aastal Muhust kogutud üleskirjutustest koostatud köitest (ERA II 255) on mitme laulu obstsöönsed read tindiga üle kaetud, köitest on eemaldatud seitsme laulu sõnad, kusjuures mõnel juhul on leht eemaldatud poole laulu pealt. Võimalik, et lehtede eemaldamine on põhjustatud tindi halvast katvusest, sest sellegi kõite puhul on ülesoditud sõnad küllaltki lihtsalt loetavad. Kontroll, värsside sodimine ja lehtede eemaldamine on läbi viidud 1951. aasta juunis. Lauludes esineb samuti seksuaalse temaatika kirjeldusi ja vähesel määral tabulist keelt. Tegevuse põhjalikkusele viitab näiteks see, et üle on soditud ka read, kus viide seksuaalsele vahekorrale on esitatud niivõrd ümberütlevalt ja kujundlikus keeles, et tänapäeval võib tekkida küsimus, kas tegemist on ikka obstsöönusega. Näide sellistest ridadest: *Me eitsime siis armuga / see tema voodi hingama*. Samuti on üle soditud rida, kus mainitakse *sakslast*, ehkki laulu konteksti arvestades viitab sõna ennemini salapiiritusele, mida selle sõnaga kutsuti. Ka eemaldatud lehtedel asuvaid värsiridu on tindiga üle soditud.

Keele ja Kirjanduse Instituudi folkloorikogu loomine jääb juba Nõukogude perioodi. 1947. aastal läbi viidud välitööde tulemus (KKI 1) kontrolliti 1954. aastal. Köitest eemaldati kaks obstsöönset uuemat rahvalaulu, kus jutustatakse suguelundite avalikust eksponeerimisest ning koosmagamise soovist, mille eemaldamine näitab juba iseenesest kontrolli põhjalikkust.

Ulatuslikum ja organiseeritud kontrollimisaktsioon Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas lõppes juba 1950. aastate alguses, muude tegurite kõrval peamiseks

¹⁰⁹ ERA II 130, 379 (128).

põhjuseks ideoloogilised muutused ning töö keerukuse tõttu küsimuse alla sattunud otstarbekus. Kontroll jäi niisiis pooleli ning sellisel kujul seda enam ei jätkatud. (Kulasalu 2013: 75-81)

Kulasalu sõnul rahvaluule kontrollimine siiski jätkus. Sisuliselt ei tähendanud see enam kogude aktsiooni korras tagantjärele kontrollimisi, vaid pigem arhiveerimisel materjalile pandud piiranguid, mis lähtusid enamasti kogujate/arhiveerijate teadlaseetikast.¹¹⁰ Kuigi mingil määral tuli arvestada ka poliitilis-ideoloogiliste piirangutega. (Kulasalu 2013: 7) Käsikirjalistes köidetes Muhi lauludele piiranguid rohkem ei seatud, küll märgiti ära mitmed heliarhiivi kuuluvad uuema rahvalaulu palad. 1974. aastal varustati fonoteegi registris märkusega *prohib* seitse laulu. 1975. aastal veel kaks. 1978. aastal lisati registrisse kolme laulu juurde märges *kinnine fond*. Kõikide laulude puhul oli tegemist seksuaalse tegevuse (pigem otsesõnu) kirjeldamisega, suguelundite avaliku eksponeerimise ja tabuliste sõnade kasutamisega.

Võib arvata, et mingil määral mõjutasid 1940-50ndate kontrollimisaktsioonid ja neid reguleeriv arhiivipoliitika ka rahvaluulealaseid välitöid. Näiteks võis koguja ennast kontrollides püüda esitajat säästa. Olulisi muudatusi see rahvaluulekogumisele muidugi kaasa ei toonud, sest sõjajärgne kogumispraktika lähtus paljuski sõjaeelsest kogemusest ja ideedest (vt Oras 2009: 708). Selle põhjal oli kontrollihirmust tugevam koguja-eetika, mille järgi oli olulisem säilitada kõik käsitletava kultuuri osad. See puudutas otseselt ka obstsöönsete laulude kogumist. Ingrid Rüütli mälestuste põhjal 1970ndate kogumisretkedest võib järeldada, et vähemalt institutsiooni tasandil ei pruugitud obstsöönse rahvaluule kogumisele alati hästi vaadata, samal ajal koguja-tasandil ei tehtud sellest suurt numbrit ja näiteks obstsöönseid laule jäädvustati ilma suuremate süümepiinadeta:

Kogujana ei seadnud ma küll mingeid käske ega keelde, mehed laulsid neid laule, mida tahtsid. Kui naistele tuli vahel „rada“ ette näidata, et kas mäletate, mida lastele lauldi või mida mingi töö või kombe juures lauldi, siis meestele polnud vaja midagi ette öelda.¹¹¹

¹¹⁰ Koguja-eetikast lähtuv kontroll oli olemas juba enne 1950ndate kontrollimislaineid ning kehtib arhiveerimispraktikas ka tänapäeval, lähtudes muu hulgas ka sellest, kas rahvaluuleesitaja poolt kogujale antud materjal võib avalikuks saades allikat kahjustada.

¹¹¹ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

Ka ilmneb tema kommentaarid rahvaluuleteadlaste tolealeagne laiem huvi „tekstitaguse maailma“ e viiside ja esituskonteksti vastu:

*Mina kindlasti ei vältinud n.ö. „altpooltnaba laule“ (Saaremaa meeste termin), kuid otse ma nende laulmist ka ei initsieerinud. Tegelikult ma lindistamise ajal kuulasin pigem rohkem esitust kui sõnu, pärast isegi imestasin, kui palju obstsöönusi ma olen salvestanud!*¹¹²

2.4. Muhust jäädvustatud uuemad rahvalaulud arvudes

Muhust rohkem kui saja aasta vältel jäädvustatud uuemate rahvalaulude hulk ulatub hinnanguliselt vähemalt nelja tuhande käsikirjalise teksti ja lindistatud pala kanti. Obstsöönseid laule leidsin nende seas 118. Muhu lauluvara kogu „Roppude ja rõvedate laulude“ klassesse (EFA Kolk 12) koondas Vassili Kolk veel 10 laulu, mille hulgas leidub poliitiliselt sobimatuid laule, selliseid, mida tänapäeval enam obstsöönseks pidada ei oska või mis ei vastanud minu poolt määratud obstsöönsete laulude kriteeriumitele (vt Sissejuhatus). Laulude koguarvust ei moodusta obstsöönsete uuemad laulud just väga suurt osa (ca 2-3%), ent see-eest on neid jäädvustatud kõigil kogumisperioodidel.

Periood	Uuema laulu suurusjärg	Obstsöönseid uuemaid laule	Nendest arhiivis ebasobivaks märgitud
<i>Vene impeerium</i>	60+	6	4
<i>Sõdadevaheline</i>	140+	14	11
<i>Muhu lauluvara aktsioon 1944-1952 (EFA Kolk)</i>	1500+	61+10	
<i>Nõukogude periood</i>	2000+	37	14

Tabel 1. Obstsöönsete laulude esinemine ja ebasobivaks märkimine kogumisperiooditi.

Obstsöönsete laulude koguarvu puhul tuleb arvestada asjaoluga, et mitte kõik jäädvustatud laulud pole „ainueksemplarid“, eri aastatest pärineb ühe laulu mitmeid variante. Selliseid laule, millel esineb kaks või rohkem teisendit, leidsin kokku seitse.

¹¹² Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

Laul	Variante	Sõdadevaheline	Muhu lauluvara aktsioon	Nõukogude periood
<i>Ümber Muhu laul</i>	8	1		7
<i>Ma laulan patulangemisest</i>	4		1	3
<i>Muhumaa on laulumaa</i>	3			3
<i>Vat jõulu aal kui palju kust</i>	3		1	2
<i>Uudist kuulda</i>	3		3	
<i>Vanapoiss</i>	2		2	
<i>Jõulud toovad palju nalja</i>	2			2

Tabel 2. Korduvate obstsöönsete laulude esinemine tekstikorpuses.

Tabelis ei ole esindatud Vene impeeriumi periood, sest hilisematel perioodidel sellel ajal jäädvustatud obstsöönsete laulude variante kogutud ei ole. Ka sõdadevahelisel ajal kogutud laulude hulgas leidsin teisendeid vaid ühe laulu puhul. Üldiselt iseloomustab teisendeid tugev sõnatasandi ühtlus, st laulude sõnu ja nende järjekorda värsis (ka värsside järjekorda) olulisel määral muudetud ei ole, on esinenud mõningat unustamist või hääldusest tulenevat arusaamatust, mõnel juhul on muutunud laulus esinevad külanimed. Iseloomulikuma tunnuseks erineb teisendite pikkus ja sellest tulenev lootäius. Kas unustamise tõttu või muul põhjusel on ära jäetud sisuelemente ning mõni variant kujutab endast seetõttu vaid lühikest ent siiski äratuntavat fragmenti.

Vene impeeriumi perioodil kogutud obstsöönne uuem rahvalaul moodustab pea 10% kõikidest siis kogutud uuematest rahvalauludest. Siiski tuleb arvestada, et esimese perioodi kogumislugu on hilisematest kõige pikem, kestes pool sajandit. Kogumise algaastatel „tilkus“ laule ühekaupa, seda eelkõige suhtumise tõttu, mis uuemaid laule rahvaluulena ei tunnustanud. Sajandivahetuseks kujundati (eelkõige EÜSi ja Oskar Kallase tegevuse tulemusena) välja kogumismeetodid rahvalaulude süstemaatiliseks jäädvustamiseks ning ka uuemat rahvalaulu kirjutati üles rohkem kui varem. Uuema rahvalaulu tunnustamine rahvaluulena julgustas korrespondente, kaastöölisi ja stipendiaate ka obstsöönseid laule koguma ja kogumise korraldajatele saatma.

Maailmasõdadevahelisel perioodil muutus rahvaluuleteadus professionaalseks. Teadustööks ja rahvaluulekogude säilitamiseks loodi ametlikud institutsioonid: eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool Tartu ülikooli juurde ning Eesti Rahvaluule Arhiiv. Rahvaluule kogumine jätkus aktiivselt korrespondentide ja kaastööliste võrgustiku abil, ent ka varasemalt kogutud rahvaluule hulk oli suur ning osa tähelepanust suunati selle korrastamisele ja süstematiseerimisele. Välitöödel kujunes välja tava, kus rahvaluule kogumist viis korraga läbi maksimaalselt paar inimest ning seega oli mõne suurema kogumisala puhul rahvaluule ülesmärkimise jõudlus väike. See peegeldub ka Muhust kogutud väheste uuemate rahvalaulude näol. Samas oldi obstsöönsest rahvaluulest juba teaduslikul tasemel teadlikud ning ka sõdadevahelisel perioodil moodustasid obstsöönseid rahvalaulud Muhust kogutud uuematest rahvalauludest pea 10%.

Teise maailmasõja ebakindlad olud aktiveerisid saarel Muhu hariduslikult ja kultuuriliselt ärksamaid tegelased ning 1944. aastal koondati suur hulk Muhus sellel ajal suulises levikus ja käsikirjalistes laulikutes leidunud rahvalauludest. Tegemist oli esimese korraga kui rahvalaulude kogumisel kasutati Muhus kümnete inimeste kaasabi. Korralduslikust küljest oli aktsioon ühelt poolt mõjutatud omaaegsest professionaalse rahvaluulekogumise põhimõtetest (nõuanded ERAst, Richard Viidalepalt), teiselt poolt mõjutas lõpptulemust siiski aktsiooni korraldajate nägemus. See peegeldub kogujate julgemas lauluvalikus (koguti ka laule, mille rahvaluulelisus on küsitav) ja piiratud ressurssides nagu paber ja trükkimisvõimalused, mis vähendasid tuntavalt teisendite ja esitajaandmete jõudmist kogusse. Julgem lauluvalik tähendas ka seda, et kogusse jõudis kümme korda rohkem obstsöönseid laule kui uuema rahvalaulu kogumise esimesel perioodil.

Nõukogude perioodi algus muutis professionaalsed institutsioonid obstsöönse rahvaluule suhtes ettevaatlikumaks. Perioodi algaastail viidi läbi ulatuslikke rahvaluulekogude kontrolli ning -palade eemaldamist, kustutamist jms. Institutsioonide ümberformeerimine ja killustamine ning rahvaluuleteaduse allutamine ideoloogilistele eesmärkidele mõjutas ka rahvaluule kogumise korraldust. Taas võeti plaani terve maa süstematiseeritud läbikäimist, ekspeditsioonid muutusid pikemaajalisteks ja kogujate poolest arvukamateks. Tehnika areng (lindistamise ja filmimise näol) võimaldas jäädvustada suuremal hulgal rahvaluulet kui kunagi varem. Ka uuemate rahvalaulude

jäädvustamine kasvas hüppeliselt. Rohkem kui nelikümmend aastat kestnud perioodi käigus koguti uuemat rahvalaulu arhiividesse igal kümnendil, kogumise tippaeg asetus aga 1970ndatesse. Rahvaluule kogumispraktikas elasid edasi sõdadevahelise perioodi ideed, jätkus ka obstsöönse rahvalaulu kogumine. Obstsöönsete laulude suhtarvu vaadates tundub, et arvatavasti „kadus“ obstsöönne materjal muu ainese hulka, mille jäädvustamine nüüd lindistamisega senisest kergemaks muutus.

3. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude esituskontekst, temaatika ja vaatepunkt

3.1. Laulude esituskontekst

Euroopas ja Eesti aladel 18. ja 19. sajandi vältel toimunud mitmed murrangulised sündmused ja muutused talurahva elulaadis mõjutasid ka siin elavate inimeste maailmatunnetust, vaimulaadi ja töid kaasa laulutraditsiooni muutumise (Rüütel 2012: 29). Laulutraditsiooni muutumise üheks osaks oli uuema rahvalaulu levik ja regilaulude elavast esitusest taandumine. Ülo Tedre sõnul seisneb oluline erinevus regivärsiliste ja uuemate rahvalaulude vahel nende laulmise koha ja aja valikus (Tedre 2008: 429). Regilaulude esitamisel oli esiplaanil tööd saatev ja rituaalne funktsioon, mis erines oluliselt uuema rahvalaulu puhul domineerivast meelelahutuslikust funktsioonist.

Regilaule peetakse enamasti naiste lauludeks, need kuulusid naise eluringi juurde, olid osa selle väljendusest ja tõlgendusest ning saatsid naise igapäevased või pühiseid tegevusi ja töid. Regilaulude naisekesksust tundub kinnitavat ka meestegelaste vähesus lauludes. Samal ajal ei olnud meeslaulikud laulude üleskirjutuste põhjal siiski haruldane nähtus. (Tedre 2008: 429) Mulje regilaulutraditsiooni naisekesksusest tuleneb asjaolust, et laulude jäädvustamise ajaks 19. sajandi lõpus oligi regilaulutraditsioon muutunud naisekeskseks. Kui ka kunagi eksisteeris regivärsiline meestelaul, siis ei olnud see laulude suuremamahulise jäädvustamise ajaks enam säilinud. Meestelt jäädvustatud regilaulude puhul ei kerki võrreldes uuemate rahvalauludega nii tihti esile laulude sooline spetsiifika¹¹³ ning samu laule on esitanud ka naised. Näiteks Muhust leidub ERA kogudes meeste esituses veel teisigi regivärsilisi laule nagu *Laisk ketraja*, *Kass kaevus* jne. Otsing regilaulude andmebaasis näitab, et obstsöönseid regilaule, mille esitajateks on olnud mehed, leidub üle kümne.

¹¹³ Erandina võib näiteks tuua laulu *Must naine*, kus peategelane on meessoost ning Muhust on sellest meeste esituses jäädvustatud mitu varianti.

Uuemad rahvalaulud ei kuulunud enam töö juurde, vaid vastupidi, täitsid aega, mil tööd ei tehtud, mil peeti puhkehetke. Tedre arvab selle muutuse põhjuseks, et uuem rahvalaul võis toimida tööd takistavalt. (Tedre 2008: 432-433) Uuemate rahvalaulude peamisteks laulikuteks kujunesid ennekõike mehed ning selle põhjal võib oletada, et lauluaja ja -koha muutumine on osalt tingitud just meeste tööde eripärast.

Töö juurde mittekuulumine on üks olulisemaid uuemate rahvalaulude tunnuseid. Laulmise aja ja koha muutumine hõlmab ka paljusid teisi aspekte: laulude suuline või kirjalik loomine, uus funktsioon ja konkreetne esitusaeg, esitaja sugu ja isikuomadustest tulenevad mõjud laulude loomisele ja laulmisele. Järgnevalt vaatlengi lühidalt neid aspekte Muhust jäädvustatud arhiiviainese põhjal.

3.1.1. Laulude suuline ja kirjalik loomine

Uuemate rahvalaulude loomise käsitlemisel on uurijate seisukohast olnud probleemiks selle folkloorne piirimatus. *Kas individuaalloomingust saab rahvalaul või ei, seda näitab eelkõige traditsioon, vastuvõtt kollektiivi poolt, suuline levik ja kollektiivi osa laulu edaspidises saatuses* (Rüütel 2010: 447). Mitme Muhust 1970ndatel rahvaluulearhiivi laekunud laulu puhul mäletati veel nende autorit, samas olid need laulud laialt tuntud ja paljude laulikute repertuaaris. Näiteks üheks tuntud Muhu laululoojaks oli Ivan Saartok ehk Mäksa Jaan (1864–1951). Tema laulude loomislaadist ei õnnestunud mul arhiivimaterjalidest kahjuks andmeid leida, küll aga iseloomustas Mäksa Jaani laule eriline, isegi irooniline teravus, mille tõttu olevat ta isegi kohtusse sattunud (Rullingo 2001: 620). Teine teadaolev laulumeister oli Tõnu Kann e. Simmu Tõnu (1849-1926), kes pidas Vanamõisa ja Rässa külas kooliõpetaja ametit ja oli kindlasti kirjaoskaja. Seega on võimalik, et Tõnu kirjutas oma laulud loomise ajal ise ka üles.

Ehkki tõenäoliselt oli 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses ka uuemate laulude laulmise käigus improviseerimine tuntud üksikute Muhu laululoojate seas, ei tundu see uuema rahvalaulu puhul enam väga levinud olevat. Üheks teadaolevaks laululoojaks, kes suutis laulmise käigus improviseerida oli Jaen Üllisaar e. Rässa papa (1841-1916).

Muhus on 1970ndatel laule jäädvustanud folkloristidele räägitud, et Rassa Papa olevat olnud kirjaoskamatu ning lasknud oma laulud külapoistel üles kirjutada,¹¹⁴ teise teate järgi olid üleskirjutajateks tema enda tütrelapsed, mainitud on Timmu (arvatavasti tütrepoeg Timofei Vaga) ilusat käekirja.¹¹⁵ Riimimise oskus olevat Rassa papal aga niivõrd hea olnud, et isegi tava suhtluses olid tema sõnad riimis.¹¹⁶

Üldiselt eeldas uuemate rahvalaulude loomine aga tegevusevaba õhkkonda. Improvisatsioon oli iseloomulik regilaulule, mis oma olemuselt kuulus suulisesse kultuuri. Uuema rahvalaulu (kui rahvaluuleliigi) kujunemisloos on tihtipeale rõhutatud selle suhteid kirjanduse ja kirjaliku kultuuriga. Ingrid Rüütli sõnul lisandus uuemale rahvalaule regilauluga sarnase suulise leviku kõrvale kirjalik e käsikirjaline levik. Lisaks levimisele iseloomustas uuemat laulu ka kirjalik loomine. Laulude sobivuse korral võttis kogukond need omaks ning asus suuliselt edasi kandma. (Rüütel 2010: 441-442) Viidalepa sõnul testiti Muhus sõnade sobivust pähejäämisega ja laulu kirjutati (st loodi) enamasti üksi, mitte teistega koos (Viidalepp 1938: 208). Viidalepp on oma artiklis „laulude kirjutamise“ all mõelnud laulude loomist laiemalt, ehk ka laulude loomist suulisel, pähejätmise teel, aga võib uskuda, et paljud laulumeistrid kirjutasid oma laulude sõnad üles ja muutsid neid vastavalt vajadusele. See on tõenäoline eriti pikkade, isiklike ja „kuivade“ eluloolaulude puhul, mis nii kergelt suulisesse levikusse ei jõudnud ning mida laulis arvatavasti laulumeister üksi, kui samal ajal ülejäänud laulud levisid suust suhu (vt Viidalepp: 1938: 210).

Muhu uuemate rahvalaulude üksinda loomine ei välistanud lauluosade (või - motiivide) „rändamist“ ühest laulust teise nagu see on levinud regilaulude puhul. Viidalepa sõnul juhtus ka nii, et mõningaid lori- või pilkelaule loodi hoopis ühiselt, samuti esines üksteiselt kopeerimist ning ühe autori laulu edasiarendusi ja pikemaks venitamist (Viidalepp 1938: 208-211). Laulu pikendamisel on näiteks populaarseks obstsöönseks värsirühmaks olnud *Tusti ja Võlla tüdrukud*. Need värsid on pärit on Simmu Tõnu *Ümber Muhu laulust*, kuid neid esineb ka teistes lauludes.

¹¹⁴ RKM, Mgn. II 2681 g < Kingissepa raj., Rassa k., Uieelu /Muhu/ – E. Tampere, I. Rüütel ja O. Kiis < Juula Ling, snd. 1900.a. (1975). Lit. E. Tampere 1991.

¹¹⁵ RKM, Mgn. II 2682 b < Kingissepa raj., Rassa k., Antsu t. /Muhu/ – E. Tampere, I. Rüütel ja O. Kiis < Mihail Lasn, 77 a. (1975). Lit. E. Tampere 1991.

¹¹⁶ RKM, Mgn. II 2681 f < Kingissepa raj., Rassa k., Uieelu /Muhu/ – E. Tampere, I. Rüütel ja O. Kiis < Juula Ling, snd. 1900. a. (1975). Lit. E. Tampere 1991.

*Kui Või¹¹⁷ ja Tusti tüdrukud seal tee peal mind kõik nägid,
neil taga karvapadrikud, mul ihu rõõmsaks tegid.
Mis võisin ma siis teha muud, et see küll ull võis olla.
Ma lapi lahti võtsin siis ja näitsin paljast kella. (1938).¹¹⁸*

Seda nähtust selgitas 1975. aastal Joosep Tuust:

„Vaata Muhus oli niisugune asi, et sääl tihti peale olemas olevatel, loodud lauludel poogiti veel otsa palju teisi laule ja et teda pikendada ja laiendada. Mida pikem, seda ausam laul oli. Seda väärtuslikum oli /../¹¹⁹

Enamikes uuemate rahvalaulude iseloomustustes tuuakse esile, et nende laulude esitajate ja autorite hulgas olid ülekaalus mehed. Vähemalt Muhu arhiiviaineses leiduvate märkused laulude teadaolevate autorite kohta kinnitavad seda seisukohta. Samas on võimalik, et uuemate laulude naisautoritest pole lihtsalt räägitud. Samamoodi nagu regilaule esitasid mehed, võisid uuemate rahvalaulude loojateks olla ka naised, ehkki see praktika tundub üldist tendentsi vaadates pigem erandlik. Muhus on meeste kõrval teada üksikud naislaulikuid, kes esitasid samu (võimalik, et ka obstsöönseid) laule, mis mehedki. Näiteks on ühe naislauliku kohta Jekaterina Lahke (Nuka Kati) 1954. a. öelnud nii: *Maria Jõgi on teinud [20. sajandi alguses] mitu laulu kellegi pilkamiseks, hoiatuseks teistele.*¹²⁰

3.1.2. Laulude funktsioon ja laulmise aeg

Rahvaluulearhiivi jäädvustatud rahvalaulude juurde kuuluv lisateave on pigem napp kui infomahukas, siiski annab see vähenegi arvestatava ettekujutuse laulude loomulikust esituskeskkonnast ning seda läbi mitme kogumisperioodi. Info laulmisaja konteksti

¹¹⁷ Enamikes Muhust jäädvustatud variantides on kasutatud *Võlla* küla nimetust, mis on *Tusti* naaberkülaks.

¹¹⁸ ERA II 191, 299/306 (19) < Muhu, Hellamaa v, Kansi k, Jürivärava t – Richard Viidalepp < mees, 71 a. (1938).

¹¹⁹ RKM, Mgn. II 2690 f < Kingissepa raj., Ridase k. < Tusti k. [Muhu] – I. Rüütel ja O. Kiis < Joosep Tuust, 66 a. (1975).

¹²⁰ EKRK I 6, 120/1 < Muhu, Liiva k – Ellen Veskisaar, Ingrid Sarv < Jekaterina Lahke (Nuka Kati), 60 a. (1954).

kohta pärineb peamiselt esitajate lisajutust ja märkustest, mida nad on laulude jäädvustamisel juurde rääkinud.

Jõulud. Laulmise ajana on kõige enam nimetatud pühasid, eriti jõulupühasid. Viimase populaarsus on igati loogiline, sest Muhus on jõule pühitsetud pikalt. Selma Läti sõnul on jõulud saartel, Lääne-Eestis ja paiguti isegi põhjarannikul kestnud isegi kuni küünlapäevani välja (Lätt 1970: 56). Sama kinnitab ka Muhust kogutud pärimus.¹²¹

*Jõulu ikka õllekapa juures joru aeti: muidu üks ajaviid[e]. 4-5 laulu ühe viisi peal – võis settida nii, kuidas paremini klappis.*¹²²

Jõulupühade tähtsustamine ja selleaegne laulmine just noorte meeste seas oli seotud saarelise elu iseärasustega. Saarte majandusliku mahajäämuse ja tööpuuduse tõttu käisid 19. sajandi lõpus ja veel 20. sajandi alguseski noored mehed (ja ka naised) mandril palgatööl (Rullingo 2001: 374). Külmematel kuudel pöörduti saartele tagasi ja rahvaarv külades suurenes. See võib olla ka üheks põhjuseks, miks jõulupühasid kooslaulmise juures kõige enam mainitud on. Võib arvata, et koju jäänud vanemad mehed laulsid ka teistel pühadel.

Poiste kampas käimine oli laialt tuntud üle saare, kui mina olin neiu. Suvel käisid noored mehed tööl mandril. Sügisel, oktoobri kuus, tulid koju, siis algas kampas käimine. Eriti jõulu [aegu], siis käidi kaks nädalat järjest. Kodus vahepeal ei oldud, terve ring tehti ümber saare. Panid kampa oma 10-12 poissi, hakkasid kodust peale, pere-perelt, küla-külalt käidi läbi, see oli pühade pidamine. Laulsid, tantsisid. Igal kampal oli oma pillimees. /..¹²³

Pühadeaegne laulmine oli ka hea aeg, mil laulud vanematelt noorematele levisid.

I. Rüütel: Midagi veel oli seal otsas, mis enam ei lauldud.

J. Tuust: Jah, seal oli ikka veel neid, aga ainult meelest juba läinud, mis nad olid, aga, aga niipea, seda ma tean, seda ma mäletan küll kui pühadeajal mehed käisid koos ja, me ikka niiku koolipoisid ka ikka nende kannul, seal sai just uvipärast. Ja siis mehed laulsid seda suure ooga. Õllekapp käis ringi ja siis laulsid ise jaa. Seda ma, seda [Ümber Muhu] laulu ma olen lauldes kuulnudki. Pühade ajal nii.

¹²¹ Vt. RKM II 346, 346 (3).

¹²² EKRK I 6, 485 < Muhu, Kallaste, Vanaelu – H. Tamm, O. Niinemägi < Matvei Seur, 61 a. (1954).

¹²³ KKI 27, 248/9 (3) < Muhu, Kapi k – Alviine Schmuul < Riina Riisalu, snd. 1888 (1959).

*Jaa, nii vanemad mehed tulid kokku ja siis, ja siis laulsid seda Haljava laulu [mõeldud sama laulu] ja kõik.*¹²⁴

Õlu ja laulmine. Õlle tegemine ja joomine tundub üldiselt olevat laulmise juures loomulik ja vajalik komponent. Richard Viidaleppki kirjutab Muhust välitööde käigus saadud info põhjal, et lorilaule ja „ropendusi“ lauldi ikka enamasti purjuspäi (Viidalepp 1938: 211). Tublimal laulumehel andis alkohol piisavalt hoogu, et ka üksinda oma repertuaari esitada. Nagu eespool (vt ptk. 2.3.2) mainitud, viidi ka 1974. aasta meestelaulu jäädvustamine läbi koduõlle toel. 1984. aastal ilmunud KM tegevuse kroonikas nimetati seda ehtsaks esitusmiljööks (Paar sammukest eesti... 1984: 136). Ingrid Rüütel sõnul on meeste koos laua ääres istumine ja laulmine (eriti jõulude ajal, kui käidi perest peresse) olnud kindlasti taoliste laulude loomulikuks esituskeskkonnaks. Pühade- ja muude sündmuste aegne õllejoomine kindlasti soodustas vaba õhkkonda.¹²⁵ Üheskoos joomine tugevdas kambavaimu ja võis anda tuge ja julgust ka vanematele meestele, kes muidu enam ühekoos liikunud ja laulnud poleks: *Vanast mehed jõid ja lakkusid, siis mindi välja lauldi.*¹²⁶ Kunagi Lõetsa küla poiste ebaõnnestunud kalapüügist tehtud naljalaulu (mis küll obstsöönne ei olnud) esitamise kohta on laulja rahvaluulekogujatele öelnud: *Mehed on seda laulnud õlle kruusi juures.*¹²⁷ Vabam õhkkond soodustas teinekord ka vanemate obstsöönsete laulude esitamist. 1975. aastal kõneles Mihail Lasn arvatavasti naaberküla Võiküla Posti talu peremehest, kes olevat laulnud regivärsilist laulu *Teopoisi tillike: Posti Tähve laulis seda laulu, kui ta vintis oli.*¹²⁸ Et teate esitaja ja Posti Tähve (kes sündis 1867. aastal) ühine eluaeg paigutub 20. sajandi algusesse ning 1930ndatesse, siis võib uskuda, et veel tollal esines just vanemate meeste repertuaaris obstsöönsete uuemate rahvalaulude kõrval hilisema ajaga võrreldes enam ka obstsöönseid regivärsilisi laule.

Muidugi alati ei pruugitud purjus peaga laulmisele hästi vaadata. Küllap olenes taoliste laulude aksepteerimine publikuks olevast inimesest. Arusaam laulude esteetilisusest võis ju olla laulude esitaja omast täiesti erinev. Kui levinud oli mõtlemine,

¹²⁴ RKM, Mgn. II 2690 f < Kingissepa raj., Ridase k. < Tusti k. [Muhu] – I. Rüütel ja O. Kiis < Joosep Tuust, 66 a. (1975). Lit: E. Tampere 1991.

¹²⁵ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

¹²⁶ RKM II 315, 256 (9) < Muhu, Simiste, Uiekääru – E. Tampere < Eulaalia Pallasmaa, snd. 1897 (1975).

¹²⁷ RKM II 315, 158 < Pihtla, Liiva-Putla < Muhu – A. Kald < Juuli Kald, snd. 1909. (1975).

¹²⁸ RKM II 315, 336/7 (13) < Muhu, Rässa k, Antsu t. – E. Tampere < Mihail Lasn, 77 a. (1975).

et taolised laulud olid oma obstsöönse sisu ja esituslaadiga ometi osa tolle aja kultuurist, arhiivimaterjali põhjal ei selgu, ent ka selliseid arvamusi esines:

././ meite isa oli musikaalne ja ta tegi ise omal laulud. Läks vahel kopli tüdrukute sekka ja, ja pani seal oma mängu lahti. ././ Ise mängis ikka viiuliga kaasa. Noh mis, need joonud meeste laulud. Need põle kenad laulud, aga need ollid siis sel ajal.

Näiteks on esitaja toonud lühikese fragmendi isa lauldud laulust:

*Kui situd ära sina ähi,
sõrmega ära perset pühi.*¹²⁹

Muud pühad ja kooskäimised. Lisaks jõuludele ja küünlapäevale on Muhus teiste hulgas eriti tähtsaks peetud jüripäeva, jaanipäeva e leedupäeva, mihklipäeva ja mardipäeva. Kõikide pühade puhul oli oluline õlle olemasolu. Mitmed ERA teatedki viitavad õllejoomisele ja laulmisele just nende pühade ajal. On märgitud, et mehi pühade ajal ilma õllekapata ette ei kujutatud, samuti on rõhutatud, et neid päevi tunnetati teistest erinevalt, neid tähistati nagu pühapäeva ning nendel pühadel oli tavaks tantsida ja laulda.¹³⁰ Soojade aastaegade pühasid ja pühapäeva on peetud Muhus ka kiikumise päevadeks – kiige all mängiti ja tantsiti ja sel puhul käisid kiige all noortele lisaks ka vanemad inimesed¹³¹ (vt ka Vissel 2003).

Võib julgelt väita, et sellistel kooskäimispühadel ei puudunud õlle kõrvalt ka meeste esitatud uuem (obstsöönne) rahvalaul. Seda eriti puhkudel, kui tehti *kampaõlut*, st. mehed tõid igaüks külimitu linnaseid, osteti koos humalad ja tehti mitme mehe peale ühiselt õlut. Lisaks pühadele võidi *kampaõlut* teha ka väiksemate tähtpäevade puhuks. Õlle tegemine algas juba laupäeval, kohale tulid enamasti ainult mehed, pühapäeva õhtul lisandusid seltskonnale ka naised.¹³² Võib arvata, et 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse ühiseid õlletegemised on seotud kollektiivse elulaadiga. Teisalt ei pruukinud igal mehel omal olla õlletegemiseks vajalikke anumaid või lähteaineid ja ühine õllevalmistamine oli seetõttu otstarbekas. Samas meenutab ühine linnaste kogumine ja

¹²⁹ RKM, Mgn. II 2663 k < Kingissepa raj., Rebaski k., Sepa t. [Muhu] – K. Salve < naine, 78 a. (1975). Lit. E. Tampere 1991.

¹³⁰ Vt. KKI, WS < Muhu, Lõetsa – J. Arike (1939); KKI, WS < Muhu, Soonda – J. Arike (1937-41); RKM II 1, 245 (2) < Muhu, Liiva – S. Lätt (1949); RKM II 315, 260 (15) < Muhu, Simiste – E. Tampere (1975), RKM II 315, 439 (8) < Muhu, Tupenurme – K. Salve (1974).

¹³¹ ERA II 191, 391/40 < Muhu khk, Mäla k < Viira k – Richard Viidalepp < Ruudu Noor, 72 a. (1938).

¹³² KKI 3, 202/3 (11) < Muhu, Nautse k – R. Viidalepp < Albert Haljas, 22 a. (1947).

humalate ostmine ning hilisem õlle püha või peo käigus tarbimine vadjalaste ja isurite *bratšina* õlle valmistamist. Ka selle tarbeks koguti ühiselt linnaseid ning valmistati mõne kirikukalendri tähtpäeva puhul õlut, mis ühiselt ära joodi (Västriik 2007: 104-115). Sarnasena mõjub ka setude kevadine *Peko-praasnik*, mis oli rangelt meestepüha. Pühadeõlle jaoks koguti ühiselt otri ja õlut tarvitati riituse käigus. (Hagu 1975: 167) Miski ei välista, et ka saartel on ühisel õlletegemisel olnud usundiline rituaalne tähendus, ehkki selle tähendus tundub olevat varem unustatud.

Niisiis on Muhus erinevaid seltskondlikke kokkusaamisi, mida on saatnud uuem (ja tõenäoliselt ka obstsöönne) rahvalaul, olnud üsna palju. Kusjuures laulmise aega ei ole piiratud ainult pühade ja tähtpäevadega, vaid lauldud on ka muudel puhkudel, kui noored mehed kokku juhtusid. Üheks selliseks puhuks oli vabadel õhtutel perest peresse käimine: (*Kui jutustaja veel noormees olnud, siis siin Muhus:*) *Lauba öösi poisid käisid küla kauda. Siis lauldi. Minda tallu sisse, mängiti pilli.*¹³³

Ka mõningaid laulmisega seotud tegevusi on peetud humoorikaks, tänapäeval võib sellisest naljast aga konteksti teadmata olla raske aru saada.

*Poisid läksid võõrasse külasse, kus ei tuntud. Läksid tuppa, said juua. Tehti lugu ära, siis minda uksest välja. Teised arutasid pärast, et ei tea, kes niusuksed ollid. Tehti kahekesi või neljakesi, paaristikku. (Tema ise ka teinud).*¹³⁴

Talgud. Ühistegevuseks olid ka igasugused talgud. Heina-, puu-, turba- ja palgiveotalgutel olid osalejateks peamiselt mehed, pikematel reisidel oli kaasas mitme päeva toit ja kindlasti ei puudunud ka õlu. Sageli võeti lisaks veel lisa talgupäev, mil joodi ja mängiti kaarte. Talgutel oli tavaks õhtuti ühine söömine ja joomine ning päris õhtul tantsupidu, laupäevaste talgute puhul võeti pidutsemiseks lisaks veel pühapäev.¹³⁵ Ühed olulisemad kevadised ühistegevused olid sõnnikuveotalgud, mille lõpetamise peoõhtul domineeris tihtipeale meeste laul:

K: Millal lauldi?

¹³³ ERA II 130, 129 (2) < Muhu, Hellamaa v, Kuivastu < Raegma – R. Viidalepp < Juri Siid, 63 a. (1937).

¹³⁴ ERA II 130, 375 < Muhu, Hellamaa v, Lalli k, Põllu t < Kesse – R. Viidalepp < Mihail Kõvamees, 80 a. (1937).

¹³⁵ Vt ERA II 293, 540/54 (15) < Muhu, Hellamaa algkool (1941).

ERA II 293, 511/21 (15) < Muhu, Hellamaa v, Oina k – M. Vaga (1941).

ERA II 191, 392/3 (24) < Muhu, Mäla k – R. Viidalepp (1938).

V: Kui hulgakesi koos olid. Kõige rohkem, kui olid talgud. Sõnnikutalgus õhta siis lauldi neid laule. Mehed olid koos ja laulsid.

K: Aga naised?

V: Naised võisid ka laulda, kes neid keelas, aga naised ei tahtnud jälle. Tüdrukutel olid omad laulud.¹³⁶

Pulmad. Viimase laulmisajana tuleb ära märkida inimese eluringis olulisel positsioonil paiknevat üleminekurituaali – pulm. Oli see ju omaaegses külaühiskonnas üks laulurikkamaid sündmusi (Tedre 1973: 107). Valdavalt teatakse pulmalauludena regilaule, mille hulgas on oma koht ka obstsöönsetel lauludel. Et aga arhiiviteadetes on räägitud ka pulmades lauldud muudest lauludest, on vajalik sedagi esitussituatsiooni veidi lähemalt vaadata. Obstsöönne regilaul pulmalauluna oli seotud konkreetse tegevusega. Näiteks pruudile tite pakkumisel pruudi poolelt vastu lauldavad read olid lisaks meelelahutusele ka osa pulmarituaalist.

Noh siis läksid, kui ole lauda läind, istusiva ja sis viidi noorikule titt. Siis paprede sissi, sissi pand[i] paprisse. Pandi sissi paprissi ja sis titt ikka noordel inimestel. Nojah siis akatse vastu laulma:

Ma põle teilt tite palunud,

ma põle teilt tite küsinud.

Ise mina tittetegija,

ise mina kellakergitaja,

ise mina munnimuusutaja.¹³⁷

Ülo Tedre sõnul on eesti pulmalaulud saatnud konkreetseid tavasid ning sageli on nad esinenud kahe pulmalistegrupi omavahelistes rituaalsetes kahekõnedes, vastu- ja võistulaulmises. Obstsöönsete laulud paigutusid siin muuhulgas pilkeliste õpetus-, tänamis- või laulikute omavaheliste sõimulaulude sekka. (Tedre 1973: 106-107). Ka Muhust on muudele obstsöönsetele pulmalauludele lisaks üles kirjutatud laulikutevahelisi obstsöönse sõnakasutusega sõimulaule.¹³⁸ Mihu pulmades olid

¹³⁶ EK RK I 82 < Mihu, Suuremõisa k, Kõue t – Juunika Lõhmus, Tiina Saluvere < Pauliine Vapper (Kõue Liina), 80 a. (1983).

¹³⁷ RKM, Mgn. II 2649 b ja c < Kingissepa raj., Soonda k. [Mihu] – I. Rüütel ja O. Kõiva < naine, 80 a. (1974). Lit: E. Tampere 1991.

¹³⁸ Nt H, R 4, 133/4 (3) < Mihu – Timotheos Kuusik (18??) ja H, R 4, 134 (4) < Mihu – Timotheos Kuusik (18??).

põhilaulikuteks enamasti naised – nagu see oli valdavalt kombeks ka mujal Eestis (vt Tedre 1973: 106) –, kelle repertuaari moodustasid reeglina regivärsilised pulmalaulud.

Oleks vale arvata, et mehed seepärast pulmades wait oleks olnud. Pigem tundub, et meestel olid pulmades oma laulud (hilisemal ajal tõenäoliselt siirdevormilised ja/või uuemad rahvalaulud) ja neid lauldi omaette ja pigem meelelahutuseks kui pulmarituaali olulise osana. See näitab, et erinevalt regilaulust ei olnud obstsöönne uuem rahvalaul rituaaliga enam otse seotud. 1983. aastal meenutas naisinformant pulmas laulmise traditsiooni, puudutades sealhulgas pulmalaulikute soo temaatikat:

K: Mees ei võinud [pulmalaulik] olla?

V: Mehed laulsid ise oma kampas. Need tegid oma torupillilugu. Mehed jagati gruppideks. I grupp hakkas: „Meie tahame, meie tahame.“ II grupp: „ära võtta, ära võtta.“ III grupp: „Sel kuldil, sel kuldil.“ Ja IV kamp: „Need munnid, need munnid.“ Lõpp oli: „Kadariku Kadri, jopp ole wait, Kadariku Kadri, jopp, ole wait.“ Mudu üks sodi oli. Õlletoop oli ka käes ja jorasid. Istusid üksteise kõrval ja laulsid. Jõulupüha ajal kuni külla läksid, siis seisis püsti ja laulsid kesk põrandat, aga pulmas ei.¹³⁹

Võib öelda, et üks olulisemaid obstsöönsete uuemate rahvalaulude funktsioone ka üldiselt, mitte vaid pulmas meeste poolt esitatud laulude puhul, oligi meelelahutus. Sama iseloomustuse on laululiigi kohta andnud ka Ingrid Rüütel, kes rõhutab, et uuemate laulude kujutamisladeis oli üldvalitsev huumor, pilge ja satiir (Rüütel 1971: 64). Nalja pakkuvad laulud olid vaieldamatult kõige populaarsemad ning sellest lähtuvalt ei olnud tegelikult oluline, kas laule esitasid mehed või naised ja kas tegemist oli regivärsiliste või uuemate lauludega. 1937. aastal küsitletud meessoost informandi meenutuse põhjal võib järeldada, et naislaulikute obstsöönset repertuaari nautisid ja tunnustasid mehed ka publikuna. Näiteks on hinnanud mehed seda, kuidas naised on lauldes ise õpetanud, mil moel neile, naistele – arvatavasti mõeldud pulmaõöl pruuti – seksuaalselt läheneda võiks:

¹³⁹ EK RK I 82 < Muhi, Suuremõisa k, Kõue t – Juunika Lõhmu, Tiina Saluvere < naine, 80 a. (1983).

(Pulmalaulikutest¹⁴⁰) Siis – u. 40 a tagasi – olid sehoksed naised, kes kohe kõisid pulmas laulmas. /.../ Kuradi toredad sõnad olid, kuidas peab öösi akkama naist katsuma jne.¹⁴¹

3.1.3. Lauljate sooküsimus ja enesekontroll

Friedebert Tuglas kirjutas 20. sajandi alguses, et meie rahvaluule hakkab liikuma naiselikult lüürikalt mehelikuma, eepilise loomingu poole (vt Tuglas 1912: 56). See arvamus põhines muuhulgas ka uuemate rahvalaulude kasvaval levikul ja uute laulude esituse laadil. Sellest, et uued laulud olid olemuselt eepilisemad ning uuema aja laulikud olid pigem mehed, samal ajal kui vanad laulud jäid naiste laulda, kirjutab 1938. aastal Muhu laulikute ja laulumeistrite näitel ka Richard Viidalepp (1938: 208).

Muhust jäädvustatud obstsöönsete laulude esitajate hulgas on ülekaal samuti meestel. 118 laulust saab kindlalt esitaja sugu määrata 46 laulu puhul.¹⁴² Meeste esitatud laule on kokku 39, nende hulgas on rohkem kui ühe mehe poolt esitatud, st koos lauldud laule 15. Naiste esitatud laule on kokku seitse, teisenditena meestega samasse repertuaari kuulub neist kolm. Tõenäoliselt ei kuulunud ka ülejäänud neli laulu ainuüksi naiste repertuaari, vaid mehed on laulnud teisigi naistelt rahvaluulearhiivi kogutud laule. Obstsöönsete laulude esinemise kohta naiste repertuaaris 1970ndatel meenutas Ingrid Rüütel:

Mehed esitasid neid [obstsöönseid laule] meelsasti, eriti kui neid oli rohkem koos, kuid jäi mulje, et Muhus polnud see ka naiste puhul mingi tabu, pigem elu osa. Naiste suhtumine oli erinev, sõltus nende iseloomust ja maitsest¹⁴³.

Huvitavaks aruteluteemaks oleks siinkohal naise positsioon selliste – eriti seksuaalse sisuga – laulude suhtes. Kuhu asetab ennast laulik, kui laulu sisuks on vahekord vaadatuna läbi mehe silmade? Kas naislaulik distantseerib end laulu sisust ja näeb laulu nalja vahendajana? Kas laulmise käigus mõistetakse laulus mainitud „end kergelt kätte andvad“ naised ühiselt hukka, vastandudes niiviisi laulutegelastele? Kahjuks on naiste

¹⁴⁰ Richard Viidalepa lisandus.

¹⁴¹ ERA II 130, 130 (4) < Muhu, Hellamaa v, Kuivastu < Raegma – R. Viidalepp < Juri Siid, 63 a. (1937).

¹⁴² Laulude üldarvust olen maha arvestanud Vassili Põllu ja Vassili Kolga kogutud tekstid, mis on enamikus käsikirjalistest laulikute maha kirjutatud ning nende puhul ei ole laulu esitaja sugu tuvastatav.

¹⁴³ Kirjavahetus Ingrid Rüütliga märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

lauldud obstsöönseid uuemad laule liiga vähe, et heita taolistele küsimustele arhiiviainese põhjal piisavat valgust ning laulikut puudutavad lisamärkmed puuduvad selleks täiesti.¹⁴⁴

Meestelt ja naistelt jäädvustatud variantide võrdluses suurt vahet ei esinenud – naised kasutasid samu sõnu ja väljendeid, mis mehedki, ainult ühel juhul jättis esitaja¹⁴⁵ obstsöönse koha laulmata. Enesekontrolli, mille tulemusena on mõni obstsöönne koht esitamata jäänud, esines ka meestelt jäädvustatud lauludes. Mõne sellise laulu puhul võis tegemist olla isikliku barjääriga, mida ei soovitud jäädvustamisolukorras ületada. Teiselt poolt võis asi olla koguja isikus või soos, näiteks meessoost esitaja ei soovinud noorte naiste juuresolekul obstsöönseid ridu laulda.

1937. aastal ei soovinud laulik obstsöönset laulu Richard Viidalepale täielikul kujul edasi anda ja lisas laulule kommentaari: *Kõike ei taha ütelda: üks sõna oli veel.*¹⁴⁶ Samuti leidis juhus, kus meessoost laulik esitas laulus juba obstsöönseid värsse, ent lisas lõpus juurde: *No seal on veel, map taha ütleda mitte, sie lõpp on kõige tahedam.*¹⁴⁷

Mõningatel juhtudel on obstsöönseid read usaldatud ainult meessoost kogujale. Suguühet kirjeldavate värsiridade jäädvustamist on Paul Hagu 1983. aastal kommenteerinud: *Viimast kaht rida ei tihanud [laulik] neiude juuresolekul laulda. Lõpuks sosistas mulle kõrva sisse.*¹⁴⁸

Ulatuslikumaid järeldusi üldise suhtumise kohta obstsöönsetesse lauludesse on lisamärkmete põhjal pigem keeruline teha. Pühadeaegne purjus meeste laulmine on olnud iseenesestmõistetav nähtus, nende laulegi on peetud loomulikeks purjus meeste lauludeks. Vähene pahameel, mida võib lugeda arvamustest et *joonud meeste laulud*

¹⁴⁴ Vähemalt osade naiste elus tundub obstsöönne rahvaluule olevat olnud üsna tavalisel ja igapäevasel kohal. Lisaks uuematele olustikulistele rahvalauludele ja pulmalauludele, millest viimaste esitus oli valdavalt seotud tavandiliste toimingutega, on arhiivi jäädvustatud ka naiste poolt esitatud obstsöönse sisuga lastelaule. Samal ajal on üks naislaulik maininud, et lastelaulu „Pill-pill-pill-paabu“, mida laulikki esitas, on kunagi lastele laulnud tema vanaisa ning teine laulik esitas paar fragmenti oma isa laulurepertuaarist. See võib tähendada, et meeste ja naiste ühine obstsöönne repertuaar Muhus võis olla suurem kui arhiivi jõudnud laulud seda näitavad.

¹⁴⁵ EKRK I 6, 268-270 (32) < Muhu, Viira k, Kääru t < Linnuse – S. Saks, J. Tammekand < naine, 74 a. (1954).

¹⁴⁶ ERA II 130, 375/6 (115) < Muhu, Hellamaa v, Lalli k, Põllu t < Kesse – R. Viidalepp < mees, 80 a. (1937).

¹⁴⁷ EKRK I 65, 239/40 (1) < Muhu, Ridasi k – Anita Rõõm, Mare Luuk, Andrus Esko, Ivo Linna < mees, 92 a. (1968).

¹⁴⁸ EKRK I 83, 80 (4) < Muhu, Pärase k, Käsperi t – P. Hagu < mees, 78 a. (1983).

pole kenad laulud (vt. eespool ptk 3.1.2.) taandub üldisele arusaamale, et sellised laulud on normaalsed ja loomulikud kogukonnaelu osad. See ei välista muidugi täielikult laulikute enesekontrolli kogukonna sees.

Üksikud korrad, mil on jäädvustatud indiviidi vastuseisu obstsöönsetele lauludele, tunduvad olevat pigem kogumissituatsioonist tulenevad erijuhtumid, sest esitajal on tulnud end representeerida kogukonnaelust väljapoole. Samuti võisid end kogumissituatsioonist häirituna tunda obstsöönsete laulude esitaja lähedased. Näiteks on huvitav situatsioon, kus naislauliku mees soovib naisel obstsöönset laulu (siin tegemist regivärsilise pulmalauluga) mitte esitada. Laulik otsustab siiski laulda, ent märgib, et laulu üles ei kirjutataks.¹⁴⁹ Ehkki lauliku pereliige on obstsöönsete laulude esitamise vastu, on temalt jäädvustatud siiski ka üks obstsöönne uuem rahvalaul. Ühel juhul on laulik väljendanud oma pahameelt, et teised muhulased televisioonis roppusi laulavad: */../ Vähemalt pahandas ta [lauliku] üle, kes televiisoris rumalaid laule laulvat (pärast selgus, et päris mitmel pool peeti seda lastelaulu „Pill-pill Paabu“ sobimatuks).*¹⁵⁰

Muhu uuemaid rahvalaule puudutava arhiiviainese põhjal tuleb välja, et Muhus veel 19. sajandil üsna elujõulise vana kogukondliku kultuuri elemente (vt. ptk. 1.2.), sh tõekspidamisi esines Muhus veel 20. sajandi teisel poolelgi, paralleelselt uuema linliku ühiskonna eetiliste tõekspidamistega. Sealjuures olid muhulased siis modernse ühiskonna eelistest tõekspidamistest ja normidest ammu teadlikud (vrldl. 19. sajandiga, mil uued ideed levisid saarele aeglaselt).

Laulikute enesekontroll sõltus sellest, kui tugevat kontrasti tunnetati oma kogukondliku kultuuri ja modernse ühiskonna vahel. Tunnetust ja seeläbi suhtumist obstsöönsetesse mõjutasid nii publik, kellele lauldi, kui koguja, kes laulu juhtus kuulama ning kogumissituatsioon. Obstsöönsete „edastamine“ sõltus ühelt poolt sellest, milliseks oli kogumise hetkel kujunenud kogukonnasisene suhtumine obstsöönsetesse rahvaluulesse ning teisalt sellest, kuidas taheti end väljapoole representeerida. Muhust pärit arhiiviainese põhjal ei selgu, kas obstsöönse rahvaluule esitamist mõjutas kuidagi erinevalt ka kogumise eesmärk või vastava asutuse (arhiiv, raadio, televisioon), kuhu

¹⁴⁹ EKKR I 6, 66/7 < Muhu, Liiva k – Ellen Veskisaar, Ingrid Sarv <naine, 60 a. (1954).

¹⁵⁰ RKM II 315, 508 < Muhu – K. Salve < naine (1975).

rahvaluulet jäädvustati, esindajad ning kui mõjutas, siis mil määral. Erinevuste märkamiseks on erinevad institutsioonid Muhust kogunud liiga harva.

3.2. Laulude temaatika ja sisu

Uuema rahvalaulu obstsöönsus on suures osas väga sarnane regilauludes esinevale obstsöönsusele.¹⁵¹ See väljendub sarnases temaatikas, sõnakasutuses ning isegi poeetilises kujundiloomes, st. mõlemad laululiigid kasutavad obstsöönsuse väljendamiseks lisaks tabulisele keelele ilustatud, ümberütlevat kõnet. Temaatika – seksuaalsus, erootika ja muud ihulised intiimtegevused – ja kasutatav tabustatud keel ongi arvatavasti olnud nende laulude obstsöönseks pidamise¹⁵² peamine põhjus (Kalkun, Sarv 2014: 97). Regilaulul ja uuemal rahvalaulul on olnud siirdevormiliste laulude näol ühisosa. Regilaule ja uuemaid rahvalaulude on lauldud paralleelselt samal ajaperioodil, need on olnud laulikute repertuaarides põimunud, seetõttu mõjub regilaulu obstsöönsus otsekui uuema rahvalaulu obstsöönsuse eelkäija. Mõningate muutustega on edasi kandunud ka endine temaatika, muutunud on peamiselt vorm.

Seksuaalsusega seotud teemasid vahendavate regilaulude liigitamisel kasutasid Andreas Kalkun ja Mari Sarv soome folkloristide (Apo 1995; Timonen 2011) runopärimuse sisu ja funktsiooni analüüsimiseks välja töötatud jaotust. Selle põhjal liigituvad seksuaalse sisuga laulud: müütilisteks ja maagilisteks; fantastilisteks; naturalistlikeks ja realistlikeks; pilkavateks ja kuulujutulisteks (Kalkun, Sarv 2014: 98-99). Etteruttavalt võib juba öelda, et Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes esinevad teemad on seotud eelkõige seksuaalsusega, ka vähem esinenud ihulised intiimtegevused (urineerimine, roojamine, peeretamine) on mitmes laulus seotud seksuaalse tegevusega. Seega on võimalik Kalkuni ja Sarve uurimuses rakendatud liigitust kasutada ka uuema rahvalaulu puhul, seda vastavalt vajadusele mugandades.

¹⁵¹ Võrdluse aluseks on obstsöönsete regilaulude (lorilaulude) käsitlus Kalkun, Sarv 2014.

¹⁵² Paljud obstsöönsed regilaulud on ERAs samade tunnuste alusel märgitud kategooriasse „lori/lora“ (vt Kalkun, Sarv 2014: 92). Arvatavasti on hilisematel perioodidel, mil rahvaluulekogusid kontrolliti, toimunud uuemate rahvalaulude obstsöönseks määramine lora-kategooriasse kuuluvate regilauludega sarnaste tunnuste alusel.

Oluline vahe, mis tekib seoses obstsöönsetes Muhu uuemates rahvalauludes ja soome runopärimuses käsitletud seksuaaltemaatikaga seisneb selles, et mitte kõike seksuaalsusega seonduvat ei saa runopärimuse juures lahterdada obstsöönseks, sest seksuaalsus ulatub selles näiteks ka usundilisse sfääri (Timonen 2011: 31). See vahe on märgatav ka seksuaalse sisuga regilaulude jaotuses, kus maagilis-müütiline kategooria on teistega võrreldes eraldatum, sest tegeleb tõsiste teemadega (usundilised tõekspidamised, rituaalid). Ülejäänud kategooriad seostuvad eelkõige huumoriga. Muhu uuemate rahvalaulude puhul tõsiseltvõetav usundiline seksuaalsuse kujutamine puudub, kõik seksuaalse (või muu tabulise) sisuga laulud on tõlgendatavad obstsöönseksena.

Muhu obstsöönsete laulude liigitamisel olen analüüsinud kõiki leitud obstsöönseid uuemaid rahvalaule. Statistikas ei arvestanud ma laulude variante, mis on oma sisus üksteisele väga sarnased, vaid koondasin need nõ laulutüübina¹⁵³ ühe numbriga alla. Et analüüsiks kasutatud kategooriate ehk käsituslaadide piirid on uuemate rahvalaulude puhul veelgi ähmasemad kui nad on seda regilaulu puhul ja sõltuvad eelkõige analüüsija tõlgendusest, siis peegeldavad väljatoodud arvud eelkõige minu kui uurija nägemust Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes esindatud käsituslaadidest ja pole seetõttu ranged ja lõplikud. Pigem loodan, et need aitavad saada paremat ülevaadet nende laulude tunnuslikest joontest.

Kategooria	Laulude arv kategoorias
Maagiline/müütiline	4
Fantastiline	11
Realistlik	61
Kuulujutuline ja pilkeline	23

Tabel 3. Laulude jaotumine kategooriatesse käsituslaadi alusel.

¹⁵³ Ingrid Rüütel väidab, et uuema rahvalaulude puhul oleks laulutüübi määramine lihtsam kui regilaulu puhul laulude väiksema varieeruvuse ja stereotüüpsete elementide vähesuse tõttu. Samas mõnab ta, et osade laulude puhul (nagu ümberkülalaulud) tekiks sellega probleeme. (Rüütel 2012: 100) Esimene katse uuemaid rahvalaule laulutüübi järgi registrisse seada oli Bernard Söödi magistritöö „Eesti uuemad rahvalaulud M. J. Eiseni rahvaluule kogus“ 1927. aastal (vt Sööt 1927). Ülo Tedre on Söödi töö miinuseks toonud asjaolu, et Sööt üritas registrit koostada laulude esimese stroofi põhjal, mis ei arvesta võimalusega, et laulu variandid võivad alata erineva algusvärsiga (Tedre 2003:16-17). Hiljem on uuemate laulude „kirjuse“ (vt nt Laugaste 1977: 227) tõttu uuemate rahvalaulude tüpologiseerimisest loobunud (st puudub täielik register) ja laulude üldiseloomustuse andmiseks kasutatakse tänapäevani teematika alusel koostatud rühmi (vt Tedre 2008: 432-433). Siinse töö jaoks loodud laulutüübid on määratud minu poolt, ega järgi ühtki varasemat registrit. Tüübi määramiseks olen enamasti kasutanud kogumisel jäädvustatud laulupealkirja või laulu esimest värsirida, kui see variantides ühiselt esines.

Siinne liigitus lähtub niisiis laulude sisust, vaadeldes ühtlasi, kuidas on erinevate käsituslaadide puhul lauludes esinevat seksuaalsust väljendatud, ja vähem nende võimalikust funktsioonist.

3.2.1. Maagiline ja müütiline käsituslaad

Regilaulude puhul võib rääkida seksuaalsuse maagilisest rollist praktilistes rituaalides ja toimingutes. Olgu siinkohal näiteks kasvõi pulmatseremoonias kasutatavad laulud või obstsöönse sisuga loitsud. (Kalkun, Sarv 2014: 99) Obstsöönse uuema rahvalaulu meelelahutuslik funktsioon laulude maagilist kasutamist ei toeta, seetõttu on maagilis-müütilist kategooriat ka keeruline uuemate laulude puhul rakendada. Kui jätta kõrvale laulude funktsioon ja keskenduda laulu sisule, siis olen siia kategooriasse erandkorras sobitanud üksikud laulud, mis peamiselt parodeerivad usundilisi tõekspidamisi ja praktikaid. Laulude maagilis-müütilisi arusaamu parodeeriv laad tuleneb seega laulude süžeeist, seksuaalsete praktikate kujutamise laadilt ei erine need kuigi realistliku kategooria lauludest. Näiteks on Muhust üles kirjutatud laul, kus on edasi antud õpetus armumaagias kasutatava söögi valmistamiseks:

Kolm karva, kõige pikemad

Mis kupe murdes kasvavad.

Need tuleb välja kitkuda

Ja saia sisse sõtkuda.

Seda kallist karva kakku

Katsu sai ka karja Juku,

Karva kakk tal kange oli,

Kikki ajas poisi tilli. /..¹⁵⁴

Ilmselt on laulu põhieesmärk olnud huumorit ja nalja pakkuda ning on ebatõenäoline, et seda mõne tavandilise tegevuse saateks kasuti. Naljana annab ta siiski edasi olulist usundilist teavet. Armukaku või karvakaku tegemine on Eestis tuntud praktika. Lisaks karvadele on leiva sisse soovitatud panna kuupuhastuse verd, higi, vaiku, kannaalust

¹⁵⁴ EFA Kolk 12, 100.

mustust jms. Praktika eesmärgiks on sööja enesega sidumine või tema tahte allutamine enda omale. (Vesik 1997: 137-138) Laul hõlmab niisiis korraga nii praktika läbiviimise õpetust kui kirjeldust armumaagia mõjust.

Maagilise temaatika paroodiana mõjuvad ka ühiskondlikke norme või usundilisi tõekspidamisi huumori kõverpeeglis vahendavad ja selgitavad laulud. Selle näiteks on laul, kus joodik asub surnuaias roojama. Tegevust on kirjeldatud detailselt ja olemuselt kuuluks laul otsekui realistlikku kategooriasse. Maagilis-müütilisse kategooriasse asetab laulu aga hauast tõusev surnu, kes roojajat sõimama hakkab.

Surnu aed oli vaik ja vaga

Kuu see taevast valgustas

Haua küinkal, risti taga

Sant, see pasal kükitas.

Äki tõusis torm ja maru

Haud läks lahti korraga.

Kooljas ütles; kas sa näru

Tohid mo peal pasanda.

Sa käid sital surnuaial,

Lontrus, lurjus, latakas.

Sandil perses oli põial,

Minema ta paterdas.¹⁵⁵

Üleloomulik surnu ilmumine ning viimase sõim võivad peegeldada kalmistul käitumise normi, mida roojaja on rikkunud. Ülesehituselt võib konkreetset laulu pilkava fassaadi taga seega võrrelda usundilise muistendiga, mille üheks funktsiooniks on arvatud läbi õpetlike üleloomulike kogemuste kirjeldamise käitumismudelite reguleerimine ning ühiste väärtuste ja tabude selgitamine (vt Metsvahi 2005: 39-41).

Vanemat kombestikku kirjeldavad uuemad rahvalaulud ei ole Muhus tegelikult haruldased. Pulmakombestiku, juba ununenud ja ununemas rahvakommete kirjeldamist Muhu lauludes rõhutab juba Richard Viidalepp (1938: 210). Levinud on mitmed laulud, kus kirjeldatakse kosjaskäiku ja kosjaskäigu kombestikku, samuti on mõne uuema

¹⁵⁵ EFA Kolk 12, 97 (1).

rahvalaulu süžeesse põimitud pulmakombestiku kirjeldusi.¹⁵⁶ Pühadekombeid kirjeldavate laulude heaks näiteks on Muhus hästi tuntud „Pähklilaul“.¹⁵⁷ Laul kirjeldab Muhus jõulude ajal tähtsaks peetud kommet, kus peresid kaudu käivad poisid nõudsid tüdrukute käest pähkleid, igal tüdrukul pidi olema midagi jagada. Nagu lauluski selgub, jagati paremaid pähkleid meeldivale noormehele ja kehvemad, aukudega „tiivulised“ nendele, kes ei meeldinud. Muhu lauludele omaselt vahendatakse kommet läbi huumori: tüdrukul läheb pähklite jagamisel midagi valesti ja peigmees saab hoopis „tiivulised“. Võimalik, et kunagi on ka sellel toimingul olnud usundiline taust, seotud noorte omavaheliste suhete või viljakusega. Taoliste laulude seas pole ma seni obstsöönseid variante leidnud. Eelneva armukaku laulu obstsöönsus tuleneb kirjeldatava maagilise praktika tabulisest olemusest.

Rahvalaulud võivad teinekord vahendada ka mütoloogilist maailmapilti, andes edasi kunagisi tõsiseltvõetavaid usundilisi tõekspidamisi (nagu regivärsiline „*Loomislaul*“) või tehes seda läbi huumori kõverpeegli. Laenuliste müütide e piiblilugude ainesel, mis on osa juudi ja hiljem ka kristlikust mütoloogiast, on Muhus lauldud mitmeid laule. Üheks selliseks on ka mandri-Eestis levinud „*Jisrael läks kõndima*“, mis oma olemuselt meenutab nn „küla mööda käimise“ laule, kus perede külastamise asemel satub laulik-jutustaja piibliepisoodidesse. Sellest laulust ma Muhust pärit arhiivisalvestuste hulgast obstsöönset varianti ei leidnud. Elavas esitussituatsioonis olen kuulnud varianti, kus eelmainitud liikuv *Tusti ja Võlla tüdrukute* salm (vt. ptk. 3.1.1.) on lisatud laulu lõppu. Küll aga esines Muhust kaks obstsöönset „laulutüüpi“, mis kirjeldavad inimese ja ühtlasi ka mehe ja naise suguelundite ning seksuaalelu tekkimist. Tinglikult võib laulus esinevat seksuaalsust müütiliseks või maagiliseks pidada just suguelundite üleloomuliku, läbi jumaliku väe loomise tõttu. Selliseid arusaamu kajastab näide laulust „*Laaberjahn*“:

/../ Vot Aadam esimene mees

Siin suure laia ilma sees

Tal sinna oli loodud kont

¹⁵⁶ Vt näiteks EFA Kolk 9 klade.

¹⁵⁷ RKM, Mgn. I 1 e < Muhu khk., Suuremõisa k. – I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis < juhib Mihkel Alt (Pendur Mihkel), snd. 1905; Villem Saarik (Mõisa Villem), snd. 1909; August Vokk (Voka Kusti), snd. 1913; Bernhard Tuulik (Toomu Päri), snd. 1914; Vassili Väli (Padaeite Vassel), snd. 1906; Vassili Oidekivi (Kiisa Vassel), snd. 1905; Vassili Heinla (Piiri Vassel), snd. 1907; Joosep Arumäe (Mihkli Joosep), snd. 1901; Andrei Ausmeel (Andruse Reiu), snd. 1906. (1974).

Kus poistel ripub liha lont
Siis jumal raske une tõi
Ja sellest kondist neiu lõi
Ta võttis kondi välja säält
Pani augu kinni kõige päält
Sinna augu kohta jäi punn
Sest kasvas Aadamale munn
Ja sinna jäi augu koht
Kus neiul otsa lõppes kõht. /..¹⁵⁸

Selle laulu järgmistes värssides astuvad Aadam ja Eeva vahekorda. Samal piiblimüüdil esimese mehe ja naise loomisest on loodud ka teine laul, mis suguelundite loomise asemel kirjeldab suudlemise ja vahekorra praktikate tekkimist. Esimese tegevuse õpib Aadam ära peale seda, kui mesilane on Eeva huulte peale mett jätnud, teise tegevuse „vahendajaks“ on müstiline leerilind:

/.. Et Eeva all oli selili
Ja Aadam peal oli kõhuli.
Ai trull-all pomm, kõhuli
Et Aadam peal oli kõhuli.
Siis lendas veel üks linnuke,
Mis hüütaks leeri linnukseks.
Ai trull-all pomm, linnukseks
Mis hüütaks leeri linnukseks.
Sest ajast tulnud moodisse,
Et taha pandaks pruudile.
Ai trull-all pomm, moodisse,
Et taha pandaks pruudile.¹⁵⁹

Paroodiad põhinevad Vana Testamendi esimeses raamatus e esimeses Moosese raamatus jutustatud inimkonna alguse müüdil esimestest inimesest, Aadamast ja Eevast (1Ms 2:4-3:24). Müüdis lõi jumal lageda maa peale esimese inimese, Aadama. Et

¹⁵⁸ EKRK I 83, 215/18 (17) < Muhu – Laine Noor (1983).

¹⁵⁹ EFA Kolk 12, 15/6.

Aadam oli ainus omasugune, pani jumal Aadama peale raske une ja lõi tema küljeluust esimese naise, Eeva. Eedenis, kus esimesed inimesed elasid, kasvas hea ja kurja tundmise puu, millest madu ärgitas Eevat sööma. Naise õhutusel sõi sealt ka Adam ja selle tulemusena loodi maailma patt ja inimeste riides käimise komme. Paroodiates on Aadama ja Eeva lugu vahendatud üsna detailselt ja süžees on järgitud Vana Testamendi loo käiku. Lauludes on lisaks suguelundite loomisele, mis kuulus müüdis inimese loomise juurde, põhilise obstsöönse kohana kasutatud stseeni, kus madu ahvatleb Eevat keelatud vilja sööma. Lauludes asendab keelatud vilja söömist vahekorra kirjeldus, mis viitab ühtlasi ka sellele, et rahva seas oli piiblimetafoorile omapoolne seletus täiesti olemas.

3.2.2. Fantastiline käsitluslaad

Siinses kategoorias on esindatud seksuaalsusega seotud fantastilisi lauluteemasid vahendavad obstsöönseid uuemad rahvalaulud. Ka seksuaalsust ennast võib olla kujutatud mingil moel nihestunult, normaalsest¹⁶⁰ erineval kujul. Siia kategooriasse laule paigutades lähtusin regilaulude analüüsil kerkinud märksõnadest nagu irreaalne seksuaalsus või sündmustik, inimlikustatud suguelundid (mis liiguvad ja tegutsevad iseseisvalt), ülisuured või fantastiliste omadustega suguelundid jms (Kalkun, Sarv 2014: 100-102). Sarnaselt maagilis-müütilistele lauludele on osadel fantastilistel lauludel ühisosa realistliku kategooriaga, see avaldub enamasti sõnatasandil, st kui nendest lauludest eemaldada fantastiline sõnakasutus või mõte, jääb alles realistlik süžee. Olgu selle näiteks äärmuslikumat seksuaalsust, nekrofiiliat kujutav laul, milles laulik astub surnuga vahekorda, laulu lõpus surnu aga ootamatult ärkab ja asub elavat õpetama.¹⁶¹

Fantastilise lori kategooriasse kuuluvate regilaulude üheks põhiolemuseks on seksuaalse keele ja kujundite fantaasiarikkus (vt samas: 100). Uemate rahvalaulude puhul esineb samuti sõnamänge, leidlikke väljendeid, fantaasiarikast sõnakasutust obstsöönsete tegevuste ümberütlemiseks, ent nende kujundiloome ei küündi sellisele

¹⁶⁰ Siin ei ole mõeldud tavapärase mõttes normaalsest seksuaalsusest kõrvalekaldumist e. erinevaid tabulise seksuaalsuse avaldusvorme, vaid ka tavapärase seksuaalsuse nihestatud kujutamist.

¹⁶¹ EFA Kolk 12, 105.

kunstilisele tasemele kui regilauludes. Ometi olen kuulnud Muhus mehi kiitvat ühe või teise laulu värsilooma kõrget taset, mis paneb küsima, kas näiteks mehed ei võinud regilaulude ja uuemate rahvalaulude kujundite fantaasiarikkust hinnata erinevatel alustel. Ka Richard Viidalepp on Muhu uuemaid rahvalaule üldiselt iseloomustades välja toonud nende osavat ja põnevat ütlemist ja kujundeid, kuid nimetanud laulude sisu sageli hõreda ja väga venitatud oleva (Viidalepp 1938: 209).

Fantastikasse kalduvaid, irreaalseid kujundeid kasutavaid ja keelemängulisi („roppus roppuse pärast“) laule, kus kirjeldatav kaldub eemale tavaelus kogetavast reaalsusest, leidub kõige enam Muhu lauluvara aktsiooni kladest (EFA, Kolk 12). Võimalik, et nii „krõbedad“, vähese süžeeaga laulud ei olnud laiema kuulajaskonna hulgas väga populaarsed ja jäid seetõttu kitsa ringi esitada.

Levinuimad on fantastilised laulud, kus suguelunditele ja nende tegevusele on omistatud inimlikud, esemelised või üleloomulikud jooned ja nende käitumine võib toimuda inimesest eraldi, iseseisvalt. Siia juurde kuuluvad ka näiteks laulud suguelundite iseseisvast eksisteerimisest. Näiteks laulus *Tüdruk leiab türa maast leiab* neiu maast peenise, arvates, et tegemist on vorstiga.

Tüdruk leidis türa maast

Arvas vorsti olevat,

Hakkas seda näsima.

*Leidis sitked sooned seest ./.*¹⁶²

Ehkki omaaegsed taluühiskonna inimesed olid olemuselt pragmaatilised ning Muhus ei põlatud teinekord ära maast leitud toitu¹⁶³, on siiski vähetõenäoline et sellel laulul oleks tõsieluline tekkelugu. Tõenäoliselt igapäevases külaelus sellist stseeni ei juhtunud. Fantastilises võtmes võib olla pilgatud ka naisterahva kogenematust – tavaliselt esineb sellist pilkamist enam realistlikus või kuulujutulises kategoorias. Laulu lõpus ärkab riist ellu ja külastab iseseisvalt naissuguelundit, sarnaselt järgmisele näitele laulust *Inglis merilind*:

././ Türa mängis vitus viiulid

¹⁶² EFA Kolk 12, 90 (1).

¹⁶³ Olen vanaemalt kuulnud tõsielulist juttu, kus Muhu heinalised on ära põlanud keedetud angerjatükid, sest kala meenutas ussi. Kalatükid visati põõsa alla ja mööduv külamees korjas need maast oma mütsi sisse ja viis koju.

Käis läbi putsi riilid.
Vana vitt, kui palju rädi
Munni tee käib keskelt läbi.
Türa sa maailma lake
Puts, kui lagund sauna ake[n].
Siis vitu nahk tõmmati taeva peale kummi
Ja ingliskoor mängis seal vitu peal trummi.¹⁶⁴

Nagu näha, võib fantastilistes lauludes kujundikeel ja võrdlused olla tänapäeva mõistes küllaltki kummastavad. Rändava suguelundi motiivi esineb veel mitmes laulus, Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauldes on rändavana kujutatud enamasti meessuguelundit, mille tavaliseks rändamise keskkonnaks on just naissuguelundi sisemus.

Suguelundite omaduste juurde sobib ka nende üleloomuliku suuruse rõhutamine, huumoriloome seisukohalt võisid säärased liialdused naljakalt mõjuda ja aidata laululoojal saavutada kuulajate tunnustust kunstiliste kujundite eest. Järgnevalt näide laulust *Kord oli üks neiu*:

Kord oli üks neiu kel õud oli puts,
oli veel suurem kui voorimehe müts,
seal ujusid pardid ja suplesid sead
ja kalamies paadiga sõitis seal peal. /..¹⁶⁵

Inimkeskse seksuaalsuse kõrval leidub fantastika kategoorias üksikuid laule, kus tegelasteks loomad või putukad. Siinsete laulude seksuaalsust või intiimkehaosade kirjeldust võib ühelt poolt pidada realistlikuks, teisalt on tegelastele omistatud küllaltki inimlikud omadused ning nende tegevuse valguses mõjub ka obstsöönsus fantastiliselt. Näiteks laulus *Kirp ja täi* on kirbu ja täi nõupidamine ja vägikaikavedu lahendatud obstsöönse lõppakordiga:

Kirp, täi kord nõu pidasid
ja vägikaigast vedasid.
Kirp, täi kord nõu pidasid

¹⁶⁴ EFA Kolk 12, 92/3.

¹⁶⁵ RKM, Mgn. II 3680 (10) < Muhu, Koguva k. – E. Säde < mees, snd. 1906, mees, snd. 1915 ja mees, snd. 1909. (1977). Lit: Riina Rehe ja E. Tampere 1992.

*ja vägikaigast vedasid.
Siis vedamine algas seal
algas seal.
Siis vedamine algas seal
just sita augu serva peal.
Siis vägikaigas raksatas, raksatas,
siis vägikaigas raksatas.
Täi sita auku lipsatas.
Küll kirbul oli hea meel,
hea meel.
Küll kirbul oli hea meel,
et täi see siples sita sees.¹⁶⁶*

3.2.3. Realistlik käsitluslaad

Realistlik temaatika seksuaalsust sisaldavates lauludes ning realistliku (ja isegi naturalistliku) seksuaalsuse kujutamine on sarnaselt regilaulule ka uuema rahvalaulu puhul kõige enam levinud. Seksuaalsuse avaldumise spekter on nende laulude puhul lai ning vägagi sarnane regilauludele (vt Kalkun, Sarv 2014: 102-106), alustades jutustaja erootilistest soovidest ja unelmatest lõpetades kõrvaltvaatajana antud hinnangutega ekstreemsematele tabulise seksuaalsuse avaldustele. Vaheldusrikas on ka selliste laulude süžeevalik, vaieldamatult on populaarsed talupoja igapäevaelust tulenevad teemad: õhtused poiste külastuskäigud neidude juurde, õige pruudi valimine ja konkurentide edestamine, vallaslapse saamine (ja vahel ka lapsest vabanemine), vanatüdrukute mured mehelesaamise pärast, kosjareisid, vanapoisi õhkamised ja veel palju muud sarnast. Samuti leiab lugusid meremeeste seiklustest sadamalinnades ja linnade ööelust. Hukkamõistu leiavad mujalt pärit või teisest rahvusest võõraste külastuskäigud ja läbikäimine kohalike neidudega – eriti teravalt kritiseeritakse võõraste sõduritega lävimist.

¹⁶⁶ EFA Kolk 12, 98.

Ühe suurema laulurühma moodustavad seksuaalsete soovide ning seksuaalsete olukordade läbielamist käsitlevad laulud. Seksuaalsus nendes võib olla kirjeldatud kas minategelase soovide ja kogemustena või kõrvaltvaataja kirjeldustena mõne teise tegelase soovidest ja kogemustest. Kumbagi jaotust esineb realistlikes lauludes umbes võrdselt. Selle laulurühma puhul on levinud vahekorra kaudsem või äärmiselt detailne kirjeldus. Laulus *Küll olli juba pikk ja pime öö* on kirjeldatud Muhu uuemates lauludes üsna populaarset õhtuti neidudele külla minemise käiku.

Küll olli juba pikk ja pime öö,

ei tee nüüd raskust poisile.

Mis sest, et maailm eksind teelt

vaid kinkis linna pooled ööd.

Ja ilma pika jututa,

siis teki all ju olli ta.

Küll neiu vaene värises,

kui rinnal ronib raske mies.

Ta rõõmu pärast kiiratas,

kui poisil passis parajast.

Ta tegi aga poisil pika pai

ja mitu keele musu sai.

Kui aetud poisil tahtmine,

siis alles neiul algas vaev.

Akkas ümber poisi kaela,

ta ütles tee veel, ära keela.

Too poiss takseeris omal jõul,

kus on siis ehtsal kõigil pool.

Neid siis kella peose võttis,

kõtistas ja õerus ise.

Takka tulli enne valjust,

neiu ennast otsa muljus.

Laskis liikuda kõik värgid,

nii et seljas suitsvad särgid. /../¹⁶⁷

Eelmise laulurühmaga on sarnased laulud, kus pilgatakse või naerdakse (mitte tingimata halvustavalt) naise seksuaalsust, partnerivalikut ja kogenematust. Ehkki tõenäoliselt on laulu autoriteks olnud eelkõige mehed, käsitletakse naiselikku seksuaalsust lauludes läbi mõlema sugupoole silmade. Mehelik pool naerab sageli naiste partnerirohkust, naiselik pool eksponeerib oma seksuaalset aktiivsust. Näiteks on 1975. aastal salvestatud laul *Mullu mina lootsin pruudiks saada*, milles naisterahvas kurdab oma kontrollimatu seksuaalsuse üle, mille tulemuseks on vallaslaps. Laulu alguses on omistatud süü mehele, ent naissoost laulu-mina pöörab laulu lõpus süü enesele.

/../ Mis mina siga sisse lassi,

hunti oma oetele võtsi.

Pöörane a'as põlved lahti,

vallatusega sai jahti.

Ise mina alt ka andsin jooni,

müüsin oma neiu krooni. /../¹⁶⁸

Samal ajal võib naise seksuaalne aktiivsus olla vahendatud ka moraali lugemata ja hinnanguid andmata. Laulu *Liisu ütles* sõnades on tegemist on naisepoolse seksuaalsele tegevusele ahvatlemisega, mis tegelikult võib olla meestepoolne isiklike ihade naistele projitseerimine. Võib olla on sellise lauluga naiste ihade üle naerdud, ent sõnatasandil see niimoodi ei avaldu.

Liisu ütles: Lööme lusti!

Lükka sa minu reied püsti.

Katsu sa minu karvamäge.

Tükk oli metsa, teine lage.

Ääri kaudu on tal mägi,

Keskelt välja jookseb jõgi.¹⁶⁹

¹⁶⁷ RKM, Mgn. II 2647 j < Kingissepa, raj., Suuremõisa k. [Muhu] – M. Kivisoo ja Moskva telefilm < mees, snd. 1914. a., mees, snd. 1905. a., mees, snd 1906. a., mees, snd. 1912. a. (1974). Lit: E. Tampere 1991.

¹⁶⁸ RKM, Mgn. II 2696 e < Kingissepa raj., Kantsi k. [Muhu] – I. Rüütel, K. Salve ja O. Kiis < mees, snd. 1905. a. ja mees, snd. 1906. a. (1975). Lit: E. Tampere 1991.

¹⁶⁹ ERA II 130, 379 (128) < Muhu, Hellamaa v, Lalli k, Põllu t – Richard Viidalepp < mees, 80 a. (1937).

Seksuaalse aktiivsuse kõrval on huumori allikana kasutatud ka naisterahva seksuaalset kogenematust. Näiteks on laul *Sõrme arstimine*, kus arst käsib neiul paises sõrme suguelunditesse pista, siis saavat see terveks. Kogenematu neiu teeb seda ja sõrm paraneb. Arstile näitama minnes tahab arst ka enda „sõrme“ parandada, alles laulu lõpus selgitab neiu ema neiu, mis juhtunud on.

*././ Siis tüdruku viis voodi ta
Ja hakkas sõrme arstima.
Küll hirmsasti see paistetas,
Tal küünt polnd enam olemas.
Ei läinud kaua aega ka
Siis hakkas mäda jooksema.
Ja sõrm, mis kõva nagu kiisk
Sai pehmeks nii kui silgu niisk.
Siis tüdruk kodus emale
Seal rääkis et ta tohtrile
Ka tema sõrme terveks tein,
Ja mis ta muud veel linnas näin. /..¹⁷⁰*

Kogenematus ei pruugi väljenduda mitte ainult seksuaalses tegevuses, vaid inimkeha tundmises laiemalt. Jõulude ajal populaarne olnud laul „*Vat jõuluaal kui palju kust*“ pilkab noort naist, kes ei ole enne mehe suguelundit näinud ning ei tea, et peale urineerimist seda raputada võib. Huvitava lisandusena on sisse toodud eestlaste-sakslaste vastandus – noor ja kogenematu naisterahvas kuulub sakslastest mõisnike hulka.

*Üks preili, kellel teadmata
Et kella võib ka raputa
Ta ütles aru andma pead,
Miks vaevad sa seda väetima.¹⁷¹*

Naise seksuaalsusega võib seostada ka lauludes kujutatud prostitutsiooni. Selle temaatika puhul on sündmuspaigana lauludesse lisandunud linnakeskkond.

¹⁷⁰ EFA Kolk 12, 27/9.

¹⁷¹ EFA Kolk 12, 3-5.

Prostitueerivad naised paigutatakse tegutsema linnades asuvatesse bordellidesse või kirjeldatakse nende tööpäeva tänavatel. See on teistest teemadest enam sattunud pilke ja halvustava suhtumise adressaadiks. Laulus *Minu viimne laev oli Inglisboks*, mis räägib laevalt maale tulnud, so lepingu lõpetanud meremehe õhtust sadamalinna, kust ei puudu ka ohtralt alkoholi ja raha eest saadavaid naisi. Prostituutidesse suhtub laulu peategelane üleolevalt, sest tal on piisavalt raha, et neid kasutada.

*Viru väraval mind ootsid
litsid mõtlesid ja lootsid.
Raha aisu tunda said need,
mul järel jooksvad kui aid.¹⁷²*

Realistlikus käsitluses esineb ka nõ soovunelmaid vahendavaid laule. Peamiselt on tegemist erootilisest kogemusest unistavate või erootilisele füüsilisele kontaktile kutsuvate lauludega. Üsna mitmes laulus peegeldub fantaasia aktiivsest naispoolest, kus kogenematut meesterahvast juhendab kogenud naine, kes on siinsetes lauludes ka põhiline vahekorrale keelitaja. Ka laulus *Neiu õpetus* kurdab naine, et mees teda kuidagi erootiliselt katsuda ei taha.

*/../ Ei magatan mina muidu sind,
sa kuskilt poolt ei katsu mind.
Need ööd, mis sa mo juures käind,
Need on kõik tühja tuulde läind. /../¹⁷³*

Ühel juhul, laulus *Vanapoisi häda*, on lauljaks vanapoiss, kes igatseb Eeva-taolist naist, kes teda patuteole keelitaks.

*/../ Seesama ühe õunaga
Ta ära petnud Aadama.
Mis Aadam Eevaga tein ees,
tahab järel teha igamees.
Üks neiu on see Eeden ju
Tal allpool naba keeltud puu. /../¹⁷⁴*

¹⁷² RKM, Mgn. I 5 h < Muhi khk., Suuremõisa k. – I. Rüütel, O. Kiis < mees, snd. 1914 Suuremõisa k.; mees, snd. 1909 Suuremõisa k.; mees, snd. 1913 Liiva < Suuremõisa k. (1974). Lit. R. Uustulnd 1992 ja E. Tampere.

¹⁷³ EFA Kolk 12, 44/5.

Omaette laulurühma moodustavad laulud, milles räägitakse suguelundite avalikust eksponeerimisest ja teistest tabulistest tegevustest nagu roojamine, urineerimine ja peeretamine. Regilaulude puhul on arutletud, kuivõrd on taoline huumor mõistetav tänapäeval – pigem tekitab see mõistmatust ja mõjub lapsikult (Kalkun, Sarv 2014: 104). Kindlasti on ka tänapäeval publikut, kes neid teemasid naljana naudivad, ent võib oletada, et ühiskonna moderniseerumisega, koolihariduse levikuga ja nendest tulenevate üldiste kultuurimuutustega 19. sajandi teisel poolel (vt Vunder 2008) vähenes sellise huumori tarbijate ring.

Suguelundite paljastamist kirjeldavatest lauludest on tuntuim lugu *Ümber Muhu laul*, kus laulik liigub mööda Muhu külasid ja peresid ning mingil hetkel tulevad talle vastu kahe küla neiud, kelle suguelundeid laulik siis kas näeb või nendest fantaseerib ning näitab neidudele oma suguelundit. Laulu lõpuski viitab laulik veelkord oma suguelunditele kui *reisipassile*, mida soovijad võivad vajadusel näha.

*Kus küsib keegi: kes on ta,
Kas Muhu saares reisin kaa?
Siis kosten ma: üks kõija poiss,
Kel lapi all on reisipass.
Mis neiud võivad lugeda,
Kui juhtub nii et mätlik maa,
Küll jõgede ja soonte peal,
Minu pass saab üles loetud seal.*¹⁷⁵

Roojamise, rooja või urineerimisega seotud laulud on samuti sageli seksuaalse läbielamisega seotud, täiendades näiteks vahekorra kirjeldust, olles selle realistlik (laulus *See oli Kaegu Andrei poiss*)

*/../ Siis tunni aja pärast ka
Sai neiu kusi jooksema /../*¹⁷⁶

või kujundlik täiendaja (laulus *Kell tagus nurkas*)

*/../ Ära sa valjult peereta,
mul praegu panna isu.*

¹⁷⁴ EFA Kolk 12, 108.

¹⁷⁵ ERA II 191, 299-306 (19) < Muhu, Kansi, Jürivärava – Richard Viidalepp < mees, 71 a. (1938).

¹⁷⁶ EFA Kolk 12, 6-7 (2).

*Ma panen nii, et kusi must
ja sitt kui valge nisu.*¹⁷⁷

Realistliku seksuaalsuse äärmuslikumate näidetena on lauludes kasutatud selliseid tabulise seksuaalsuse avaldusi nagu sodoomia ja nekrofilia. Tõsi, neid teemasid ei esine väga arvukalt. Kujutamisaad nendes ei ole hinnanguid andev vaid meelelahutuslik ning käsitleb olukorda pigem neutraalselt. Kalkun ja Sarv on sarnaste regilaulude puhul märkinud, et tõenäoliselt on mõningad teemad tänapäeval enam tabustatud kui laulude loomisajal ning sodoomia võib olla üks nendest (vt ka Kalkun, Sarv 2014: 105). Siinne laul *Muru Mats* (tuntud ka nime all *Utsa pale*) võib olla näiteks, et regilaulu-aegne arusaam sodoomiast jõudis üle kanduda veel uuematele rahvalauludelegi.

*././ Teise käega teisest kõrvast
Nii ta seale sisse servas.
Esmalt töö ei läinud hästi,
Katsus põlvil, katsus püsti.
Äkki tõusis kükakile
Tõmbas uitsa perse sülle.
Aga siis oli ime hästi.
Mardil siis läks sisse tõesti. ././*¹⁷⁸

3.2.4. Kuulujutuline ja pilkav käsitluslaad

Kuulujutulise ja pilkava kategooria kasutamine on uuema rahvalaulu puhul mõnevõrra problemaatiline, õigupoolest tekitab segadust selle nimi. Ka seksuaalsusega seotud realistlike teemade hulgas on palju neid, mis kedagi pilkavad ning kuulujutt on oma olemuselt pigem selja taga ja oletamisi rääkimiseks, laulmine on seevastu üsna otsene ja avalik viis midagi välja öelda. Samuti on see laulurühm oma seksuaalsuse kirjelduselt sarnane realistliku seksuaalsusekujutusega, vahekordi ja seksuaalset käitumist vahendatakse tõsielulise täpsusega. Põhiline vahe realistliku ja pilkava kategooria puhul seisneb viimase adresseerituses konkreetsetele isikutele. Muhi laulude puhul pean vahet

¹⁷⁷ EFA Kolk 12, 82.

¹⁷⁸ EFA Kolk 12, 65/6.

tegemist oluliseks, sest selgelt äratuntavatest või lauludes kirjeldatud paikade järgi „koju aetavatest“ muhulastest jutustavaid (ka mitteobstsöönseid) olustikulisi laule esineb Muhust jäädvustatud rahvaluule hulgas tuntavalt palju. Siinses laulurühmas ongi põhiliselt tegemist nimeliselt välja toodud või laulu loomisajal äratuntavate isikute seksuaalse tegevuse kirjeldamisega. Lisaks iseloomustab selle kategooria laule see, et eelmisest kategooriast enam on siinsetel lauludel külakroonikalik roll ning nii mõnigi laul võib olla toiminud kuulujutu laadselt. Teemaderingis on lahendatud armukadeduse küsimusi – pruudiks soovitud neiu pilgatakse peale tüdrukust ilma jäämist lauliku poolt seksuaalselt aktiivseks või pilgatakse tuttavaid neidusid lihtsalt nende seksuaalsete omaduste poolest. Lauludes vahendatakse ka kogukonnasiseseid probleemteemasid nagu kellegi vägistamine või antakse hinnanguid kogukonnaliikmete seksuaalsele käitumisele. Siia liiki kuuluvad ka kellelegi kättemaksuks tehtud laulud. Olen kuulnud jutte, et näiteks laul „*Laul Tupenurmest*“, kus kirjeldatakse Tupenurme küla tüdrukuid kui roppe, kiimaseid joodikuid, on olnud selle küla tüdrukutele kättemaksuks tehtud. Põhjust pole õnnestunud välja selgitada.

*././ Neiu kari vastu tulid
Ise viinast purjus olid.
Sest Lauri viinamärjukes
See annab julgust kõigile.
Ivan võeti pikka maha.
Ei me tee sul palju paha.
Aga siis ei olnud nalja
Kell tal võeti püksist välja. ././¹⁷⁹*

Siia kategooriasse kuuluvad ka mitmeid sellised laule, mille puhul võib arvata, et kunagi on tegelaste isikud vähemalt külatasandil teada olnud, ent arhiivi jõudnud variantides ei ole need enam laulu sisu põhjal täpselt kindlakstehtavad. Järgnevas laulus *Rinsi kirgu laul* on räägitud kolmest Hellamaa küla neiust, kes arvatavasti on eelistanud mõne kaugema kandi poisse ja seeläbi pilkelaulu ära teeninud:

*././ Kolm neidu mõisa põllu seest
Kes kiitust teeninud mu käest*

¹⁷⁹ EFA Kolk 12, 12/3.

See on üks tore neiu liik
Neil Hellamaal on elupaik /../
/../ Ma tunnen mitut neidu sealt,
kes andvad poistel õlma-alt.
Neist kolmest pea kelmidest
nüüd laulge poisid kellel lust.
Mis moodi nende elu viis
ja köidud Rinsi kirgu reis.
Sest on nad poiste jutu all,
kel südamed külmad kõikidel.
Nüüd üksi nende armuksed
on peenid linna hulgused.¹⁸⁰

Ehkki küllaltki paljude laulude puhul on selgelt tunda ärapanemist ja sõimu, on suurem rõhk selle kategooria lauludes siiski huumoril. Samuti esineb mõningal määral kuulujutulisi laule, mis ei pruugi oma olemuselt tingimata halvustavad olla. Nende puhul võib oletada, et tegemist on olnud laululooja tuttavatega, kes nalja saamiseks on laulus mõnevõrra obstsöönssesse olukorda asetatud. Üksikute eranditega on laulude pilkeobjektis olnud valdavalt ikkagi naisterahvad. Naerdud on ka tuttavaid mehi, ent obstsöönsselt kirjeldatakse neid pigem harva. Üheks selliseks vormiks on meeste omavahelise pühadeaegse käitumise kirjeldamine, kus põhirõhk on joomisel ja urineerimisel nagu kirjeldatud laulus *Kui mina käisin mõisas korral*:

/../ Siis seal mõisa suures toas
Sääse-Ants oli pitkas moas
Tal toru talgu märga täis
Et ots tal püksist välja köis
Seal viiuliga Känkri jooksis
Nõnda, et tal t... tõusis. /../¹⁸¹

Külasisese „kollase ajakirjanduse“ meelisteemaks olid ikkagi noored naisterahvad ja nende käitumine, millele lauludes lisati seksuaalseid nüansse, mida tihtipeale ka

¹⁸⁰ ERA II 255, 78-86 (14) < Muhu – Vassili Põld (1939).

¹⁸¹ EK RK I 65, 239/40 (1) < Muhu, Ridasi k – Anita Rõõm, Mare Luuk, Andrus Esko, Ivo Linna < mees, 92 a. (1968).

ebaõiglaselt võimendati. Järgnevalt *Ennu Ruudu laulus* antud iseloomustus ühele peretütrele:

*../ Siis tuli jutt mul selle peal
Kas poissa käib ka paastu aal
Siis vastas Ruudu uhkest mul
Siin poissa käib küll igal ööl
Neid sisse laska ma ei taha
Sest oma küla poisid nad
Ei taha ma neid sallida
Nad heast ei oska magada
Ei põlve vahel aja nad
Vaid rahuliste magavad
Ja piibu suitsu laskvad nad
Mis mina ei või sallida ../¹⁸²*

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude puhul ilmneb, et eelistatud on enamasti ikkagi realistlikke, igapäevaelule lähedasi ja tuttavaid seksuaalsusega tegelevaid teemasid. Fantastilise temaatikaga laule on Muhus küll esinenud, kuid obstsöönsete laulude puhul on tegemist pigem roppus-roppuse-pärast-tüüpi, sageli keelemänguliste lauludega, mis on edastatavale sõnumile irreaalse kuju andnud. Seetõttu kumab ka fantastiliste teemade taga pigem nõ kahe jalaga maa peal suhtumist. Üleloomulik ja muinasjutuline maailm on jäänud regilaulutraditsiooni. Uuema rahvalaulus esinevate teemade puhul on Muhus üsnagi populaarne olnud personifitseeritud ärapanemine, pilge ja kuulujutulisuus. Võimalik, et uuem rahvalaul võimaldas regilaulust enam tegeleda sotsiaalsete pingetega ja laululiigi teistsugune vorm tegi lihtsamaks kellestki konkreetsest rääkimise. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude liigitamine näitas, et obstsöönsus, mis Muhu laulude puhul väljendus peamiselt seksuaalsuse kujutamises, on keerukas ja heterogeenne nähtus, millele on konkreetseid raame küllaltki raske anda.

¹⁸² ERA II 255, 59/69 (10) – Vassili Põld (1939).

3.3. Jutustaja vaatepunkt ja laulutegelaste sugu

3.3.1. Jutustaja vaatepunkt

Kirjandusteaduse seisukohalt on autor teose looja. Autori kaudu peegelduvad teoses tema ajastu ideed ja maailmavaade ning üldised probleemid, mis on autori ajale iseloomulikud. Samuti seab ajastu autori mõtlemisele teatud piirid, st ta saab lähtuda ainult enda ajastule omastest väärtustest, normidest ja teadmistest. (Annus 2007: 142-144) Muhu uuemate rahvalaulude, ka obstsöönsete laulude lauljad ja kogukond olid terve uuema rahvalaulu elavas traditsioonis olemise vältel (19. sajandi lõpust 20. sajandi teise pooleni) vähemalt osaliselt teadlikud laulude autoritest (nt ptk. 3.1.1. oli juttu kolmest Muhu laulumestrist). Ehkki enamuse Muhust arhiivi kogutud laulude autoreid pole praegu võimalik enam välja selgitada, on need laulud konkreetse autori või autorite poolt kunagi loodud. Laulude sisus kajastuvad loojate arusaamad, mis iseloomustavad tervet ajastut ja mida on võimalik analüüsida ja tõlgendada ka tänapäeval.

Selles alapeatükis on minu eesmärk vaadata, kelle hääl kõlab lauludes ja milliseid ajastuomaseid hoiakuid seksuaalsetele suhetele ja üldisemalt sugudevahelistele suhetele see väljendab. Selleks on kõigepealt vaja teada saada, milline sugupool lauludes kõneleb, kelle vaatepunktist nähakse lauludes seksuaalseid ja sugudevahelisi suhteid, sh kummast soost mina-jutustajat enam kasutatakse ning kui seksuaalselt aktiivsena teda lauludes kujutatakse. Jutustajahoiakuid analüüsides näeme ka seda, kumma soo esindajaid on jutustaja (ja ühtlasi laulu autori) poolt enam kujutatud seksuaalselt aktiivsetena, seksuaalset tegevust initsieerivatena juhul, kui jutustaja või minategelane ise laulus seksuaalselt aktiivsena ei esine.

Olenemata sellest, kas laulu autor on teada või unustatud, nagu enamike Muhu uuemate rahvalaulude puhul, on laulus kujutatud tegevus esitatud alati kellegi vaatepunktist. Sarnaselt kirjandusteosele antakse ka Muhu uuemate rahvalaulude puhul vaatepunkti edasi jutustaja kaudu. Kirjandusteaduslike vaatepunktiteooriate seisukohalt on jutustajahoiakud mitmekesised ja paljude omadustega. Jutustaja võib asuda loo sees, olles selle pea- või kõrvaltegelane, ta võib asetseda tekstist väljas, andes tegevust edasi neutraalselt või omapoolsete selgituste, hinnangute ja arvamustega. Tekstisisene

jutustaja võib lähtuda vaid teadmistest, mida autor on omistanud tegelasele, või olla kõiketeadev, st jälgida piiramatult, otsekui jumaliku pilguga kõike loos toimuvat ja avada seda ükskõik, millise nurga alt. (Lias 1992: 556)

Kirjandusteoreetiku Epp Annuse sõnul jagunevad jutustajahoiakud kolme suuremasse rühma:

- 1) Mina-jutustaja: tegevust vahendatakse esimeses isikus, oma piiratud vaatepunktist lähtuvalt.
- 2) Tema-jutustaja: tegevust vahendatakse kolmandas isikus, tegelasest lähtuv piiratud vaatepunkt võib liikuda mitme tegelase vahel.
- 3) Kõiketeadev jutustaja: piiramata vaatepunktiga ning väga liikuv, analüüsiv või kuivalt kirjeldav, suudab lugeda tegelaste mõtteid. (Annus 2007: 158-160)

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude puhul ilmnes, et ka eelmainitud jutustajahoiakute ehk jutustaja vaatepunktide sees leidub mõningaid erisusi. Näiteks tekkis probleem jutustaja vaatepunkti leidmisega juhtudel, kus minajutustaja loo tegevusest osa ei võtnud, ent oli laulus sellegipoolest esindatud. Või siis juhul, mil kogu laulu süžee oli edasi antud dialoogi vormis, mehe ja naise kahekõnena. Nende probleemide lahendamiseks otsustasin kasutada mõningaid kirjanduskriitiku Norman Friedmani (1955) poolt välja töötatud ja artiklis „Point of View in Fiction“ avaldatud kitsamaid jutustajahoiakuid. Otsustasin kasutada nelja üldisemat kategooriat:

- 1) Kõiketeadev toimetaja – omapoolsete hinnangute ja arvamustega rikastatud sündmuse kirjeldus, jutustaja kohalolek on tajutav, kasutab sageli „mina“ või „meie“ vormi, kuid oskab lugeda ka tegelaste mõtteid.
- 2) Peategelane e mina-jutustaja – tegevust vahendatakse läbi minategelase silmade, vaatepunkt on piiratud ainult jutustaja teadmistega.
- 3) Tema-jutustaja – tegevust vahendatakse kolmandas isikus ning kirjeldus on piiratud karakterile autori poolt omistatud teadmistega.
- 4) Tunnistaja-mina – mina-jutustaja erivorm, mille olen kohandanud obstsöönsete laulude jaoks. Selle vaatepunkti puhul võib jutustaja olla küll peategelane, ent seksuaalse tegevuse ilmutamisel, millest jutustaja ise aktiivselt osa ei võta, jääb minajutustajale tunnistaja roll. (Friedman 1955: 1169-1176)

Jutustaja vaatepunkti kõrval pakkus mulle eelkõige huvi, keda kujutatakse analüüsitavates Muhu obstsöönsetes rahvalauludes seksuaalselt aktiivsena. Seksuaalse aktiivsuse kujutamist ehk seda osa laulust, mis laulu obstsöönseks muudab, pidasin ka vaatepunkti määrates sageli primaarseks. Näiteks kui mõningate laulude loo jutustaja tundub esialgu peategelasena, siis tema poolt kirjeldatud seksuaalse tegevuse puhul olen vaadelnud peategelasena seksuaalselt aktiivseid karaktereid – jutustaja asetub kõrvaltvaataja ehk tunnistaja rolli. Et uuemad rahvalaulud võivad teinekord koosneda mitmest omavahel nõrgalt seotud või süžee seisukohalt täiesti sidumata episoodist (näiteks keset laulu muudetakse teemat ja kirjeldatakse hoopis uut sündmust), siis tuli ette, et laulu alguses arendati süžeed mina-jutustaja vaatepunktist, ent mingiks hetkeks oli mina-jutustaja tekstist välja tõrjutud ja seksuaalset tegevust kirjeldati hoopis kolmandas isikus nagu poleks mina-jutustajat laulu alguses esiplaanil olnudki. Sellistel juhtudel võtsin vaatepunkti määramisel aluseks, milline jutustajahoiak on seksuaalset tegevust vahendades domineeriv.

Alljärgnev tabel iseloomustabki Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes domineerivaid jutustajavaatepunkte. Arvude kõrvutamise peamine eesmärk oli saada statistiline ülevaade, mis tüüpi jutustajahoiakut esineb Muhu obstsöönsetes lauludes kõige enam ehk millist vaatepunkti kasutati laule luues kõige rohkem ning millist kõige vähem. Sarnaselt laulude liigitamisele käsituslaadi alusel ei arvestanud ma arvulises statistikas sama laulu variantidega, sest jutustaja vaatepunkt oli teisendites sama.

Jutustaja vaatepunkt	Laulude arv
Kõiketeadev toimetaja	43
Peategelane e mina-jutustaja	26
Tema-jutustaja	21
Tunnistaja-mina	9

Tabel 3. Eri jutustaja-vaatepunktide kasutamise sagedus obstsöönsetes lauludes.

Kõiketeadev toimetaja. Kõiketeadva toimetaja vaatepunkti iseloomustab piiramatus, st jutustus ei ole piiratud tegelaste teadmistega, vaid jutustaja teab ise kõige kohta kõike. Jutustaja kohaolek loo teemaarenduses on tajutav. Ta kirjeldab toimuvat, ent edastab

tegelaste mõtetele ja tegudele lisaks omapoolseid arvamusi, hinnanguid, tundeid jms. (Friedman 1955: 1169-1172) Muhi obstsöönsetes uuemates rahvalauludes esineb kõiketeadva toimetaja vaatepunkti kõige enam. Peamiselt väljendub see repliikides, kus võtab sõna laulik ise. Jääb mulje, nagu lisaks inimene, kes seda laulu parajasti esitab, laulule omapoolseid kommentaare.

Laulikupoolset sõnavõttu esineb väga tihti näiteks laulu sissejuhatuses, kus laulik kutsub oma lugu kuulama või lihtsalt laulu sisse juhatab.

*Nüüd Muhumaa on lauluga
nii kuulus kui Itaalia,
sest selle saare noored mehed,
ma kirjutan teil mõned tähed.
Ärge seda pange imeks,
esimene tüo mul vilets.
Ma siiskit sõnad kokku sian
ja tütarlastest laulma pian. /..¹⁸³*

Samuti võib jutustaja anda tegevuse keskel tegelastele ja/või tegevusele hinnanguid või kommenteerida tegevuse najal üldisi tõekspidamisi. Järgnevas näites on laulik õigustanud meestegelast, kes paljast naist nähes seksuaalselt erutus.

*/.. Kes mõistab Aadamale süüid,
see laulu sees ma noomin teid.
Ai-ai-aa, tale-rale-raa,
see laulu sees ma noomin teid.
Ma ütlen pane tähel vend,
ka loomal augu katteks änd.
Ai-ai-aa, tale-rale-raa,
ka loomal augu katteks änd.
Kui inimesel pal'jas see,
kas see siis silmaimu ei tee.
Ai-ai-aa, tale-rale-raa,*

¹⁸³ RKM, Mgn. I 2 e < Muhi khk., Suuremõisa k – I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis < mees, snd. 1906. (1974). Lit. R. Uustulnd 1991 ja E. Tampere.

*kas see siis silmaimu ei tee. ./.*¹⁸⁴

Kõiketeadva toimetaja vaatepunkti puhul on üsna sage ka laulu lõpetamine laulikupoolse kokkuvõttega. Tegevuse lõppedes järgnevad laulikupoolsed lõpetussõnad, mis võivad olla mõeldud moraalina või siis ütlevad otse, et laul hakkab läbi saama. Sageli iseloomustab laulik mõne sõnaga ka laulu ennast, andes selle õnnestumisele või väljenduslaadile omapoolse hinnangu.

*./ Ma olen laulu valmis tein
ja mõnes kohtas ropuks läin.
Kui teistkord rohkem aega saan,
siis uuest ümber parandan.
Ja kui ma ükskord ära suren,
see on tüdrukute mure,
et nad mind siis maha matvad
ja minu aua äärel nutvad.
Paluvad mul õige armu,
munnid jäävad mulla põrmu.
Et nad mind säält väljab kisu,
nendest ei saa keegi kasu.
Siis vaik ja rahus on minu haud
ja tüdrukutel poiste põud.*¹⁸⁵

Sellise vaatepunktiga lauludes on seksuaalne tegevus seotud karakteritega, keda kirjeldatakse kolmandas isikus. Nemad on lauludes need, kes astuvad vahekorda, väljendavad oma erootilisi unelmaid ja soove jms. Jutustaja seksuaalsesse tegevusse üldiselt füüsilisel kujul ei astu ja asub tegevusest „väljapool“. Obstsöönsusi võib jutustaja küll väljendada näiteks tabulise keele, ropu sõimu vm kaudu. Eelnevaski näites on jutustaja kasutanud tabulist keelt.

¹⁸⁴ RKM, Mgn. I 5 f < Muhu khk., Suuremõisa k. – I. Rüütel, O. Kiis < mees, snd. 1914 Suuremõisa; mees, snd. 1909 Suuremõisa k.; mees, snd. 1913 Liiva < Suuremõisa k. (1974). Lit. R. Uuustulnd 1992 ja E. Tampere.

¹⁸⁵ ERA II 255, 41/7 (6) < Muhu – Vassili Põld (1939).

Peategelane ehk mina-jutustaja. Populaarsuselt järgmine vaatepunkt Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes on peategelase ehk mina-jutustaja vaatepunkt. Peategelase-kesksetes lauludes on jutustajast saanud tegelane loos, tegevust nähakse läbi tema silmade ning ta ise võtab sündmustest aktiivselt osa. Kirjeldatakse ainult seda, mida näeb, mõtleb või teeb peategelane. (Friedman 1955: 1175-1176). Ka seksuaalselt aktiivseks tegelaseks, seksuaalsete tegevustega seotud või muu obstsöönsuse väljendajaks on nende laulude puhul alati mina-jutustaja.

*Ükskord neiu hirmsast oigas,
ja mind viimaks kohtu kaibas.
Et ma olen teda nikkunud,
ja tema riista rikkunud.
Siis mind vaest meest võeti kinni,
tohter järel vaatas munni.
Ja munni tema mõõtis vaksaga,
olin uksest välja korraga,
peasin ma sellest pargist,
aga mis oli neiu argist. ./.*¹⁸⁶

Samasse jutustaja-kategooriasse kuulub näiteks ka juba varem korduvalt mainitud *Ümber Muhu laul* (vt. 3.1.1.), kus laulik rändab mööda Muhumaa külasid ja kirjeldab isiklikust vaatepunktist, mida näeb ja milliseid inimesi kohtab. Ka suguelundite paljastamise stseeni vahendab mina-jutustaja nii, kuidas tema asja nägi.

Tema-jutustaja. Tema-jutustaja puhul kõneldakse toimunud kolmandas isikus. Toimuvat vahendatakse tegelaste piiratud vaatepunktist, kuid vaatepunkt võib liikuda ühelt tegelaselt teisele. (Annus 2007: 159) Oluline on, et tema-jutustaja vaatepunkti puhul puudub mina-kujuline või eristatav kõiketeadva autori hääl ning karakterite tegevust juhitakse umbisikuliselt (Friedman 1955: 1172-1174). Kui kõiketeadva toimetaja vaatepunkti puhul ei olnud alati üheselt aru saada, kes kannab laulus peategelase rolli, kas jutustaja ise või mõni tegelane, kes laulus kujutatud tegevuses

¹⁸⁶ RKM, Mgn. II 3680 (10) < Muhu, Koguva k. – E. Säde < mees, snd. 1906, Bernhard Tuulik, snd. 1915 ja mees, snd. 1909. (1977). Lit: Riina Rehe ja E. Tampere 1992.

figureeris, siis tema-jutustaja puhul on peategelaseks alati üks laulus esinevatest karakteritest. Sellest tulenevalt on nende kanda ka seksuaalne tegevus. Tema-jutustaja vaatepunkti kasutavate laulude hulgas on levinumad minevikuvormis kirjeldatud realistlikud (igapäeva) sündmused nagu õhtul meeldivale tütarlapsele küllaminek.

*Ei sie teind raskust poisile,
mis sest et vahest eksi ties.
Sai neiu juure puolest üöst
ja ilma pika jututa
poiss teki alla puges ka.
Siis neiu (aga) rõõmust värises
(aga) soarlane sina oled ere,
pitk ja lai on sinu pere.
Sina tellid ennast põrgu,
igavese tule orgu.
Sa ei sünni teiste ligi,
sest ei soa sina taevariiki.¹⁸⁷*

Tema-jutustaja kategooriasse paigutasin ka osad keelemängulised, katkendliku või puuduva süžee laulud, kus mina-jutustaja häält ei esine, kuid kus ei saa rääkida ka ühegi teise konkreetse karakteri tegevusest. Friedmanil (1955: 1172-1173) on kõiketeadva toimetaja vaatepunkti kõrval välja toodud veel erapooletu kõiketeadev hoiak, milles jutustatakse neutraalselt kolmandas isikus ja jutustaja hoidub omapoolsest tegevusse sekkumisest ning hinnangute ja selgituste andmisest. Olemuselt sobiksid eristamatu vaatepunktiga laulud just selle kategooria alla, kuid kuna selliseid laule ei esine väga palju, siis sobib tema-jutustaja kategooriat ka üldistavalt nende laulude puhul kasutada.

*Sire vare, sire vare
Siksit naada.
Kuksit, seda pole kuskilt saada.
Kopik maksab koinimine*

¹⁸⁷ RKM, Mgn. II 3680 (3) < Muhu – E. Säde < mees, snd. 1906, mees, snd. 1915 ja mees, snd. 1909. a. (1977). Lit: Riina Rehe ja E. Tampere 1992.

*Teine selga ronimine.
Kaks kopikit karva kulu
Neli neiu vitu valu.¹⁸⁸*

Tunnistaja-mina. Tunnistaja-mina vaatepunkt on niisiis mina-jutustaja erivorm. Selle kategooria puhul esineb loos minategelane, kes ei ole peategelane ning kes ise ei vii põhitegevust edasi. Sündmuste käiku ja teisi karaktereid vaadeldakse läbi minategelase piiratud vaatepunkti. Erinevalt kõiketeadva toimetaja vaatepunktist on tunnistaja-mina ise loo tegelane. (Friedman 1955: 1174-1175) Muhi obstsöönsete uuemate laulude käsitles on tunnistaja-mina vaatepunkti eraldi väljatoomine minupoolne rõhutus, et näidata, milliste karakterite kaudu, lisaks peategelasele, on veel seksuaalset tegevust edasi antud. Muhi obstsöönsete laulude puhul pidasin oluliseks vaadata laulu teemaarendust seksuaalsest tegevusest lähtuvalt ja siinsetes, tunnistaja-mina vaatepunktiga lauludes ei ole minategelane ise seksuaalselt aktiivne, vaid ainult kirjeldab oma kogemust nähtust või kuuldust.

Järgnevas näites plaanib mina-jutustaja pruudile külla minna, kohale jõudes leiab ta eest palju võõraid mehi.

*././ Kui ma uksest sisse astsi,
mõitlesin, et olen üksi.
Tubatäis oli võõruid mehi,
eri küsida ei tohi.
Poisid niikui sõnnikari,
kõigil keema läinud veri.
Tõmbasivad püssid vinna,
tahtsid märki laskma minna.
Kui oli kustund tuleiha,
nägin ma üht paljast kiha.
Küll nad sihtsid, juhtsid kaua,
kõrvale aan püssiraua.
Tiiu oidis märgilauda,*

¹⁸⁸ EFA, Kolk 12, 56 (2).

*nii et ükskit kuul kauda.
Kuulid joosid ühte auku,
ühegil põlnd kuulda pauku.¹⁸⁹*

Niiöelda ümberküla laulude seas võib esineda ka tunnistaja-mina vaatepunkti, kui jutustaja, kes muidu ühest perest teise (külast külla) rändab ise seksuaalselt aktiivne ei ole (vrd *Ümber Muhu lauluga*, kus jutustaja ise suguelundeid näitab):

*Mul Rässa randas väike koht,
kus tihti tühjaks läheb kõht.
Siis lähen ma välja luurama
ja ilma elu uurima.
Sealt paistab Järve patarei,
kust tihti ma ka üle käin.
Siis paistab silma kivitee,
ei nüüd ma enam eksi ää.
Nüüd veidi ringi vaatsin ma,
kui sirge see peaks olema.
Kui kilomeetri ära käin,
siis pöördu peale seisma jäin.
Seal maha löödud väike post,
kus venelased söötvad hoost.
Siis nägin seal ka majakest,
ei tea kes siin peaks olema.
Võib ära öelda iga mees,
tal punane kardin akna ees.
Siin elab kuulus ... Leena,
ei tema kroonu meestel keela.
Ta ütleb: ühe õhtuga
võib terve meeskond proovida.
Kord seal elas leitnant Maks,*

¹⁸⁹ RKM, Mgn. I 3 h < Muhu khk., Suuremõisa k. – I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis < mees, snd. 1909 Suuremõisa k.; mees, snd. 1914 Suuremõisa k.; mees, a. 1913 Liiva k.; mees, snd. 1906 Kantsi k.; mees, snd. 1905 Liiva < Kantsi. (1974). Lit. R. Uustulnd 1991 ja E. Tampere.

*see oli täiesti riksi-raksi.
Ta päeval voodis Leenaga
ja öösel oma naesega. /..¹⁹⁰*

3.3.2. Laulutegelaste sugu

Andreas Kalkun on setu autobiograafiliste laulude kohta öelnud, et neid ei saa kuidagi pidada sooliselt neutraalseteks tekstideks, sest sugupoolte sotsiaalne ja majanduslik positsioon peegeldub ka rahvaluules. Tema sõnul peegeldavad ja kindlustavad rahvalaulud sugudevahelisi stereotüüpe ja tõekspidamisi, kuid lubavad väljendada ka oma sotsiaalset rahulolematust, viha jms. (Kalkun 2003: 7-8)

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude puhul on tunda meeste maailma domineerimist. See väljendub nii laulude meestekeskse sisu, kus (seksuaalne) tegevus teenib meeste huvisid, lisaks võib pidada enamike laulude algseteks autoriteks mehi ning ka enamik laule on jäädvustatud just meeste esituses. Seega on tõenäoline, et Muhu obstsöönsete uuemad rahvalaulud peegeldavad just meeste nägemust sugudevahelistest suhetest ja soolistest stereotüüpidest ning ilmselt kasutati neid laule ka eespool mainitud soostereotüüpide kindlustamiseks. Prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu järgi oli meestekeskne maailmanägemus veel lähiminevikus omamoodi neutraalseks tasandiks, ülejäänud ühiskondlik kord toimus selle alusel, seda kordagi kahtluse alla seadmata. Sama kord määras ära ka sugupooltele omased tegevused (meestetöö, naistetöö) jms. (Bourdieu 2005: 22) Sellised arusaamad olid levinud ka 19. sajandi ja 20. sajandi alguse Eestis, sh Muhus. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude puhul tähendab see seda, et kui laulude loojaks võis olla näiteks naisterahvas, siis tegutses ta ikkagi domineeriva e meestekeskse maailmanägemuse raamides.

Jutustajahoiakute analüüsist selgub, et jutustaja sugu saab kindlalt määrata vaid mina-jutustaja ja tunnistaja-mina vaatepunkti puhul. Kõiketeadva toimetaja vaatepunkti puhul võib jutustaja hinnangute ja repliikide põhjal aimata, et tegemist on meessoost jutustajaga, kuid päris kindlalt seda iga laulu puhul määrata ei saa. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude puhul on minategelase soolise statistika arvestuses tuntav ülekaal

¹⁹⁰ EFA, Kolk 12, 30/2.

meessoost tegelastel – enamikus lauludes on minategelane meessoost. Järgnevas näites kirjeldab minategelasest vanapoiss oma seksuaalseid soove.

*Küll selle sita ilma sees
Näeb risti, vaeva igamees.
Ei vaeva mind siin keegi muu
Kui vana kuivand poisiluu.
Sa oled vanapoisi lõuk
Mul siiski püksis kõva rõuk.
See peksab mul kui pukspill ees
Mis mangund on küll selle sees?
Küll see on imeilus pai
Läheb ihu sisse nii kui vai.
Seda neiud armastavad kõik
Ja ütlevad et tal hea maik.
Ei seda jälle vaia tohi ma
Neile päevavalgel näidata.
Kui nad teda päevavalgel nääks
Siis hoopis nende kätte jääks. /..¹⁹¹*

Vaid viiel juhul osutus minategelaseks naisterahvas ehk tegevust oli jälgitud läbi naise silmade.

Mina-tegelase (ja laiemalt teiste jutustajate) soo küsimuse kõrval huvitas mind lauludes kirjeldatud seksuaalselt aktiivsete tegelaste sugu, ehk millise soo esindajatele omistati lauludes initsiatiiv seksuaalse tegevuse algatamiseks, läbiviimiseks, soovimiseks vms. Kõige lihtsamalt oli see jälgitav tema-jutustaja vaatepunkti puhul. Tunnistaja-mina vaatepunkti puhul tegi seksuaalselt aktiivse tegelase leidmise lihtsamaks minategelase isoleerimine seksuaalsest tegevusest. Kõige segasem oli seksuaalselt aktiivsete tegelaste leidmine kõiketeadva toimetaja vaatepunkti puhul, sest jutustaja hinnangute ja kommentaaride vahel ei selgunud alati, kes seksuaalset tegevust initsieeris. Üldiselt oli initsiaatorite seas tugev ülekaal naistel – enamikke seksuaalseid tegevusi algatasid, soovisid, viisid läbi, õhutasid, ahvatlesid meest tegutsema jne

¹⁹¹ EFA, Kolk 12, 51/2.

naised.¹⁹² Ahvatlemise all ei mõtle ma seda, et naine lihtsalt mõjub ahvatlevana ega saa selle suhtes midagi teha, ahvatlus tähendab siin teadlikku initsiatiivi. Meestepoolset initsiatiivi esines pea poole vähem. Ka lauludes, kus minategelaseks (so minajutustajaks) on naised, on seksuaalne initsiatiiv tulnud enamasti jutustaja ehk naise enese poolt, vaid ühel juhul on seksuaalselt aktiivne olnud kõigepealt meessoost kõrvaltegelane.

Järgnevas näites on minategelaseks naisterahvas, kuid esmaseks initsiaatoriks mees. Samas ei väljenda minategelane mehe tegevusele mingit vastuseisu ning õhutab sündmuste käigule isegi takka.

/../ On juba pool mul sees.

Mul kusi taga kees.

Küll õõrub türaga

Mu vittu armuta.

Vist tahab kellata,

Ei talle keela ma.

Ta selle mõttega

Mind tulnud vaatama.

Oh noormees siruta

Ei sulle keela ma.

Oh suru sügavamal sa,

*Ei muidu himmu otsa saa!*¹⁹³

Erandina oli esindatud ka kahekõne vormis laul, kus initsiatiiv langes mõlemale sugupoolele.

Säh isand, siin on puhas pesu.

Ja maksa välja rutuste.

Nii sain ma mammalt kõva käsu

Pean rutust koju minema.

¹⁹² Naiste suhteliselt suur seksuaalne aktiivsus peegeldub juba obstsöönsetes regilauludes. Meeste kõrval on sealgi naistel (ja neidudel) oma seksuaalsed ihad ja vajadused, mille kujutamine vastandus euroopalik-kristlikule moraaltunnetusele, mille järgi seksuaalsus ja sellest rääkimine eriti naiste puhul oli sobimatu. (Kalkun, Sarv 2014: 108)

¹⁹³ EFA, Kolk 12, 64.

Oh sina imeilus neiu
Ei see või nõnda sündida.
Sest enne suudelda sind tahan
Las tige mamma oodata.
Ei suudelda ma ennast lase
Su kõva habe kutistab.
Aeg uuesti kullast muudab vase,
Ei arm minu rinnus põlgtud saa.
Miks litsud sa minu reide vahel?
Miks kõhu alt nii kutistad?
Ma näen sul tõuseb niku himmu
Mu tissid jäta rahule.
Oh näidake ka oma türa
Kui pikk ja jäme ta sul on.
Tema ümber kasvab karva järu
Ja kõva võib ta olla teil.
Oh keerakem nüüd uksed lukku
Ei suuda enam pidada.
Nüüd võid minu armurinnal tukku
*Ja tugevast mind hoorata!*¹⁹⁴

Muhi obstsöönsetes uuemates rahvalauludes esinev meestekeskne seksuaalsuse kirjeldamine tekitab omamoodi vastuolulise olukorra, kus ühelt poolt nähakse seksuaalselt aktiivset naist positiivsena, ta on seotud meeste seksuaalsete soovunelmate ja fantaasiatega. Teisest küljes võidakse seksuaalselt aktiivset (ja initsieerivat) naist näha negatiivsena, moraali ja abieluväärtuste lõhkujana, kellegi „teise“ ja ebasoovitavana. Peamiselt ilmneb see realistliku ja kuulujutulise käsitluslaadi puhul. Seega on ühelt poolt seksuaalselt aktiivse naise laulutegelasena kujutamine seotud meeste fantaasiaga. Kristiina Ehin (2002: 66-67) on lüroepilise regilaulu „Kuldnaine“ analüüsil toonud esile võimaluse, et laulus loodav naine tähistab nii laulutegelaste kui lauliku jaoks mingit naise ideaalvormi või siis hirme, mida päriselus

¹⁹⁴ EFA, Kolk 12, 19.

naisevõituga seostatakse (nt naine hakkab endist kodu igatsema). Senni Timonen (2000) on regilaulude puhul eristanud omalaadset utoopia-tasandit, milles kirjeldatud fantastiline tegevus väljendab tegelikult lauliku igapäevaseid hirme, muresid, vajakajäämisi ning mis toimib nendega hakkamasaamise vahendina. Uuemate rahvalaulude keel on võrreldes regilaulukeelega argisem ning kujundid lihtsakoelisemad, kuid ka nende laulude puhul on tegemist kunstilise vahendiga igapäevaste soovide, unelmate ja probleemidega tegelemiseks. Seksuaalsus Muhi uuemates rahvalauludes ei pruugi seega olla pelgalt meelelahutuslik igapäevaelu ja kohalike inimeste sugudevaheliste suhete peegeldus (ehkki paljus ta seda on), vaid kindlasti võimendasid mehed niiviisi lauludes omaenese fantaasiaid ja soovunelmaid, mis neil seoses vastassugupoolega tekkisid. Näiteks on lauldud mehe vastu lahkest ja ülihoolitsevast pruudist:

*Kui aina öösel salajas,
kus ilma rahvas hingamas.
Siis läksin ma patseerima,
kus süda iial igatses.
Ei kartnud ma öö pimedust,
ei tunnud aja igavust.
Kui ukse taha jõudsin ma,
siis üütsin tee uks lahti sa.
Mul ukse lahti tegi siis,
mind oma järel kambri viis.
Me eitsime siis armuga
see tema voodi hingama.
Kus armastus meid uhkeks veab,
arm südamed meil kokku seob.
Ta ütles, armas on sul ka
või on ehk madalas so pea.
Kui on sinul külm siis ütle sa,
sul teki peale panen ma.
Mu armuke sest sa ei tea,*

mul on nii ütlemata ea. /..¹⁹⁵

Vastuolu teine pool avaldub lauludes, kus naissoost initsiaatoreid on teadlikult kujutatud mitte unelmate vahendajana, vaid kui negatiivset eeskuju, kuidas kogukonnas mitte käituda. Hindava, normeloova grupi moodustavad mehed, „omaks“ on tõenäoliselt hinnatud ka kehtestatud norme järgivad, kõlbelised naised. Vastanduvaks, „teiseks“ on peetud amoraalseid naisi, eriti abielueelses staatuses naisi (see võib olla seotud asjaoluga, et neiuna oli naisel suurem vabadus kui abielunaisel, kuid neiude lauludes esiletõstmise taga võivad vabalt olla ka meeste „unelmad“ noortest naistest). Üsna selgelt avalduvad lauludes oma-võõra vastanduse tunnused. Eda Kalmre järgi kujunevad „teistest“ grupisisest stereotüübid, mis võivad olla küllaltki robustsed. Negatiivselt väljendatud stereotüübid loovad grupile „teisest“ vaenlase (Kalmre 2007: 597). Noorest amoraalsest naisest saab obstsöönsetes lauludes „normaalse“ grupi vaenlane – keegi, kellest eemale hoida. Isegi kui laulus on ära toodud mõni konkreetne isik, siis kirjeldus temast vastab laiemas mastaabis kultuuriliselt „teisele“ projitseeritud omadustele, kuulujutu või pilke objekti kirjeldatakse laulust laulu üsnagi stereotüüpselt ja sarnaselt (nt suur seksuaalne aktiivsus, moraalitus jne). Isikule omast iseloomu praktiliselt ei kirjeldatagi.

Teadaolevate külatüdrukute laimamiseks tehtud laulu on raske näha fantaasia vahendajana (kuigi teatud ebatraditsioonilisel seksuaalsuse tasandil võib see ka fantaasiana mõjuda), pigem loob see distantse meesoost hindajate ehk normide loojate ja moraalityte naiste ehk „teise“ grupi kuulujate vahel.

*/.. Siis tuli kuulus Panga Mann,
ei kadund pole tema õnn.
Tema ütleb tulisema jutt,
mis kena kurruline kott.
Kes selle koti õmmelnud,
need kurrud sisse pressinud.
Tupenurme litsi pesa,
neiud laskvad künda kesa*

¹⁹⁵ ERA II 255, 38/40 (4) – Vassli Põld (1939).

Kündejaks neil --- -----¹⁹⁶
Toovad kaasa seemne kotid.
Seemne eest ei nõua tasu.
Ainult mõne moka musu.
Igaüks a'ab oma vagu,
nii et kõrgeks tõuseb magu.
Siis Vanagalt tuli veel üks lits,
kel riist ja kui voorimehe müts.
Ta tõstab jalgu kõrgele
ja annab näha poistele.
Tema annab poistel kindla käsu,
andke minu riistal musu.¹⁹⁷

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude jutustajavaatepunktide analüüs näitas, et kõige meelsamini kasutatakse lauludes kõiketeadva toimetaja vaatepunkti, mille puhul on laulikul võimalik anda omapoolseid hinnanguid, teha kommentaare ja avaldada laulu sisu osas arvamust. Mõistagi on enamik jutustajareplike juba lauluteksti sisse pandud, ent lauluteksti loomisel on see andnud omamoodi vabaduse. Kõiketeadva toimetaja vaatepunktile järgnes populaarsuselt mina-jutustaja vaatepunkt, mis näitab samuti, et sündmusi eelistati lauluvormis edasi anda eelkõige isiklikust vaatepunktist lähtuvalt. Võib-olla aitas mina-vormi kasutamine laulule publiku seas usutavust juurde anda või mõjus seeläbi humoorikamalt.

Muhu obstsöönsete laulude seksuaalne temaatika lähtub meestemaailmale omasest mõtlemisest. See peegeldab meeste arusaamu sugudevahelistest suhetest, meeste ihasid ja fantaasiaid. Samal ajal töötavad obstsöönsed laulud ka soostereotüüpide ning moraalsete väärtuste hoidjate ja kinnitajatena. Viimast rakendatakse eelkõige läbi pilke ja moraalsete kõrvalekallete kirjeldamise naeruvääristamise kaudu.

¹⁹⁶ Arvatavasti on kellegi isikunimi juba laulu kogujate poolt välja jäetud.

¹⁹⁷ EFA, Kolk 12, 12-13.

Kokkuvõte

Muhust jäädvustatud uuemate rahvalaulude koguarv ulatub üle nelja tuhande käsikirjalise teksti ja helisalvestatud pala. Obstsöönseid laule leidub selles tohtus kogus vaid paari protsendi jagu, veidi üle saja laulu. Obstsöönseid uuemaid rahvalaule on Muhust jäädvustatud ühtlaselt pika kogumisaja jooksul alates 1890ndatest kuni 1980ndateni välja. Kas ja kuivõrd kajastavad need paar protsenti obstsöönsete uuemate rahvalaulude ja muude uuemate rahvalaulude tegelikku vahekorda traditsioonis, jääb arhiiviainese põhjal lõplikult välja selgitamata, liiati kui arhiivi kogutud uuema rahvalaulu korpus isegi ei pruugi adekvaatselt peegeldada selle tegelikku hulka omaaegses elavas traditsioonis. Siiski kinnitab obstsöönsete laulude olemasolu arhiiviaineses ning jäädvustuste pikk ajavahemik (nende jäädvustamine eri perioodidel), et obstsöönne uuem rahvalaul oli Muhu rahvakultuuri arvestatav osa. Muhu obstsöönsete (ja laiemalt) uuemate rahvalaulude praegusel esindatusel arhiivimaterjalis on mitu põhjust, mis hõlmavad folkloristika arengut ja rahvaluule kogumisprintsiipe, aga peegeldavad ka eri perioodide suhtumist obstsöönmesse rahvaluulesse ja uuemasse rahvalaulu.

Obstsöönse rahvaluule laiaulatuslikum kogumine Eestis sai alguse 1870ndatel aastatel seoses Jakob Hurda üleskutsega koguda muu rahvaluule kõrval ka „inetut“ ainekku. Sel perioodil domineerisid Vene impeeriumis (kuhu Eesti alad toona kuulusid) euroopalikud väärtused ja normid, mis olid välja kujunenud valgustuslike ideede mõjul alates 18. sajandist. Nende järgi peeti obstsöönsete ohuks inimeste moraalile ja usuelule ning seeläbi ka ohuks võimule, kirikule ja muudele autoriteetidele. Riikliku tsensuuri tõttu muutus obstsöönse rahvaluule avaldamine (sh teaduslikes väljaannetes) riskantseks. Obstsöönse pärimuse avaldamist mõjutasid ka rahvaluulekogujate isiklikud sisemised piirangud, samuti tugev kriitika avaldaja

kaasaegsete poolt – mõlemate taga olid tollal üldiselt omaks võetud kultuurilised normid.

Ehkki obstsöönset rahvaluulet üldiselt ei avaldatud, seda siiski koguti, hoolimata valitsevatest normidest ja väärtustest. Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude jäädvustamist mõjutas kogumise algusest 20. sajandi alguseni pigem fakt, et uuemaid rahvalaule ei peetud jäädvustamisväärseks (st neid ei käsitletud rahvaluulena). Maailmasõdadevahelisel perioodil, mil Eestis loodi folkloori kogumise ja uurimisega tegelevad institutsioonid, asuti uuemaid rahvalaule (sh ka obstsöönseid Muhu laule) aktiivsemalt ja suuremas mahus koguma. Obstsöönsete laulude jäädvustamist ei piiranud sel perioodil mitte niivõrd kogujate eetilised probleemid, kuivõrd ressursside (kogujad, salvestusvahendid) puudumine. Õigupoolest saabus Muhu uuemate rahvalaulude (sh obstsöönsete laulude) jäädvustamise tipphetk alles Nõukogude perioodil, 1970ndatel, mil kogujad said kasutada kvaliteetseid helilindistamist võimaldavaid seadmeid, millega oli võimalik talletada oluliselt täpsemalt ja rohkem ning mis tõrjusid peagi käsikirjalise jäädvustamispraktika tahaplaanile.

ERAs leiduvate Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude juures on küllaltki vähe kirja pandud või salvestatud lisainfot. Paljus peituvad põhjused töös kirjeldatud kogumistehnilistes probleemides, aga ka folkloristika arengus, mille käigus jõuti rahvaluuletekstide kontekstimaailmani samuti alles maailmasõdadevahelisel perioodil ning ulatuslikumalt alles Nõukogude perioodi lõpuaastatel. Sellegipoolest leidub jäädvustatud Muhu obstsöönsete laulude juures infot, mis lubab avada laulude esituskonteksti ja teha oletusi nende funktsioonide kohta. Samuti annab laulude temaatika ja käsituslaad, seostatuna esituskontekstiga, aimu laulude loomis- ja esitusperioodidel valitsenud sotsiaalsetest sugupooltevahelistest suhetest.

Arhiivitekstid ja laulude juures leiduvad lisamärkmed lubavad väita, et Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude laulmine kuulus puhkeaja ja pühade juurde, mil reeglina ei puudunud laulmise juurest ka alkohol (enamasti koduõlu). Laulmisaeg võis olla seotud mõne suurema tööga nagu talgud, kuid laulmine toimus reeglina peale tööpäeva lõppu. Peamiselt kuulusid need laulud meeste repertuaari, kuigi teada on naislaulikud, kes ka ise uuemaid laule tegid. Jäädvustamisolukordade kirjeldustest selgub obstsöönsete laulude tavapärasest erinev staatus lauljate endi jaoks.

Rahvalaulude jäädvustamine väljast tulnu (so koguja) poolt mõjus mitmel puhul häirivana ning lauljad rakendasid enesetsensuuri, jättes mõnes obstsöönse laulus nende arvates ebasobivad kohad laulmata. Võib oletada, et kohalikule publikule samu laule esitades enesetsensuuri nii rangelt ei rakendatud – samas võidi seda siiski teha mõnel teisel põhjusel (nt lapsed publiku hulgas vms).

Muhu obstsöönsete uuemate rahvalaulude temaatika keskendub põhiliselt inimestevahelisele seksuaalsusele. Lauludes kirjeldati seksuaalsuhteid, lubatud ja lubamatuid naudinguid ja erootilisi soove, vähemal määral olid esindatud ka ekstreemsemad seksuaalsuse ilmingud nagu zoo- ja nekrofiilia ning muud ihulised intiimtegevused nagu urineerimine, roojamine ja peeretamine. Obstsöönsete laulude peamine funktsioon oli meelelahutus ja nali. Valdavalt käsitleti Muhu obstsöönsetes uuemates rahvalauludes realistlikke, igapäevaelust tulenevaid teemasid, näiteks pruudiotsing, hirmud üksikuks jäämise või abielurikkumise ees. Realistlike laulude kõrval ja nendega seotult olid levinud kuulujutulised ning konkreetseid isikuid pilkavad laulud. Nende loomise ajendiks võis olla ka kättemaks ja vajadus leevendada kogukonnasiseseid pingeid.

Laululoomes kasutati kõige enam jumaliku lauliku-jutustaja vaatepunkti. Paljusid teemasid ja süžeid vahendati isiklikust arvamusest lähtudes, nii sai laulik/autor anda laulus (ja seeläbi laiemalt kogukonnas) toimuvale hukkamõistvaid või takka kiitvaid hinnanguid. Selle jutustajahoiaku kõrval esines paljudes lauludes minajutustaja vaatepunkti, kus laulik ise kehastus ka loo peategelaseks. Obstsöönsetes lauludes kasutatud jutustajavaatepunktid näitavad, et laulude loomisel meeldis autoritele lauljatele rõhutada oma isiklikku kohalolu, mis võis lauludele usutavust või humoorikust juurde anda.

Muhu obstsöönsete uuemad rahvalaulud väljendavad peamiselt meestemaailmale omast mõtlemist, kuid laulude esituskontekst ja sisu ei olnud seotud üksnes meeste isoleeritud grupiga, sest laulud jutustasid ju ka naistest. Naised olid taoliste laulude loomisel oluliseks inspiratsiooniallikaks, laulude sisus käsitletud seksuaalsus väljendas enamasti meeste fantaasiaid ja ihasid seoses naissugupoolega. Selle kõrval toimisid obstsöönsete laulud ka ühiskondlike moraalsete normide ning sooliste stereotüüpide kandjate ja kinnitajatena.

Allikad:

Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjalised kogud

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

SKS – Soome Kirjanduse Seltsi eesti rahvaluulekogu

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu

EKS – Eesti Kirjanduse Seltsi rahvaluulekogu

E, StK – M. J. Eiseni stipendiaatide rahvaluulekogu

A – Walter Andersoni lastelaulude kogu

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu

RKM – Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu

EKRK – Tartu Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri kogu

KKI – Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektori rahvaluulekogu

EFA – Eesti folklooriarhiivi rahvaluulekogu

Eesti Rahvaluule Arhiivi heliarhiivi kogud

RKM, Mgn – Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogu magnetofonisalvestused

Autori erakogu

Kirjavahetus Ingrid Rüütliga, märtsis 2015. Märkmed autori valduses.

Kirjandus:

Aarma, Liivi 1995. Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16-17. sajandil. – Uurimusi tsensuurist. Koost. Piret Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu toimetised IV. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, lk 8-66.

Ahven, Eeva 2007. Pilk paberpeeglist. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947-1993. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Annus, Epp 2007. Proosa poeetika. – Poeetika. Gümnaasiumiõpik. Teine, täiendatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 139-201.

Apo, Satu 1995. Naisen väki. – Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja jää.

Ashilman, D. L. 2006. Censorship in Folklore. <http://www.pitt.edu/~dash/censor.html> (vaadatud 31.03.2015)

Beck, Horace P. 1962. Say Something Dirty! – The Journal of American Folklore. Vol. 75, No. 297, pp. 195-199.

Berg, Diana 2002. Eesti Rahvaluule Arhiivi saamislugu. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti rahvaluule Arhiivi 75.aastapäevaks. Koost. Mall Hiimäe, toim. Mall Hiimäe, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 9-28.

Bierstadt, Robert 1970. The Social Order. Tokyo: McGraw-Hill Kogakusha, Ltd.

Bourdieu, Pierre 2005. Meeste domineerimine. Tallinn: Varrak.

Dickinson, Edward Ross 2014. Sex, Freedom and Power in Imperial Germany 1880-1914. New York: Cambridge University Press.

DuBois, Thomas A 1997. Obscenity. – Folklore: an Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art. Vol. II. Ed. by T. A. Green. Santa Barbara–Oxford: ABC-Clio, pp. 593-596.

EKKR = Eesti Keele Käsiraamat 2000. Koost. Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Tallinn: Eesti Keele Instituut. – <http://www.eki.ee/dict/ekss/ekss.html> – Külastatud 16.04.15.

Ehin, Kristiina 2002. Mehed teevad naist: regilaulu „Kuldnaie“ tähenduskontuure. – Ariadne Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri. III aastakäik, nr 1/2, lk 62-72.

Friedman, Norman 1955. Point of View in Fiction: The Developement of a Critical Concept. – PMLA. Vol. 70, No. 5, pp. 1160-1184.

Haan, Kalju 1966. ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum 1963. aastal. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale IV. Tallinn: Eesti Raamat, lk 183-195.

Hagu, Paul 1975. Setu viljakusjumal Peko. – Keel ja kirjandus, nr 3, lk 166-173.

Halpert, Herbert 1962. Folklore and Obscenity: Definitions and Problems. – The Journal of American Folklore. Vol. 75, No. 297, pp. 190–194.

Hunt, Lynn 1993. The Invention on Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800. New York: Zone Books.

Hurt, Jakob 1886. Vana Kannel. Täieline kogu vanu Eesti rahvalauluzid välja annud Dr. Jakob Hurt. Ezimene kogu. Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused. Nr. 3. Vanad eesti rahva laulud. Ezimene kogu. Laulud Põlva kihelkonnast Võrumaalt. Tartu: Mattiesen.

Hurt, Jakob 1886. Vana Kannel. Täieline kogu vanu Eesti rahvalauluzid välja annud Dr. Jakob Hurt. Tõine kogu. Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused. Nr. 3. Tõine kogu. Laulud Kolga Jaani kihelkonnast Viljandimaalt. Tartu: Mattiesen.

Hurt, Jakob 1989. Mida rahvamälestustest pidada. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti Raamat.

Jaago, Tiiu 2000. Palju-uuritud tundmatu regilaul. Sissejuhatuse asemel. – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim. Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7-26.

Jaago, Tiiu 2009. Folkloristika kujunemine 18.-19. sajandil. – Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Tartu Ülikool.

http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/14177/2_18_19_sajand.pdf - külastatud 02.05.2015.

Jaago, Tiiu 2010. Traditsioon ja regilaul folkloristika muutavas kontekstis. – Keel ja Kirjandus, nr 8-9, lk 592-610.

Jaago, Tiiu 2014. Rahvaluule ajaluu ja „Pärimuslik ajalugu“. Vaade valdkonnaseostele rahvalaulu „Eesti mees ja tema sugu“ uurimuste näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 418-425.

Jansen, Ea 2008. Kodanikuühiskonna kujunemine: Seltsiliikumine. – Eesti rahvakultuur. Teine, täiendatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 498-512.

Kalkun, Andreas 2003. Seto naisautobiograafide maailm. – Ariadne lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri. IV aastakäik, nr 1/2, lk 6-20.

Kalkun, Andreas; Sarv, Mari 2014. Seks ja poeesia: regilaulu peidus pool. – Vikerkaar, nr 4-5, lk 91-108.

Kallas, Rudolf Gottfried 1889. Igavene Evangelium ehk Rõõmusõnum Jeesusest: Uus jutlus-raamat. 67 jutlust pidanud ja kirj. R. G. Kallas. Tallinn: [s.n.].

Kalmre, Eda 2007. Võõraviha lõhenenud ühiskonna folklooris: kuulujutud kannibalismist sõjajärgses Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 593-609.

Kulasalu, Kaisa 2013. Ropp ja riigivastane: rahvaluulekogude tsenseerimisest Eestis hilisstalinismi perioodil. Magistritöö. Juh. Ergo-Hart Västriku. Tartu Ülikool.

Kõiva, Otilie 2012. Vana kannel X. Paide ja Anna regilaulud. Koost. Otilie Kõiva ja Janika Oras. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Laugaste, Eduard 1977. Eesti rahvaluule. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Valgus.

Laur, Mati 2003. Vaimuelu. – Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Koost. Mati Laur, Tõnu Tannberg, Helmut Piirimäe. Toim. Sulev Vahtre, Mati Laur. Tartu: Ilmamaa, lk. 214-268.

Leete, Art; Tedre, Ülo; Valk, Ülo; Viires, Ants 2008. Uurimislugu. – Eesti rahvakultuur. Teine, täiendatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 15-39.

Legman, Gershon 1962. Misconceptions in Erotic Folklore. – The Journal of American Folklore. Vol. 75, No. 297, pp. 200–208.

Legman, Gershon 1990. “Unprintable” Folklore?: The Vance Randolph Collection. – Journal of American Folklore. Vol. 103, No. 409, pp. 259–300.

Leonard, Sarah 2005. Wanderers, Entertainers and Seducers: Making Sense of Obscenity Law in the German States, 1830-1851. – International Exposure: Perspectives on Modern European Pornography 1800-2000. Ed. by Lisa Z. Sigel. NJ: Rutgers University Press, pp. 27-47.

Lias, Pärt 1992. Vaatepunktiteooriad ja Juri Lotmani kultuurisemiootika. – Looming nr 4, lk 555-560.

Lumiste, Leho 1977. Eesti ajakirjanduse ajalugu. Stockholm: Välis-Eesti ja EMP.

Lätt, Selma 1970. Eesti rahvakalender I. Tallinn: Eesti Raamat.

Masing, Otto Wilhelm 1823. Täieline ABD Ramat kust makele luggemist õiete õppida mis Otto Wilhelm Masing väljaandnud. Tartu: s. n (Tartu: J. Schünmann).

Mattheus, Ave 2012. Otto Wilhelm Masing valgustusliku laste- ja noortekirjanikuna. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 518-537.

Mereäär, Marti 2010. Muhu olustikulised külalaulud „Muhu lauluvara aktsiooni“ materjali põhjal. Bakalaureusetöö. Juh. Janika Oras, Ergo-Hart Västriku. Tartu Ülikool.

Metsvahi, Merili 2005. Muistend. – Regivärsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulesse. Koost. Merili Metsvahi ja Ülo Valk. Toim. Mall Hiimäe. Tallinn: Koolibri, lk 35-47.

MH = Maa hääl 1993. Üks eeskujulik tsensor. – Maa hääl: maarahva nädalaleht, nr 105, 6. sept, lk. 7.

Mälk, Vaina 1963. Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Oras, Janika 2002. Vassili Kolga Muhu lauluvara aktsioon...1944...1952...2001. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Koost. Mall Hiimäe. Toim. Mall Hiimäe, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 294-311.

Oras, Janika 2006. Gustav Vilbaste „rahva ja luule vahel“ – Eesti Üliõpilaste Seltsi pärimusekogujana aastatel 1908–1916. – Paar sammukest XXII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2005. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 191–218.

Oras, Janika 2008. Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused, 27. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjandus.

Oras, Janika 2009. Lõik Eesti folkloorikogumise loost: Nõukogude aja helisalvestused. – Akadeemia, 21. aastakäik, nr 4 (241), lk 703-723.

Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale X 1984. Tallinn: Eesti raamat.

Piibel: Vana Testament. Apokrüüfid. Uus Testament 2000. Tallinn: Eesti Piibliselts.

Plaat, Jaanus 2009. Kristlike usuliikumiste mõju eestlaste ja eestirootslaste rahvakunstile ja kultuurile. – *Mäetagused*, nr 42, lk 7-32.

Preston, Cathy Lynn 1997. Erotic Folklore. – *Folklore: an Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*. Vol. II. Ed. by T. A. Green. Santa Barbara–Oxford: ABC-Clío, pp. 227-234.

Põldmäe, Rudolf 1959. Kirikutegelaste vastuolusid Jakob Hurda rahvaluulekogumisega. – *Keel ja Kirjandus*, nr 7, lk 409-421.

Pärdi, Heiki 2008. Argielu üleminek agraarajastust moodsasse ühiskonda. – Eesti rahvakultuur. Teine, täiendatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 479-497.

Rullingo, Ago 2001. Muhumaa. Loodus. Aeg. Inimene. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Rumm, Kaija 2012. „Kui mina noorelt mängisin“ folkloristlik analüüs Eesti Rahvaluule Arhiivi allikate põhjal. Bakalaureusetöö. Juh. Tiiu Jaago, Janika Oras. Tartu Ülikool.

Rüütel, Ingrid 1971. Eesti uuema rahvalaulu varasemast arengujärgust. – Paar sammukest Eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale nr 7. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, lk 11-100.

Rüütel, Ingrid 2010. Uuema rahvalaulu kujunemine. – Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi. Tallinn: TEA kirjastus, lk 433-444.

Rüütel, Ingrid 2012. Eesti uuema rahvalaulu kujunemine. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Sarv, Vaike 2002. Rahvaviiside kogumisest Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. – Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel. Eesti muusikaakadeemia. Koost. Urve Lippus, toim. Geiu Rohtla. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 270-315.

Saukas, Rein 2004. Mõistatuste kogumine Eesti Kirjameeste Seltsis aastatel 1872-1893. – Mäetagused, nr 26, lk 161-194.

Saukas, Rein 2005. Eesti mõistatuste allikalugu I. Reetor, 5. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Seljamaa, Elo-Hanna 2008. Geograafilis-ajalooline meetod. - Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim Tiiu Jaago. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <http://argikultuur.ut.ee> – külastatud 02.02.2015.

Sigel, Lisa Z. 2005. Introduction: Issues and Problems in the History of Pornography. – International Exposure: Perspectives on Modern European Pornography 1800-2000. Ed. Lisa Z. Sigel. NJ: Rutgers University Press, pp. 1-26.

Smith, Steve A. 1998. The Social Meanings of Swearing: Workers and Bad Language in Late Imperial and Early Soviet Russia. – Past and Present, no 160, pp. 167-202.

Stark, Gary D. 2009. Banned in Berlin: Literary Censorship in Imperial Germany, 1871-1918. New York: Berghahn Books.

Sööt, Bernard 1927. Eesti uuemad rahvalaulud M. J. Eiseni rahvaluule kogus. Magistritöö. I ja II (M. J. Eiseni rahvaluulekogu uuemate rahvalaulude register). Tartu Ülikool.

Tamm, Kadri 2002a. Oskar Kallase ja Eesti Üliõpilaste Seltsi stipendiaatide reisikirjeldused. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Koost. Mall Hiimäe, toim. Mall Hiimäe, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 82-98.

Tamm, Kadri 2002b. Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Koost. Mall Hiimäe, toim. Mall Hiimäe, Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 220-239.

Tampere, Herbert 1934. Eesti Rahvaluule Arhiivi küsimuskava uuemate rahvalaulude kohta. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv.

Tedre, Ülo 1973. Eesti pulmad. Lühülevaade muistsetest kosja- ja pulmakommetest. Tallinn: Eesti Raamat.

Tedre, Ülo 2003. Eesti mees ja tema sugu. XIX sajandi Eesti lõppriimilises rahvalaulus. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Tedre, Ülo 2008. Rahvaluule. – Eesti rahvakultuur. Teine, täiendatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 423-448.

Timonen, Senni 2000. *Kui mul oleks linnu tiivad...* Utoopiast lüürilises rahvalaulus. – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim. Tiit Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 229-243.

Timonen, Senni 2011. Kalevalaiset hävyttömät laulut. – Sommelon säkeitä. Runolaulu-Akatemian seminaarijulkaisu 2009-2010. Kuhmo: Juminkeko, s. 11-31.

Tuglas, Friedebert 1912. Kirjanduslik stiil. – Noor Eesti IV. Tartu: Noor-Eesti, lk 23-100.

Vesik, Sander 1997. Kui tahad, et tüdruk sind armastab, siis võta kaks konna ... – Pro Folkloristika V. Maa ja Ilm. Toim. Mall Hiiemäe, Janika Oras. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 130-139.

Viidebaum, Richard [= *Viidalepp, Richard*] 1934. Jakob Hurda kaastöolistest. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX/X. Tartu: Postimees, lk 231-254.

Viidalepp, Richard 1938. Muhu külalaulikuist ja nende lauludest. – Eesti Noorus, nr 6, lk 207-211.

Vissel, Anu 2003. Eestlaste kiigekultuur enne ja nüüd. – Mäetagused, nr 21, lk 7-84.

Vunder, Elle 2008. Moderniseerumine ja kultuurimustrite muutused 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandil. – Eesti rahvakultuur. Teine, täiendatud trükk. Koost. ja toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 459-475.

VSL = Võõrsõnade leksikon 2012. 8., põhjalikult ümber töötatud trükk. Toim. Tiina Paet. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Valgus.

Västrik, Ergo-Hart 2007. Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni. Alliktekstid, representatsioonid ja tõlgendused. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis, 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Summary: Obscene rhymed folksongs of Muhu island: collecting history, performance context, themes and point of view

The purpose of the MA thesis is to provide an overview of how many and what kind of obscene rhymed folksongs from Muhu island have been collected to the Estonian Folklore Archives. A central issue of the thesis is what can be learned about the performance context, function, themes and composition mechanisms of the songs of Muhu obscene rhymed folksongs based on the material in the archives. I am also interested in the question of how representative is the obscene song repertoire in the Estonian Folklore Archives: do the archives hold the majority of the songs of this nature, or do they reflect only partly the one-time singing tradition of Muhu island?

The total number of recorded rhymed folk songs from Muhu island is more than four thousand handwritten texts and audio recordings. Obscene songs, slightly more than one hundred songs, make up just a few percent of this huge amount. Obscene rhymed folk songs were recorded during the period from 1890s until the 1980s. Whether and to what extent do these few percent reflect the actual ratio between obscene rhymed folksongs and other types of rhymed folksongs in living tradition remains unclear. Let alone if the number of rhymed folk songs collected to the archives do not reflect adequately the traditional repertoire. However, the plain existence of obscene songs in archives means that these songs had significant position in Muhu folk tradition. There are several reasons why such a number of obscene folksongs were collected. These reasons include the developments within the discipline of folkloristics and principles of folklore collecting, but they also reflect the status of obscene material during various periods.

The extensive collection of obscene folklore began in the 1870s in connection with Jakob Hurt's call to collect "indecent" folklore alongside other materials. In this period the Russian empire (where the territory of Estonia belonged to) was dominated by the

European values and standards that were developed under the influence of Enlightenment from the 18th century. At that time obscenity was seen as a threat to human morality and religious life, and was thus considered to be a threat to authorities, to the church and to other institutions of control. Early folklorists considered the publishing of obscene folklore (including scientific publications) risky due to the state censorship. The publishing of obscene folklore was also affected by collector's personal internal constraints, as well as strong criticism from their contemporaries – both aspects were affected by generally accepted cultural norms.

Although obscene folklore was generally not published, it was however still collected, regardless of the prevailing norms and values. From the beginning of the collecting activities in the 19th century until the beginning of the 20th century the collecting of obscene rhymed folk songs of Muhu island was rather affected by the fact that the rhymed folk songs were not considered worthy of collecting (i.e. these songs were not regarded as folklore). During the interwar period, when professional institutions that specialized in collecting and studying folklore were founded, began a period when rhymed folk songs (including obscene songs) of Muhu island were collected in larger volumes. At that time collecting of obscene songs was limited not by collectors ethical problems but by the lack of resources. In fact the prime time of collecting rhymed folk songs (including obscene songs) arrived during the Soviet period, in the 1970s. Only then the collectors were able to use high-quality recording devices, which enabled to store much more information and soon the practice of writing down folklore texts by hand was superseded by modern devices.

Obscene rhymed folk songs of Muhu found in the Estonian Folklore Archives have relatively little contextual information. Reasons for this lie in technical problems related to collecting activities as described earlier, but also in developments within folkloristics where interest in the context of the songs emerged only during the interwar period (i.e. 1918–1941) and became extensive until the final years of the Soviet period. Nonetheless, there is some information available that allows us to study the performing context as well as to make assumptions about these features. It is also possible, based on the content of songs, to examine social relations between sexes at a time these songs were created and sung.

Additional notes belonging to texts of songs suggest that the (obscene) rhymed folksongs of Muhu island were mostly sung during holidays and periods of rest. The singing was often accompanied by alcohol (mostly homemade beer). Singing could be related to some acts of joint work, such as a working bee, but the singing usually took place after the end of the workday.

These songs were mostly part of men's repertoire, although female singers were known to have composed and sung obscene rhymed folksongs. The descriptions of collecting-situations reveal that obscene songs had special status for the singers themselves. When obscene folk songs were collected by an outsider (i.e. by a folklorist) it could have a disturbing effect to the singing process. The singer would then use self-censorship, leaving some obscene parts, unsuitable by his or her opinion, unsung. It can be assumed that when performing same songs to local audiences, self-censorship was not so strictly used – however it could be used for some other reason (for example, children in the audience etc.).

Obscene rhymed folk songs of Muhu island focused mainly on the topic of sexuality. The songs dealt with sexual relationships, permitted and impermissible erotic pleasures and desires. To a lesser extent, more extreme manifestations of sexuality, such as zoophilia and necrophilia were also represented. Also other intimate bodily actions like urinating, defecating and farting. The main function of obscene songs was entertainment and joke. Realistic issues of daily life were predominantly discussed in obscene rhymed songs of Muhu island, issues concerning search for bride, fears of remaining solitary and fear of adultery. Next to (and bound to) realistic songs spread rumour-like songs about specific individuals. They may have been created to alleviate the tensions within the community and for retaliation.

Most used point of view in obscene songs was the editorial omniscience. Most of the themes and plots were mediated on the basis of individual opinion that allowed the singer/author to give a condemning rating or a positive assessment to things happening in the song (and thus in the community). Next to editorial omniscience there were many songs using narrator's point of view where the singer himself became the protagonist. Points of view reflected in obscene songs show that singers/authors liked to emphasize

one's personal presence, which may have provided the songs with more successful humour and credibility.

Obscene rhymed folk songs of Muhu island reflect predominantly the male world of thinking but the context and the content of the songs were not only related to an isolated group of men, after all most of the songs are about women. Women were the source of inspiration for the creation of such songs, the sexuality expressed in these songs dealt mostly with male fantasies and desires concerning women. Obscene songs also mediated and confirmed social and moral norms.

Lisa 1. Muu obstsöönsete uuemate rahvalaulude nimeloend, viited ja kogumisandmed

Laul	Esitaja(d)	Viide	Koguja(d)	Aasta	Arh. märkus/toiming
Viiuli lugu	Mehed	H II 6, 418/9 (73)	G. Seen	1890	
Täna õhtul lähme meie ...	Mees	EÜS IV 1304 (19)	M.Pehka W.Grünthal	1907	Obsc
Ma laalan ale meelega ...	Naine	EÜS IV 1401/2 (118)	M.Pehka W.Grünthal	1907	Obsc
Nõnna see laul kõib igas valdas ...	Mees	EÜS IV 1455/6 (148)	M.Pehka W.Grünthal	1907	Obsc
Oh aga kui see lae tulli ...	Mees	EÜS IV 1457/8 (149)	M.Pehka W.Grünthal	1907	Obsc
Niihka laul	Naine	EÜS IV 1316/7 (34)	M.Pehka W.Grünthal	1907	
Liisu ütles: „Lööme lusti!“ ...	Mees	ERA II 130, 379 (128)	R.Viidalepp	1937	Kustutatud
Isa ütles emale jõmm ...	Mees	ERA II 130, 375/6 (115)	R.Viidalepp	1937	
Küll suur ja lai on Muhumaa [Tuntud ka kui Ümber Muhi laul]	Mees	ERA II 191, 299/306 (19)	R.Viidalepp	1938	
Kuulge nüüd mo armsad sõbrad	Mees	ERA II 201, 581/7 (5)	J. Peegel	1938	
Kallike. Kui aina õösi salajas ...	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 38/40 (4)	V. Pöld	1939	Read kustutatud
Põua laul.	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 41/47 (6)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Saare laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 51/54 (8)	V. Pöld	1939	Lehed eemaldatud
Targa Mihkli laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 54/59 (9)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Ennu Ruudu laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 59/69 (10)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Roodevälja laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 69/71 (11)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Naissaare seiklus	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 72/76 (12)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Rinsi kirgu laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 78/86 (14)	V. Pöld	1939	Read kustutatud, lehed eemaldatud
Muhu poiste laul	[Käsitirjalisest laulikust]	ERA II 255, 86/98 (15)	V. Pöld	1939	Read kustutatud

Kuulda juttu	[Käsikirjalisest laulikust]	ERA II 255, 98/104 (16)	V. Põld	1939	Read kustutatud
Õine vaikus	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 2	V. Kolk	1944	
<i>Vat jõulu aal kui palju kust ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 3-5	V. Kolk	1944	
Piima neiu rikkumine	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 6 (1)	V. Kolk	1944	
<i>See oli Kaegu Andrei poiss ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 6/7 (2)	V. Kolk	1944	
Neiuke. Vabariigi pealinnas ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 8/9	V. Kolk	1944	
Neiuke. Oh neiuke nooruke kena ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 10/1 (2)	V. Kolk	1944	
Laul Tupenurmest	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 12/3	V. Kolk	1944	
Eedeni laul	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 15/6	V. Kolk	1944	
Neiu saatus. Seda kõik siin ilmas teadvad ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 16/8	V. Kolk	1944	
Neiu võim. Säh isand, siin on puhas pesu ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 19	V. Kolk	1944	
Neiu lust. Poisid pange laulul pihta ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 20	V. Kolk	1944	
Armastus, sa mesimagus ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 21	V. Kolk	1944	
Minu Manni	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 22/3	V. Kolk	1944	
Poiste halbtus neidudega	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 24/5	V. Kolk	1944	
Plika	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 26	V. Kolk	1944	
Sõrme arstimine	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 27/9	V. Kolk	1944	
Uus laul. Mul Räsas randas väike koht ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 30/2	V. Kolk	1944	
Neiu mina olen ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 33	V. Kolk	1944	
Minu pruut oli pikk ja peenike ...	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 40	V. Kolk	1944	
Laul naljatuseks	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 41	V. Kolk	1944	
Patulangemisest	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 42/3	V. Kolk	1944	
Neiu õpetus. Ma palun	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk	V. Kolk	1944	

<i>selget vastust siis ...</i>	[laulikust]	12, 44/5			
Neiu õpetus. <i>Ma olen sündind Muhumaal ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 46/8	V. Kolk	1944	
Vanapoiss. <i>Küll selle sita ilma sees ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 51/2	V. Kolk	1944	
Vanapoisi paradiis	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 53/4	V. Kolk	1944	
Nooda randas	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 55	V. Kolk	1944	
Tohter Aadu	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 56 (1)	V. Kolk	1944	
Siksit naada	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 56 (2)	V. Kolk	1944	
Aadam ja Eeva. <i>Kui looja ükskord loodust lõi ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 57/8	V. Kolk	1944	
Üks laul. <i>Kõik laupäeva ööd läheb läbi ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 59 (1)	V. Kolk	1944	
Salaja neiu juurde	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 60/1	V. Kolk	1944	
Metsa tee	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 63	V. Kolk	1944	
<i>Kui ma noorelt nikkusin ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 64	V. Kolk	1944	
Muru Mats	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 65/6	V. Kolk	1944	
Armulill. <i>Kes uudist kuulda armastab ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 67-71	V. Kolk	1944	
<i>Hakkavad meil jõuluks kandma ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 71/3	V. Kolk	1944	
Uudist kuulda	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 74/9	V. Kolk	1944	
Kah laul. <i>Ükskord kaks on neli ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 80	V. Kolk	1944	
<i>Kell tagus nurkas üheksa ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 82	V. Kolk	1944	
Tütarlaps. <i>Ei mina tea mis minu viga ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 83-86	V. Kolk	1944	

	laulikust]				
<i>Tüdruk leidis türa maast ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 90 (1)	V. Kolk	1944	
Vanaeit vahtis	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 90 (2)	V. Kolk	1944	
Sirevare	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 91 (1)	V. Kolk	1944	
Ots ja põhi	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 91 (2)	V. Kolk	1944	
Nisinal näsinal	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 92 (1)	V. Kolk	1944	
Inglis merilind	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 92/3 (2)	V. Kolk	1944	
Ole vakka	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 93 (1)	V. Kolk	1944	
Esimese väikse	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 93 (2)	V. Kolk	1944	
Poiste laul. <i>Õhtul algab poistel linnas ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 94	V. Kolk	1944	
<i>Surnu aed oli vaik ja vaga ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 97 (1)	V. Kolk	1944	
Kükakil	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 97	V. Kolk	1944	
Kirp ja täi	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 98	V. Kolk	1944	
Kusemine. <i>Kui see kusi kustud sai ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 99	V. Kolk	1944	
Kolm karva	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 100	V. Kolk	1944	
<i>Kui linnast koju sõitsime ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 101	V. Kolk	1944	
Nonni pesa	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 102	V. Kolk	1944	
<i>Hooramaja ukse taga ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 103	V. Kolk	1944	
<i>Metsast leidsin surnukeha ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 105	V. Kolk	1944	

	laulikust]				
<i>Rumalust mul küll ei ole ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 107	V. Kolk	1944	
Vana poisi häda	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 108	V. Kolk	1944	
Munnist. <i>Mis on mul munnist kasu ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EFA, Kolk 12, 109	V. Kolk	1944	
<i>Suur ja lai on Muhumaa ...</i> [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]	Mees	KKI 1, 529/35 (309)	U. Mägi	1947	Eemaldatud
<i>Üks jäme linna lihunik ...</i>	Mees	KKI 1, 543/6 (317)	U. Mägi	1947	Eemaldatud
<i>Küll suur ja lai on Muhumaa ...</i> [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]	Naine	EKRK I 6, 268/270 (32)	S. Saks, J. Tammekand	1954	
<i>Kui mina käisin mõisas korral ...</i>	Mees	EKRK I 65, 239/40 (1)	A. Rõõm, M. Luuk, A. Esko, I. Linna	1968	
<i>Küll suur ja lai on Muhumaa ...</i> [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]	Mehed	RKM, Mgn. I 2 h	I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis	1974	<i>Prohib</i>
<i>Nüüd Muhumaa on lauluga ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. I 2 e	I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis	1974	
<i>Mes sa sitt ennast laulma topid ...</i>	Mees	RKM, Mgn. I 3 b	I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis	1974	
<i>Jõulud toovad palju nalja ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. I 3 h	I. Rüütel, O. Kõiva, K. Salve, O. Kiis	1974	<i>Prohib</i>
<i>Laaberjaht. Ma laulan patulangemist ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. I 5 f	I. Rüütel, O. Kiis	1974	<i>Prohib</i>
<i>Mul viimne laev oli ingliseboks ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. I 5 h	I. Rüütel, O. Kiis	1974	<i>Prohib</i>
<i>Vat jõuluaal kui palju kust ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. I 6 (c)	I. Rüütel, O. Kiis	1974	<i>Prohib</i>
<i>Muhumaa on laulumaa ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 2647 f	M. Kivisoo ja Moskva telefilm	1974	
<i>Kuu oli taevas tähti palju ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2647 i	M. Kivisoo ja Moskva telefilm	1974	<i>Prohib</i>
<i>Küll oli pikk ja pime öö ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 2647 j	M. Kivisoo ja Moskva telefilm	1974	<i>Prohib</i>
<i>Kui suur ja lai on</i>	Mehed	RKM, Mgn.	M. Kivisoo ja	1974	

<i>Muhumaa ... [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]</i>		II 2648 c	Moskva telefilm		
<i>On mehi, kes naisi omavad ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2648 e	M. Kivisoo ja Moskva telefilm	1974	
<i>Jõulud aga toovad palju nalja ...</i>	Naine	RKM, Mgn. II 2649 a	I. Rüütel, O. Kõiva	1974	
<i>Ma sõitsin aga läbi Muhumaa ... [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2690 f	I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Vat jõuluaal kui palju kust ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2690 g	I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Utt-tull-lutt ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2690 r	I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Mullu mina lootsin pruudiks saada ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 2696 e	I. Rüütel, K. Salve, O. Kiis	1975	<i>Prohib</i>
<i>Muhumaa on laulumaa ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 2696 f	I. Rüütel, K. Salve, O. Kiis	1975	<i>Prohib</i>
<i>Tie tie, kui sa saad ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2697 e	I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Tantsulaul</i>	Mees	RKM, Mgn. II 2697 i	I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Rässa külas seitse peret ...</i>	Mees	RKM II 315, 318 (5)	E. Tampere, I. Rüütel, O. Kiis	1975	
<i>Ei sie teind raskust poisile ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 3680 (3)	Enn Säde	1977	
<i>Küll suur ja lai on Muhumaa ... [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 3680 (5)	Enn Säde	1977	
<i>Kord oli üks neiu kel õud oli puts ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 3680 (10)	Enn Säde	1977	
<i>Ükskord neiu hirmsast oigas ...</i>	Mehed	RKM, Mgn. II 3680 (10)	Enn Säde	1977	
<i>Ennem Kesselaid võiks liiku ...</i>	Naine	RKM, Mgn. II 3001 (6)	J. Kaplinski M. Kivisoo	1978	
<i>Kui laubaõhta oli käe ...</i>	Naine	RKM, Mgn. II 3001 (41)	J. Kaplinski M. Kivisoo	1978	<i>Kinnine fond</i>
<i>Ma laulan seda laulu nii suure murega ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 3003 (3)	J. Kaplinski M. Kivisoo	1978	<i>Kinnine fond</i>
<i>Laalan jälle pattulangemisest ...</i>	Mees	RKM, Mgn. II 3003 (10)	J. Kaplinski M. Kivisoo	1978	<i>Kinnine fond</i>
<i>Kui saan mahti ... [Tuntud ka kui Ümber Muhu laul]</i>	Mees	RKM, Mgn. II 3003 (11)	J. Kaplinski M. Kivisoo	1978	
<i>Anduväljal anemunad ...</i>	Mees	EKRK I 82, 306 (14)	M. Janneste, S. Söömer	1983	
<i>Oh mõisa Mann, sa kena lind ...</i>	Mees	EKRK I 83, 80 (4)	P. Hagu	1983	
<i>Laberjahn. Ma laulan patulangemist ...</i>	[Käsikirjalisest laulikust]	EKRK I 83, 215/18 (77)	L. Noor	1983	

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marti Mereäär,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Muhu obstsöönne uuem rahvalaul: Kogumislugu, esituskontekst, temaatika ja vaatepunkt“, mille juhendajad on Janika Oras ja Ergo-Hart Västrik
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 22.05.2015
Marti Mereäär